ANTOINE de SAINT-EXUPÉRY

aventura conştiinţei

de

DUMITRU RADU POPA

CONTEMPORANUL NOSTRU

CONTEMPORANUL NOSTRU

EDITURA ALBATROS

Scanned with OKEN Scanner

Lui Coca [illegible]
[illegible] cu [illegible]
și prietenie
Îmi [signature]

12 V 1980

și mai abitir
a mea

[signature]

ANTOINE DE SAINT-EXUPÉRY

aventura conștiinței

DE

DUMITRU RADU POPA

EDITURA ALBATROS • BUCUREȘTI • 1980

Scanned with OKEN Scanner

DE CE SAINT-EXUPÉRY ?

Un grădinar își plivește zilnic straturile — fie de buruieni, fie de baobabi sau de alte ierburi parazite — și pregătește cuminte apariția Miracolului, a seminței care încolțește și rodește în pămîntul oamenilor. Iată o imagine care străbate cu credință întreaga operă literară a lui Antoine de Saint-Exupéry. Naivitate ? Sentimentalism, lirism excesiv ? Poate. Mai ales pentru spiritele prea academice sau refuzate de poezie. Această alegorie, oricum ar fi ea considerată, însoțește fidel toate marile dezbateri ale scriitorului asupra omului și rostului său în univers. Ea ilustrează vocația fundamentală a literaturii lui Saint-Exupéry — idealul formativ, aspirația către un liman al umanității, definit prin acțiune, dragoste și comuniune — și vorbește explicit despre adevărata substanță a gîndirii exuperiene : nu eroismul de paradă, nu exaltarea oamenilor și situațiilor excepționale, ci acea înțelegere adîncă — voltairiană parcă — a vieții.

Ca și la vremea cînd Exupéry și-a scris opera, ne putem întreba astăzi, într-o lume modernă, sfîșiată încă de atîtea contradicții : ce vrea să spună, în fond, alegoria unui grădinar care se obstinează permanent în universul pașnic și concret al grădinii sale, sfidînd parcă Marele Univers al abstracțiunilor, al limbajului și idei-

Scanned with OKEN Scanner

lor preconcepute? De ce subminează el cu atîta convingere aparențele și se simte atît de sigur și adevărat numai în teritoriul lui domestic și derizoriu? Într-o lume hipertehnicizată, ce ne mai poate spune imaginea desuetă a unui grădinar? Așadar: de ce Saint-Exupéry? Pentru că prin el ne confruntăm cu una din problemele esențiale ale existenței, ce s-a dovedit a se pune în vremurile noastre tot mai acut. Iat-o schițată într-o emoționantă mărturisire a autorului, în ultima sa scrisoare, expediată cu cîteva zile înainte de a muri: „Dacă aș fi doborît, n-aș regreta absolut nimic. Furnicarul viitor mă înspăimîntă și urăsc virtutea lor de roboți. Eu eram făcut să fiu grădinar.“ *Este exprimată aici, dincolo de litera scrisă, mărturia unui optimist fervent, trădat însă de fața părelnică a lucrurilor. În plin dezastru, în plină confruntare cu violența, autorul „Citadelei“ se vedea grădinar și își dorea această îndeletnicire nu ca un refugiu dinaintea ororilor și „marilor probleme“, ci tocmai ca pe un mijloc de a lua totul de la capăt. Numai astfel i se mai părea posibilă existența.*

„Ceea ce este esențial nu se vede cu ochii“, *spune una din lecțiile sale de „grădinărie“. A fi grădinar înseamnă pentru Exupéry a-ți delimita domeniul și a face tot ce trebuie, în teritoriul tău, pentru a afirma umanitatea: înseamnă a da sens fiecărei lovituri de sapă sau tîrnăcop; a afla sentimentul împlinirii și sentimentul sărbătorii; înseamnă să începi lumea cu începutul fiecărei zile. Acestea și încă alte multe asemenea metafore de o subtilă pregnanță converg în același trunchi al unui umanism cu însemnate accente de modernitate.*

Numele lui Antoine de Saint-Exupéry a rămas în conștiința cititorilor de pretutindeni prea mult atașat de „Micul Prinț“ și, la rîndul său, basmul acesta — cu

Scanned with OKEN Scanner

atîtea înțelesuri pentru cei mari — prea legat de filele cărților de școală... Sînt 36 de ani de cînd scriitorul a murit ca martir al Franței, într-un raid aerian, cu puțin înainte de eliberarea completă a patriei sale. Dacă ar fi trăit, trecea acum pragul celor 80 de ani. În răstimpul unei vieți scurte, consumată intens, fără nici un fel de menajamente, Exupéry a lăsat o operă care, fără să impresioneze prin volum, marchează afirmarea unei tulburătoare confruntări a omului cu universul ideilor și lucrurilor între care trăiește.

La trei decenii de la apariția ultimei sale cărți — „Citadela", 1948 — credem că se poate vorbi, fără teama de a greși, despre contemporaneitatea operei lui Saint-Exupéry. Avem în vedere o triplă actualitate: a ideilor, a trăirii, a expresiei.

Pe planul ideilor, literatura lui Saint-Exupéry nu aduce un sistem de gîndire închegat, cu geometrii incoruptibile; dimpotrivă, gîndirea lui e prin excelență creatoare și deschisă. Sistemul, în măsura în care se poate vorbi de el, se formulează și se reformulează permanent, într-un proces de superioară adecvare a intelectului cu simțirea și experiența practică. Și iată că tocmai experimentalismul acesta, înțeles consecvent ca singura cale spre autenticitate, ne sună astăzi foarte familiar. Mai mult decît atît, el nu se referă în gîndirea exuperiană strict pragmatic, pozitivist, la un aspect sau altul al existenței, ci este punctul inițial, de pornire, al unui proces amplu, care antrenează ulterior întreaga viață a spiritului și solicită ființa pe multiple planuri, tinzînd spre același țel: desăvîrșirea omului. Pe această cale, cîte ecouri de cea mai mare actualitate nu ne revelă opera: refuzul sistematic al aparențelor, incriminarea limbajului închistat în forme perimate, căutarea fervență a esenței — despre care nu se afirmă

Scanned with OKEN Scanner

însă nimic aprioric! — și, în sfîrșit, salvarea omenirii prin dragoste și acțiune. Iar acțiune înseamnă aici nu grația momentană, ci șansa perpetuă a oricărui individ de a-și afla autenticitatea. Bunul cel mai de preț al operei exuperiene e umanitatea, convergență fericită a două sensuri: totalitatea oamenilor și totalitatea trăsăturilor care-i fac să fie oameni. Umanitatea exuperiană se definește esențial prin comuniune, liman către care călăuzesc ființa dragostea și acțiunea. Să fie oare vreo perioadă, în toată istoria omenirii, în care aceste noțiuni să fi însemnat — în mod dramatic — mai mult decît acum?

Saint-Exupéry și-a legat destinul de perioada romantică a aviației. Nu ca să „trăiască periculos", conform unui adagiu la modă, ci pentru că ceva în structura lui îl îndemna către înălțimi. Metafora fundamentală a operei sale este de altfel ascensiunea. Or, viața spiritului este ea însăși caracterizată prin elevație.. Se știe că toate imaginile pe care le polarizează metafora înălțimii, a ascensiunii în general, au o puternică tentă prometeiană. Întreaga operă a lui Exupéry întărește această observație, iar eroii săi — fie că e vorba de Guillaumet, Mermoz sau Rivière — sînt structuri prometeice, veritabili eroi civilizatori. Lipsiți de îndoielnica strălucire a exemplarelor supranaturale, ei afirmă prin actele lor tocmai natura umană, și asta în viața de fiecare zi. Iată încă o latură de aleasă modernitate.

Eroul prometean nu se pierde în abstracțiuni. El este un activ prin excelență și înfruntă riscul în virtutea superiorității sale morale. Acest gen de superioritate îl revelă toți eroii operei lui Saint-Exupéry. Ei sînt conștiințe formate în exercițiul dur al acțiunii, și anume al acelei acțiuni care modelează omul, îl face să-și depășească propria existență pentru a se confrunta cu pro-

Scanned with OKEN Scanner

pria măreție. *Situațiile dilematice nu au, de aceea, nimic factice, totul e* trăit *și metaforele cele mai subtile nu ascund adesea decît ecoul unor astfel de trăiri intense. Exupéry a valorizat cu consecvență în opera sa conceptul de* angajare. *Înaintea existențialiștilor, el a intuit că omul modern se află într-un impas din care nu poate ieși decît prin* opțiune. *Spirit profund constructiv, a ilustrat motivul formării omului prin alegerea acțiunii, a jertfei, a dăruirii, a* schimbului *pentru un ideal care depășește necesitățile somatice ale omului, dar îi caracterizează atît de generos exigențele spirituale. Gîndirea și simțirea se reunesc astfel în cele două mari condiții ale* devenirii *din opera sa:* contemplație *și* acțiune. *Iar de aici el deduce acea calitate superioară a omului care îl individualizează în univers:* creativitatea.

În fond, nu e o eroare să spunem că mare parte din opera lui Saint-Exupéry orchestrează motivul creativității umane. Și aceasta poate fără o mare disciplină a mijloacelor literare, dar în mod sigur cu o mare și inegalabilă fervoare. La Saint-Exupéry dialectica imaginarului oferă permanent o pendulare între fix și mobil: orice imagine percepută își află zeci de conexiuni și echivalențe, se fixează apoi pe un trunchi ideatic ordonator și devine încetul cu încetul mesaj univoc. Păstrîndu-și principiul imaginar, se reîntoarce la percepția prezentă și poate că de aceea pasaje întregi sînt adesea didactice, supărătoare uneori pentru acel spirit contemporan reticent sau chiar agresiv în fața „lecțiilor". Dar sînt lecții și lecții. Literatura lui Exupéry vorbește cu gravitate despre esența umanității; el dezbate, nu predică și nu încearcă să convertească. Lăsînd la o parte retorismul, opera lui păstrează intacte mari dileme și avertizează permanent asupra unui pericol care pîndește omenirea: prea mulți oameni sînt lăsați să doarmă...

Scanned with OKEN Scanner

Scrisă într-un moment de răscruce al umanității, literatura lui Exupéry a mîngîiat multe suflete în impas. Mărturisirea poetului Ion Caraion, cel care a înfăptuit traducerea operei lui Exupéry în românește, e — printre atîtea alte exemple — relevantă: în 1944, aflînd de moartea scriitorului, s-a așezat la masa de lucru și a început, dintr-un îndemn exuperian parcă, să tălmăcească „Pămînt al oamenilor". În afară însă de traducerile lui („Pămînt al oamenilor", „Zbor de noapte", „Pilot de război"), apărute cu mai bine de zece ani în urmă, demult epuizate, de recenta versiune a „Citadelei" (realizată de Șerban Florea) și de alte cîteva traduceri răzlețe, cititorul român nu a prea fost în măsură să cunoască opera lui Saint-Exupéry. Una dintre menirile cărții de față este, tocmai din acest motiv, și aceea de a familiariza publicul tînăr cu literatura scriitorului francez și de a-i pune la îndemînă o serie de repere pentru o lectură avizată. Lucru pe care opera lui Antoine de Saint-Exupéry îl merită din plin.*

---

* Pentru „Zbor de noapte", „Pilot de război" și „Pămînt al oamenilor" s-au folosit traducerile lui Ion Caraion. Pasajele din „Citadela" sînt reproduse în versiunea lui Șerban Florea, iar în ceea ce privește fragmentele din „Curier de sud" și „Micul prinț" traducerea îmi aparține.

Scanned with OKEN Scanner

Reperele existenței

1900

Duminică, 29 iunie, se naște la Lyon Antoine-Jean-Baptiste-Marie-Roger de Saint-Exupéry, fiul contelui Jean-Marie de Saint-Exupéry și al Mariei Boyer de Fonscolombe. În privința ascendenței sale aristocratice, asupra căreia s-au făcut adesea speculații, nu putem spune decît că Saint-Exupéry punea un preț foarte mic pe ranguri și ierarhii sociale. Singura aristocrație valabilă pentru el, așa cum o demonstrează de altfel și opera, e aristocrația spiritului. Tatăl său, dintr-o veche familie de cavaleri din Limousine, era inspector de asigurări. Familia mamei era provensală. Antoine avea două surori mai mari, Marie-Madeleine și Simone. Ulterior se mai nasc fratele său François și încă o soră, Gabrielle.

1904

Moare tatăl scriitorului, de la care acesta moștenește temperamentul plin de elan și stoicismul care avea să-l însoțească în toate împrejurările vieții. Antoine își petrece copilăria la castelul de la Saint-Maurice-de-Remens, proprietatea mătușii sale, doamna de Tricaud, și la Ain, în castelul bunicii din partea mamei. Mai tîrziu

Scanned with OKEN Scanner

va evoca în „Pămînt al oamenilor“ această epocă minunată.

1909

Mutat cu familia la Mans, e înscris ca extern la colegiul Saint-Croix. Din pricina nasului cîrn, e poreclit de colegi „Pique-la-lune“. La școală are rezultate onorabile, fără să strălucească.

1912

Pe aerodromul de la Ambérieu se urcă pentru prima dată într-un avion condus de pilotul Védrienes. Experiența nu-i lasă pentru moment nostalgii prea mari.

1914

După un prim trimestru insuportabil la colegiul din Villefranche-sur-Rhône, Antoine se înscrie la Colegiul marinist din Fribourg, de unde va păstra amintiri pozitive.

1917

Fratele mai mic al scriitorului, François, moare de reumatism cardiac. Amintirea copilului muribund îl va urmări multă vreme pe Exupéry și va fi evocată într-o pagină emoționantă.

În iunie, Antoine își ia bacalaureatul, iar trei luni mai tîrziu se instalează la Paris pentru a-și pregăti concursul de admitere la Școala Navală.

1919

La admitere obține nota cea mai mare din concurs la matematică, dar la proba de dizertație pe subiectul

Scanned with OKEN Scanner

„Un alsacian se întoarce în satul său redevenit francez. Povestiți-i impresiile“ nu reușește să scrie decît cîteva rînduri... Cade, de asemenea, la oralul de istorie și geografie. În octombrie intră la Belle-Arte, secția de arhitectură, unde nu rămîne multă vreme.

1921

Antoine pleacă la Strasbourg să-și satisfacă stagiul militar. E repartizat la Regimentul 2 de aviație. Ideea zborului îl pasionează acum, dar pentru moment e obligat să lucreze într-un atelier de reparații. Cu orice risc, urmează cursuri de zbor și reușește să se ridice și să aterizeze după numai o oră și 20 de minute de antrenament ! În iunie e mutat la Regimentul 37 de aviație, de la Rabat, unde își ia brevetul de aviator civil, fără de care nu putea fi admis ca pilot militar.

1922

În ianuarie e detașat la Istres, ca elev-pilot militar. Din acest stagiu păstrează amintiri neplăcute. Viața cazonă, cu toate stupiditățile ei, nu-i putea fi pe plac. În același timp nici Antoine, tînăr plin de calități, cu o gîndire deschisă, neîngrădită de prejudecăți, nu putea stîrni în armată prea multă simpatie. Relevantă e următoarea „mustrare“ primită, odată, la instrucție : „Nu ți-e rușine, dumitale, un băiat de familie, atît de învățat, atît de binecrescut, să execuți așa de rău jumătățile de întoarcere ?“ În octombrie, după ce fusese admis ca pilot militar și devenise caporal, e promovat sublocotenent în rezervă la Regimentul 33 de aviație de la Bourget.

Scanned with OKEN Scanner

1923

La Bourget are primul accident grav de avion, soldat cu o fractură de craniu. În martie e demobilizat.

1924—1925

Viața lui Antoine e agitată. Se logodește și rupe logodna ; lucrează două luni ca muncitor, apoi ca reprezentant comercial al unei firme, calitate în care își dovedește totala nepricepere în problemele comerciale. Gîndul îi stă mai mult la scris. Îl cunoaște pe Jean Prévost, secretar de redacție pe atunci la revista „La navire d'argent".

1926

La 1 aprilie se produce debutul literar al lui Antoine de Saint-Exupéry : Jean Prévost îi publică în „La navire d'argent" nuvela scurtă intitulată „Aviatorul".

În octombrie Antoine îl cunoaște pe Didier Daurat, directorul Companiei Aeronautice Latécoère, modelul real al lui Rivière din „Zbor de noapte". Lui Exupéry i se oferă un post în direcția companiei, dar el refuză, cerînd să fie pilot. După un stagiu în atelierele de reparații de la Toulouse, devine curier, asemeni lui Jacques Bernis din „Curier de sud", pe linia Toulouse-Casablanca.

1927

În octombrie, Saint-Exupéry e numit șeful Aeroportului de la Cap-Juby. Zboară, exercită în folosul companiei o subtilă diplomație pe lîngă spanioli și mauri, și începe să scrie, mai ales în timpul nopților, „Curier de sud", care apare cu un an mai tîrziu.

Scanned with OKEN Scanner

1928

Antoine duce o viață dură, dar e mulțumit. Realizează o serie de salvări în plin deșert.

1929

Întors la Paris în martie, Saint-Exupéry e prezentat lui Gaston Gallimard cu care semnează un contract pentru șapte romane.

În octombrie e numit directorul companiei Aeroposta Argentina, cu însărcinarea de a deschide linia aeriană din Patagonia. În această perioadă îi cunoaște pe Guillaumet și Mermoz, eroii evocați în „Pământ al oamenilor", care întemeiaseră liniile aeriene din America de Sud și luptaseră pentru triumful zborurilor de noapte. Exupéry întreprinde el însuși zboruri de recunoaștere și organizează bazele aeriene de la Trelew și Bahia-Blanca. Scrie „Zbor de noapte".

1930

În aprilie Exupéry este făcut cavaler al Legiunii de onoare.

În iunie zboară neobosit deasupra Anzilor în căutarea lui Guillaumet, eșuat în zona Lagunei Diamante; episodul aventurii lui Guillaumet face obiectul unui capitol din „Pământ al oamenilor".

1931

Reîntors la Paris pentru două luni, îi predă lui Gaston Gallimard „Zbor de noapte", după ce în prealabil manuscrisul fusese citit de André Gide.

În martie se căsătorește cu Consuelo Suncin, văduva ziaristului Gomez Carillo.

Scanned with OKEN Scanner

Ca urmare a dizolvării Companiei Latécoère, se hotărăşte să nu se mai întoarcă în America de Sud. În mai se angajează pilot pentru zborurile de noapte pe linia Casablanca—Port Etienne.

„Zbor de noapte", apărut cu prefaţa lui André Gide, obţine în decembrie premiul „Femina". Cartea e imediat tradusă în engleză, iar în America va fi transpusă pe ecran cîţiva ani mai tîrziu.

1932

Succesul „Zborului de noapte" nu reuşeşte să amelioreze situaţia materială a lui Saint-Exupéry, ceea ce îl hotărăşte să intre la Aeropoştală. După ce îşi ia brevetul de pilot pentru transportul public pe hidroavion, funcţionează cîteva luni pe linia Marsilia—Alger. În august revine în Maroc şi asigură curierul pentru Dakar.

1933

Nereuşind să fie numit la Air-France, unde se reuniseră toate companiile aeriene franceze, se angajează pilot de încercare la Societatea de construcţii Latécoère. În noiembrie, din cauza unei greşeli de pilotaj, se scufundă cu un hidroavion al companiei şi reuşeşte cu mare greutate să iasă la suprafaţă.

1934

E numit, în aprilie, la Serviciul de propagandă al Companiei Air-France. În această calitate face călătorii şi ţine conferinţe, deşi, în mod evident, ar prefera să zboare. Uitînd să achite o amendă pentru exces de viteză, e nevoit să petreacă o noapte în arest. În iulie pleacă în misiune la Saigon. În timpul unei excursii

Scanned with OKEN Scanner

Saigon—Angkor are o pană de motor și amerizează forțat, incident în urma căruia e rănit destul de grav la un picior, ceea ce-l obligă să se întoarcă la Paris.

1935

Ziarul „Paris-Soir“ îl trimite la Moscova, unde stă aproape o lună.

Însărcinat de Compania Air-France, ține un ciclu de conferințe pe ruta : Casablanca — Alger — Tunis — Tripoli — Benghazi — Cairo — Alexandria — Damasc — Beirut — Istanbul — Atena. Subiectul : Începuturile aviației.

Se oferă un premiu de 150 000 de franci celui care, pînă la 1 ianuarie 1936, va reuși să bată recordul lui André Japy : traversarea distanței Paris — Saigon în 87 de ore. Deși are numai 15 zile pentru pregătirea zborului, Exupéry se hotărăște să încerce. Pleacă de pe aeroportul Bourget cu un aparat „Simoun“, împreună cu mecanicul Prévot. Face escală la Benghazi, iar patru ore mai tîrziu eșuează în deșertul Libiei. Sînt salvați, după trei zile de marș forțat prin deșert, sfîrșiți de sete, de o caravană. Episodul e evocat în „Pămînt al oamenilor“.

1936

În august e trimis de ziarul „L'Intransigeant“ la Barcelona și realizează un reportaj pe frontul de la Lerida. Ecourile războiului din Spania inspiră pasaje din „Pămînt al oamenilor“.

În decembrie află de dispariția lui Mermoz deasupra Atlanticului de sud, veste care-l afectează foarte mult.

Scanned with OKEN Scanner

1937

Pleacă, în februarie, să stabilească o legătură directă între Casablanca — Tombuctu — Bamako — Dakar.

În iunie e din nou în Spania, la Madrid, ca să realizeze un reportaj pentru „Paris-Soir". Cele văzute în Spania îl determină să viziteze și Germania, ca să-și dea seama ce înseamnă de fapt nazismul. Zboară pe un „Simoun" la Berlin și Wiesbaden. Aceste experiențe sînt transfigurate în „Pămînt al oamenilor".

1938

Exupéry redactează primele note pentru ceea ce avea să devină „Citadela". În același timp, pune la punct cîteva inovații tehnice, pentru care obține brevete de invenție.

În februarie încearcă o cursă temerară : New York — Țara de Foc. Se îmbarcă, pe un avion „Simoun", împreună cu mecanicul Prévot. Ajunge pînă în Guatemala, dar la următoarea decolare avionul, cu rezervoarele prea pline, se prăbușește. E cel mai grav accident al lui Antoine de Saint-Exupéry : 7 fracturi de craniu, fractura claviculei stîngi și a brațului. Rămîne mai multe zile în comă, suferă cîteva operații, încercînd să scape de amputarea brațului. La New York, în convalescență, scrie „Pămînt al oamenilor".

1939

E promovat, în ianuarie, ofițer al Legiunii de onoare.

În februarie apare „Pămînt al oamenilor". Muncitorii de la tipografia Grévin și Fiul din Lagny-sur-Marne îi oferă un exemplar tipărit pe pînză de avion.

Scanned with OKEN Scanner

Exupéry pleacă în Germania cu mașina. Ceea ce vede acolo îl revoltă și evită în ultimul moment o invitație a lui Goering. Se reîntoarce dezgustat în Franța.

În aprilie, „Pământ al oamenilor" obține Marele Premiu pentru roman al Academiei Franceze. În iunie cartea e tradusă în U.S.A. cu titlul „Wind, Sand and Stars" și cunoaște un mare succes.

În iulie, pe un aparat pilotat de Guillaumet, Exupéry pleacă la New York, unde ajunge, după o escală în insulele Azore, în numai 10 ore. Cîteva zile mai tîrziu se reîntoarce la Paris tot cu avionul.

La 4 septembrie căpitanul în rezervă Antoine de Saint-Exupéry e mobilizat la Toulouse-Montauban, ca profesor de zbor. Girodoux îi oferă un post la Serviciul de Informații ; alți prieteni îl tentează cu diferite ocupații, civile sau paramilitare, oricum mai puțin expuse pericolului. Exupéry îi refuză pe toți. Cere să fie trimis în luptă și, la 3 noiembrie, după insistențe, e încadrat în Grupul de mare recunoaștere 2/33, la Orconte.

1940

În ianuarie comanda grupului e preluată de maiorul Alias, ofițerul căruia îi e dedicat „Pilot de război".

La 29 martie, împreună cu căpitanii Laux și Gelée, Exupéry întreprinde o acțiune temerară împotriva a trei aparate Bloch 174. La 1 aprilie altă misiune foarte periculoasă. Didier Daurat încearcă să obțină detașarea lui Exupéry, aflat în pericol permanent din pricina parțialei imobilități a brațului, la serviciile civile. Exupéry refuză hotărît. La 22 mai întreprinde zborul deasupra Arras-ului, episod care stă la baza romanului „Pilot de război". La întoarcere e citat pe ordinul de zi al armatei.

Scanned with OKEN Scanner

După capitulare, în iunie, Grupul 2/33 e trimis la Alger. Demobilizat, Exupéry se stabileşte în august la Agay, ca să lucreze la „Citadela". În octombrie se hotărăşte să plece în U.S.A., dar spaniolii refuză să-i acorde viza de tranzit, din pricina reportajelor scrise în timpul războiului civil.

Petrece două zile la prietenul său Léon Werth, căruia îi citeşte pasaje din „Citadela". În noiembrie află de doborîrea lui Guillaumet : „Guillaumet a murit. În seara asta mi se pare că nu mai am prieteni", notează el în „Carnete". În decembrie evocă la Şcoala Franceză din Lisabona figura lui Guillaumet. Cîteva zile mai tîrziu pleacă la New York.

1941

Instalat la etajul 21, într-un zgîrie-nori de pe Central Park South, suferă văzîndu-i pe americani nepăsători faţă de soarta Franţei şi a Europei. În primăvară e supus unei noi intervenţii chirurgicale, în California. Convalescent, îşi continuă cercetările de aerodinamică şi scrie „Pilot de război".

1942

În februarie apare la New York „Flight to Arras" („Pilot de război"), roman caracterizat drept „cel mai tare răspuns al democraţiei la Mein Kampf". Timp de şase luni cartea este best-sellers în U.S.A. În Franţa, cenzura interzice „Pilot de război".

Exupéry ţine, în mai, o serie de conferinţe în Canada. O lună mai tîrziu, considerînd că singura stratagemă eficientă ar fi o debarcare în nordul Africii, comunică Statului Major american această idee. Proiectul e respins ca fiind absurd, dar de fapt el fusese adoptat

Scanned with OKEN Scanner

și definitivat cu numai cîteva zile înainte („Operațiunea Torch"). Debarcarea are dealtfel loc la 6 noiembrie.

La 29 noiembrie Saint-Exupéry publică în New-York Times Magazine și într-un ziar din Canada un apel prin care îi îndeamnă pe toți francezii să se reconcilieze pentru a servi cauza patriei. Apelul îi aduce numeroase obiecții din partea sectarilor și o discuție vehementă cu Maritain. Tot în această perioadă scrie „Micul Prinț".

1943

În februarie apare „Scrisoare către un ostatec".

După demersuri numeroase, Exupéry reușește să obțină foaia de înmatriculare pentru Africa de nord. În aprilie apare „Micul Prinț". După un stagiu de antrenament, scriitorul e reîncadrat în Grupul de mare recunoaștere 2/33, aflat acum sub comanda americană. La 25 iunie e avansat comandant. În iulie escadrila se mută la Tunis. Exupéry întreprinde prima misiune de zbor asupra Franței la 21 iulie, iar în 31 iulie are un incident fără urmări grave, la întoarcerea dintr-o misiune. Comandantul american, în dorința de a proteja acest om de valoare, dotat cu un curaj neobișnuit în ciuda brațului anchilozat, îl trece pe Exupéry în rezervă pentru depășirea limitei de vîrstă (35 de ani). Reîntors la Alger, Exupéry își continuă cercetările de hidrostatică, lucrează la „Citadela", dar nu renunță la intervenții pentru a fi reintegrat Grupului 2/33.

1944

Colonelul Chassin, comandantul Escadrei 31 de bombardament, obține încadrarea lui Exupéry în unitatea sa. Scriitorul pleacă în Sardinia, apoi la Napoli, pentru a cere repartizarea la Grupul de mare recunoaștere 2/33.

Scanned with OKEN Scanner

O obține în cele din urmă, cu condiția să nu efectueze mai mult de 5 zboruri. Primul zbor îl întreprinde la 14 iunie. Cîteva săptămîni mai tîrziu escadrila e transferată la Borgo, în Corsica.

La 31 iulie, de acord cu Statul Major american, șeful escadrilei hotărăște să-l pună la curent pe Saint-Exupéry cu debarcarea Aliaților, ca să-l determine în acest fel să renunțe la zboruri. Îi acordă însă, mai înainte, cea de a opta — și ultima — misiune deasupra zonei Grenoble-Annecy.

La ora 8,30 Saint-Exupéry decolează. Avea combustibil pentru șase ore de zbor. La 14,30 nu se întorsese. O vreme s-a crezut că, doborît, a fost făcut prizonier sau că va fi reîntîlnit în Franța după eliberare. Se pare că s-a prăbușit în mare ; oricum, nici o urmă a locului unde și-a găsit sfîrșitul, în ciuda ipotezelor avansate, nu e sigură.

La 3 noiembrie a fost citat pe ordinul Armatei, obținînd „Crucea de război“ și titlul postmortem de „comandor al Legiunii de onoare“.

A fost evocat în „Jurnalul oficial al Armatei“ din 12 martie 1950 cu cuvinte simple, dar poate mai potrivite decît cele ale literaților : *„Pionier al liniilor aeriene, a adăugat prin tenacitatea sa ireproșabilă și îndrăzneala chibzuită o nouă strălucire aripilor franceze.*

Pilot de război neînfricat, în 1940 ca și în 1943 a făcut dovada pasiunii sale și credinței în destinul patriei.

A știut să-și exprime gustul pentru acțiune și generozitatea idealului într-o operă literară care trece printre cele mai importante ale timpului nostru și care celebrează misiunea spirituală a Franței.“

Scanned with OKEN Scanner

În căutarea identității

Aventura conștiinței lui Exupéry debutează cu tema *identității*.

„Curier de sud“ apare în 1928 — ultimul capitol s-a tipărit în „La Nouvelle Revue française“ — și e rezultatul unei lungi perioade de reflecție și acțiune, între 1922—1928. E intervalul în care Exupéry se consacră opțiunii sale pentru aviație, ca pilot de linie, devine apoi șeful aeroportului de la Cap-Juby, unde, dealtfel, concepe această carte. Dintre toate scrierile sale, „Curier de sud“ se păstrează cel mai aproape de linia romanului tradițional, degajînd însă un farmec aparte, grație în bună măsură formulei compoziționale. Intriga sentimentală care alimentează o mare parte din roman e însă un indiciu înșelător. Prin ea debutează, de fapt, în literatura lui Exupéry una din temele fundamentale : opoziția dintre universul viril și cel feminin. Iar teza de bază a cărții o constituie efortul de autentificare, străduința individului de a-și afla adevărul propriei persoane. Din acest punct de vedere, „Curier de sud“ e romanul unui *climat* în care eroul — Jacques Bernis, în persoana căruia putem citi multe din neliniștile lui Exupéry din această perioadă — simte nevoia să se împlinească.

Cărțile nu i-au oferit *„nici un secret care să-l ferească de moarte“*. Valorile stabile, sigure, ale societății

burgheze nu-i spun nimic. E mereu, în fața lor, „*asemenea pelerinului care sosește la Ierusalim cu un minut mai tîrziu. Dorința, credința lui sfîrșesc: găsește numai niște pietre*". Și imaginea *zidului* compact, lipsit de sens, care i se opune, îi dă o neliniște fără margini. Devine pilot, pe linia Toulouse-Dakar, numai din acest elan de a scăpa dintr-un climat pe care îl simte nefavorabil. Găsește, în meserie, toate satisfacțiile dure, ale pericolului de înfruntat, ale vieții orientate bărbătește. Și chiar mai mult decît atît: accesul la o cunoaștere superioară a lumii.

Se observă în toată opera lui Exupéry preocuparea pentru *punctul de vedere* asupra universului pe care îl conferă o meserie. Este vorba aici despre un gen de *formare* permanentă a omului în contact nemijlocit cu realități pe care le privește prin prisma vieții orientate responsabil către un scop. Și dacă este adevărat că, cu fiecare acțiune, universul capătă un sens nou, în aceeași măsură fiecare latură nouă a lumii revelată omului prin acțiune modifică vechea formă a individului. Jacques Bernis nu este etapa cea mai relevantă a acestui proces, dar deja în fuga lui de reperele vieții comune putem citi semnele unei teme cu mare carieră în scrierile ulterioare.

Astfel, deșertul sugerează izolarea, spațiul propice reflecției și împăcării. Eroul exuperian începe întotdeauna prin a se îndepărta de oameni pentru a-și putea clarifica raporturile care îl leagă de lume:

„*Un cer limpede ca apa scălda stelele și le revela. Apoi se făcea noapte. Sahara se desfășura, dună după dună, sub strălucirea lunii. Deasupra frunților noastre, această lumină de lampă, care nu redă lucrurile ci le compune, hrănește cu materie fragedă fiecare lucru. Sub pașii noștri, fără zgomot, era bogăția nisipului compact.*

Scanned with OKEN Scanner

Și mergeam cu capul gol, eliberați de greutatea soarelui. Noaptea : această locuință...“

Spațiul nocturn, asocierea cerului cu apele sînt tot atîtea punți aruncate spre imaginar. Imaginile topesc realitatea fizică a peisajului, călăuzindu-l spre o realitate psihică. Dar meseria se servește adesea de aceste momente, cînd imaginarul prevalează, pentru a solicita, prin contrast, voința.

Mai întîi pilotul face experiența unui spațiu absolut lipsit de viață, pămîntul văzut de sus, care se animă odată cu apropierea avionului, ca într-un *plongée* cinematografic :

„Pămîntul, de-aici din înălțime, părea pustiu și mort ; avionul coboară, pămîntul se înveșmîntează. Pădurile îl capitonează din nou, văile îi imprimă o tălăzuire : respiră. Un munte deasupra căruia zboară, pieptul unui gigant culcat, se umflă pînă sub avion.

Apropiindu-se acum, ca torentul ce trece pe sub un pod, cursul lucrurilor se accelerează. E învălmășeala acestei lumi uniformizate. Copaci, case, sate se desprind dintr-un orizont neted, rămîn în urma lui purtate de curent.“

Fiecare loc de popas, fiecare escală e o oază în universul mineral și pustiu în care trăiește aviatorul. E o *legătură* a cărei valoare adevărată o dă numai izolarea. Și, în această izolare, personajele exuperiene încearcă mereu să-și instituie propria măsură, să umanizeze spațiul absurd cu amintiri și vise, să valorizeze totul prin prisma vieții omenești. Așa se face că, decolînd din nou, Bernis înfruntă în furtună nu o stihie dezlănțuită a naturii, ci parcă un dușman șiret și tenace. Iar asta nu e o aventură, ci pur și simplu *viață :*

„Bernis intră în furtună. Ea se năpustește asupra avionului ca loviturile de tîrnăcop ale unui demolator :

dar a mai văzut și altele, va trece. Bernis nu mai are decît gînduri rudimentare, gîndurile ce călăuzesc acțiunea: să iasă din acest cerc de munți unde tornada care coboară vrea să-l arunce, unde ploaia în rafale e atît de deasă încît întunecă văzduhul, să sară peste acest zid, să ajungă la mare.

Un șoc! O ruptură? Avionul, deodată, își lasă povara spre stînga. Bernis îl reține cu o mînă, apoi cu amîndouă, apoi cu tot trupul. «Pentru numele lui Dumnezeu!» Avionul începe să tragă spre pămînt. Iată-l pe Bernis distrus. Încă o secundă și va fi aruncat pentru totdeauna din această casă răvășită și pe care abia începea s-o înțeleagă. Cîmpii, păduri, sate vor țîșni spre el în spirală. Abur al aparențelor, spirale de fum, fum! Stînă rostogolită în cele patru părți ale cerului...

«Ah! Mi-e frică...» O lovitură de călcîi eliberează un cablu. Comandă blocată. Ce? Sabotaj? Nu. De trei ori nimic: o lovitură de călcîi restabilește lumea. Ce aventură! O aventură? Aceasta nu-ți lasă decît un gust în gură, o acreală a cărnii. Ei! Dar acea falie întrevăzută! Totul era acolo o aparență înșelătoare: drumuri, canale, case, jucării de-ale oamenilor!...“

Nici un cuvînt, nici un gest, nici un gînd inutil. Acțiunea se face cu ideile cele mai rudimentare, atunci cînd timpul presează și nu lasă prea mult spațiu reflecției.

Ce-i mai oferă meseria? Mitul curierului încă nu prinde contururile precise în conștiința lui Jacques Bernis. Are deocamdată ceea ce și-a dorit, un climat în care îi e solicitată ființa și sentimentul de ordine în idei și-n lumea care-l înconjoară, dar aceasta nu înseamnă că și-ar fi găsit identitatea. N-a făcut decît să scape, dar e departe de actul responsabil, care să confere vieții un

Scanned with OKEN Scanner

sens. Iar ezitările lui, momentele de slăbiciune sînt numeroase :

„Dar spune-mi, ce caut eu totuși și de ce la fereastra mea, sprijinit de orașul prietenilor mei, al dorințelor și amintirilor mele, mă cuprinde disperarea? De ce, pentru întîia oară, nu mai descopăr izvorul și mă simt atît de departe de comoară? Ce este această promisiune obscură ce mi s-a făcut și pe care un zeu obscur nu și-o ține?“

Ce l-a făcut de fapt pe Jacques Bernis să-și părăsească viața mediocră ? Există atîtea alte moduri comode de a-ți petrece existența ! De unde, așadar, această neliniște și sentimentul acut al unei comori ascunse — de care se apropie în momentele de plenitudine ale zborului și primejdiei — pe care nu o poate explica și apoi tot ea îi tulbură existența, aruncîndu-l în disperare ? De unde gustul acut pentru subminarea aparențelor, pentru refuzul evidențelor și al frumoaselor adevăruri care împing viața comună înainte ?

În „Curier de sud“ există un pasaj care ilustrează limpede această temă a căutării identității. Ca și în multe alte locuri, demersul recurge la imagini din copilărie, din acel spațiu al siguranței ce o dau valorile nepervertite. Într-o scrisoare adresată mamei, Exupéry mărturisea : *„Mi se pare că nu mai sînt nimic. Gîndesc că pur și simplu mă apăr în mod teribil.“* Și precizînd, în alt paragraf, obiectul acestei frămîntări : *„Iată că fără să vreau mă cuprinde din nou amărăciunea. Mi se pare că apăr copilul care am fost.“*

În „Pămînt al oamenilor“ evocă *„parcul plin de brazi negri și tei“* din jurul casei (este vorba de castelul doamnei de Tricaud, unde își petrecea vacanțele). E înrădăcinat, parcă, în această copilărie pe care o aduce întotdeauna în discuție ca pe un factor de echilibru : *„Eram*

Scanned with OKEN Scanner

copilul acestei case, plin de amintirea miresmelor ei, plin de răcoarea vestibulurilor, plin de vocile care îi dădeau viață.“ Acesta, și nu altul, e „*marele teritoriu*“ („Pilot de război“) unde se revine ori de cîte ori sensul lucrurilor începe să fie neclar. E un spațiu al limpezimilor, de vreme ce totul pare aici ferit de atingerile exterioare. Fragilă arcă a purității și adevărurilor transante ! Într-o altă scrisoare adresată mamei, Exupéry declară : „*Nu sînt foarte sigur dacă am mai trăit din copilărie*“. Așa a început și Jacques Bernis.

Acest apel disperat și constant îl autentifică și ne revelă temeiurile opțiunii lui, încă nesigure :

„*Jacques Bernis, de această dată, înainte de sosirea ta voi dezvălui cine ești. [...] Voi spune ce fel de călătorie împlinești. Cum dai tu la o parte aparențele lucrurilor, de ce pașii pe care îi faci alături de noi se deosebesc.*

Am ieșit din aceeași copilărie, și iată că în amintirea mea se înalță brusc zidul vechi, prăbușit și plin de iederă. Eram copii îndrăzneți : «De ce ți-e frică ? Împinge poarta...»

Un zid vechi, prăbușit și acoperit de iederă. Secat, pătruns, pietrificat de soare, pietrificat de evidență. Șopîrle foșneau printre frunze și noi le numeam șerpi, iubind deja pînă și imaginea acestei evadări care este moartea. Fiecare piatră de aici era caldă, clocită ca un ou, rotundă ca un ou. Fiecare porțiune de pămînt, fiecare rămurea își pierdea misterul sub lumina soarelui. De partea aceasta a zidului domnea, în bogăția și deplinătatea ei, vara la țară. Zăream o clopotniță. Auzeam o batoză. Albastrul cerului astupa toate găurile. Țăranii secerau grînele, preotul își stropea via, părinții jucau bridge în salon. Îi numeam pe cei care, de șaizeci de ani, se serveau de acest colț de lume, de la naștere pînă

Scanned with OKEN Scanner

la moarte, luînd în custodie acest soare, aceste grîne, această locuință; numeam aceste generații prezente «echipa de pază». Căci nouă ne plăcea să ne descoperim pe insula cea mai amenințată, între două oceane de temut, între trecut și viitor.

«Întoarce cheia...»

Copiii n-aveau voie să împingă portița verde, de-un verde trecut, de barcă veche, să atingă broasca uriașă, ruginită de timp, așa cum numai marea rugînește ancorele bătrîne.

[...] În spatele porții, dormea o apă pe care o credeam nemișcată de o mie de ani și la care ne gîndeam de fiecare dată cînd auzeam vorbindu-se de apă moartă. Frunze mici și rotunde o îmbrăcau în verde: aruncam pietre care făceau cercuri.

Ce răcoare sub rămurișul atît de bătrîn, greu, încărcat de soare! Niciodată vreo rază n-a îngălbenit peluza fragedă a malului, nici nu i-a atins stofa prețioasă. Piatra pe care o aruncaserăm își începea drumul, ca un astru, căci, pentru noi, acest iaz nu avea fund.

«Să ne așezăm...» Nu auzeam nici un zgomot. Gustam răcoarea, mireasma, umezeala care ne primeneau carnea. Eram pierduți la hotarele lumii, căci noi știam deja că a călători înseamnă întîi de toate să-ți schimbi carnea.

«Aici e reversul lucrurilor...»

Reversul acestei veri atît de sigură de ea, a acestui sat, a figurilor care ne țineau prizonieri. Și noi uram această lume impusă. La ora cinei ne întorceam acasă, plini de secrete ca acei scufundători indieni care au atins perlele. Cînd soarele asfințea și fața de masă se colora în roz, auzeam pronunțîndu-se cuvintele care ne făceau rău:

Scanned with OKEN Scanner

«Ziua e în creștere...»

Ne simțeam prinși din nou de același vechi refren, de această viață făcută din anotimpuri, vacanțe, nunți și morți. Tot acest zadarnic tumult de la suprafață.

Să evadezi, iată ce e important. La zece ani, găseam refugiu în lemnăria podului. Păsări moarte, cufere vechi și sparte, veșminte neobișnuite : erau, într-un fel, culisele vieții. Și această comoară ascunsă, acest tezaur de lucruri vechi, descris exact în basme : safire, opaluri, diamante. Această comoară care lucea palid. Care era rațiunea de a fi a fiecărui perete, a fiecărei grinzi. Grinzile enorme care apărau casa împotriva a Dumnezeu știe ce... Da. Împotriva timpului. Pentru că la noi, el era marele dușman. Ne apăram de el prin tradiții. Cultul trecutului. Grinzile uriașe. Dar numai noi știam casa aceasta lansată ca o corabie. Numai noi, cei care-i inspectam buncărele, cala, știam pe unde lua apă. Cunoșteam găurile acoperișului pe unde se strecurau păsările ca să moară. Știam fiecare șopîrlă din lemnărie. Jos, în saloane, invitații discutau, dansau femei frumoase. Ce siguranță înșelătoare ! Se beau fără îndoială licori. Valeți negri, mănuși albe. O, lucruri efemere ! Și noi, acolo sus, priveam noaptea albastră prefirîndu-se printre crăpăturile acoperișului. Această gaură minusculă : numai o singură stea cădea deasupra noastră. Decantată pentru noi de un cer întreg. Și era steaua care îmbolnăvește. Aici ne abăteam : ea era cea care te face să mori.

Tresăream. Rost ascuns al lucrurilor. Grinzi luminate de comoară. La fiecare trosnitură cercetam lemnul. Totul nu era decît o păstaie gata să-și arunce boabele. Coajă veche a lucrurilor, sub care se găsea, nu ne îndoiam, altceva. De n-ar fi decît steaua asta, acest mic

Scanned with OKEN Scanner

diamant dur. Într-o zi, vom porni spre Nord sau spre Sud, sau chiar în noi înşine, în căutarea ei. Să evadezi.

Steaua care te face să dormi îşi rotea ardezia ce-o acoperea, limpede ca un semn. Şi coboram în cameră aducînd cu noi, pentru marea călătorie dinainte de somn, această cunoaştere a unei lumi unde piatra misterioasă alunecă la nesfîrşit printre ape, precum în spaţiu acele tentacule de lumină care străbat mii de ani ca să ajungă la noi; unde casa care scîrţîie la bătaia vîntului e ameninţată ca o corabie, unde lucrurile, unul cîte unul, strălucesc sub îndemnul tainic al comorii.“

Aceste pagini sînt poate cele mai frumoase din întregul roman. Metafora se fondează pe două realităţi de extremă putere sugestivă : apa, domeniu al visului, element ce semnifică suma tuturor virtualităţilor, şi podul casei, locul privilegiat de contact cu tot ceea ce e tainic şi revelator. Aceste elemente — în jurul cărora veghează permanent redutabile sisteme de interdicţie — sînt, fie şi numai ele într-o întreagă existenţă, suficiente să însămînţeze neliniştea în sufletul fragil şi sensibil al copilului.

Reversul lucrurilor nu e căutat programatic ; nu e vorba de a nega permanent ceea ce se vede. Deslușim aici însă sentimentul constant al personajelor exuperiene, că sub coaja lucrurilor se ascunde ceva mult mai de preţ. Dar ce ? Etapa Jacques Bernis afirmă, deocamdată, doar *necesităţi*, nu împliniri : asumarea neliniștii ; nevoia de a se recunoaşte în ceva ; dorinţa de a părăsi un mediu impropriu.

Iată-l evadat, dar hotărîrea lui e încă pîndită de multe primejdii. Beţia acţiunii îl cucereşte, însă repausul îl macină şi trezeşte vechile nemulţumiri ; îl apropie de cadrul vieţii terne, nesemnificative din trecut, cu care acum a devenit absolut incompatibil. *Trăise, deve-*

Scanned with OKEN Scanner

nise, iar Parisul convențional în care revine e neschimbat. Tristă dezamăgire :

„Regăseam de fiecare dată această lume tot așa cum marinarii bretoni își regăsesc satul de carte poștală și logodnica prea credincioasă, de-abia îmbătrînită la reîntoarcerea lor. Întotdeauna la fel, ilustrația unei cărți din copilărie. Cînd recunoșteam totul atît de la locul lui, atît de bine așezat de destin, ni se făcea frică de ceva ascuns". [...]

„«Și iată totul la fel...»

Se temea să nu găsească lucrurile schimbate, și iată-l suferind acum că le descoperă atît de asemănătoare. Nu mai aștepta de la întîlniri, de la prietenii decît o plictiseală vagă. De departe îți închipui. Mîngîierile, la plecare, le lași în urmă cu o strîngere de inimă, dar și cu un ciudat sentiment de comoară ascunsă sub pămînt. Aceste scurgeri mărturisesc cîteodată atîta dragoste avară. Într-o noapte de Sahara, înțesată de stele, pe cînd visa la aceste mîngîieri îndepărtate, calde și acoperite de noapte, de timp, ca semințele, avu deodată sentimentul că se îndepărtase puțin pentru a le privi dormind. Sprijinit de avionul în pană, în fața unei curbe de nisip, încovoiere a orizontului, își veghea iubirile ca un păstor...

Și iată ce regăsea..."

O singură lumină în toată această lume pierdută pentru Jacques Bernis : Geneviève. Fata cu care copilărise și pe care o iubește ca pe un simbol. Un simbol al aceleiași ordini și plenitudini ce o caută dincolo de aparențe :

„Am regăsit-o așa cum regăsești sensul lucrurilor și merg alături de ea într-o lume căreia îi descopăr în sfîrșit miezul."

Scanned with OKEN Scanner

Această lume e universul feminin, plin de nuanțe și subtilități, dar cu atît de puține posibilități de fixare. Întreaga operă a lui Exupéry suferă de neputința de a găsi un punct de stabilitate, constructiv, în universul feminin. Singura valoare proprie selectată e aceea a germinației, dacă nu punem la socoteală sensibila metaforă a rozei din „Micul Prinț". Cît despre întruchiparea feminină din „Curier de sud" :

„Geneviève, spunea Bernis, tu domnești întotdeauna asupra lucrurilor." Fără a face mari probleme, *„dramele sînt rare în viață"*, e vorba despre o experiență ratată :

„Ea îi venea din partea lucrurilor. Ea servea de intermediar, după mii de despărțiri pentru mii de însoțiri."

Dar această șansă a însoțirii cu lucrurile nu îi mai este dată lui Jacques Bernis. El făcuse experiența unei vieți în care valoarea supremă este autentificarea. Încercînd să o scoată din lumea ei pe Geneviève, ar lipsi-o de autenticitate. Locul ei e între acele mici nimicuri trecătoare, asupra cărora domnește. Îl va suporta sau nu, în continuare, pe tiranicul și nesemnificativul ei soț, Herlin :

„Herlin face gesturi. Prea multe. De ce această siguranță de care se va dezgoli în intimitate? Ea îl privește cu neliniște. Acest om împinge în față un personaj pe care și-l compune. Nu din vanitate, ci pentru a crede în el însuși" și va muri la puțin timp după experiența ratată.

Refuzat, universul feminin nu e totuși lipsit de complexitate. Dimpotrivă, acesta pare să fie reprosul fundamental, pe linia dezvoltată ulterior în „Micul Prinț".

Geneviève însăși e o astfel de ființă complexă.

E interesant cum, într-o situație extremă, boala și moartea fiului ei, prefigurează — mutatis mutandis —

Scanned with OKEN Scanner

psihologia „Străinului“ lui Camus : același refuz deliberat al convenienţelor, același echilibru aparent.

Pe Geneviève o echilibrează ordinea perfectă a lucrurilor ; sentimentul că obiectele sînt în armonie. În mod analog, orice dezastru se traduce prin dezordinea obiectelor. Iată agonia fiului ei :

„Încerca o stranie nevoie de ordine. Vaza aceasta mișcată de la locul ei, haina lui Herlin atîrnînd pe o mobilă, praful de pe consolă, era... erau pași cîștigați de dușman. Indiciile unui dezastru obscur. Ea lupta împotriva acestui dezastru. Aurul bibelourilor, mobilele aranjate sînt realități clare la suprafață. Tot ceea ce este sănătos, clar și strălucitor îi părea lui Geneviève că ferește de moarte, care este obscură. [...]

Trecea pe lîngă un anticar. Geneviève se gîndea la bibelourile din salonul ei ca la niște capcane pentru soare. Îi plăcea tot ceea ce reține lumina, tot ceea ce țîșnea, în plină lumină, la suprafață. Se opri pentru a savura în acest cristal un surîs liniștit : acela care strălucește în vinurile bune și vechi. Amesteca, în conștiința obosită, lumină, sănătate, siguranța de viață și dori pentru această cameră de copil muribund o rază pusă ca o încuietoare de aur.“

O judecată pripită ar spune despre ea că e *superficială*. Dar nu e chiar așa. Ea extrage din suprafața lucrurilor judecăți profunde : dacă n-ar fi vorba decît de sentimentul constant al necesității de ordine, armonie sub semnul solar. Ceea ce o face însă incompatibilă cu Jacques Bernis este faptul că „se suportă“. Se suportă și poate trăi numai în acest cadru luminat de suprafețe strălucitoare cu semnificații magice, de apărare, în acest spațiu unde nu suferă mai puțin, dar suferința e, la urma urmelor „aproape o prietenă“. Un spațiu permanent amenințat, dar care o personalizează și îi oferă

Scanned with OKEN Scanner

deopotrivă minimum și maximum de viață. E totul pentru ea : un copil care ordonează lumea, după locul și forma lucrurilor și care se trezește deodată sechestrat în mijlocul lor. Smulsă de aici, s-ar descompune în mii de detalii nesemnificative și obiectul însuși al iubirii lui Jacques Bernis și-ar pierde sensul.

Aventura lor e marcată de mici semne exterioare care prevestesc incompatibilitatea. În timpul călătoriei cu mașina spre Sud, o pană de motor, frigul, eforturile de a găsi un hotel unde să înnopteze, comentariile indecente ale celor din jur îi aduc într-o stare de iritare nejustificată. Purtați parcă de un consemn mai presus de ei în această aventură, își dau seama că s-au înșelat ; răul e mult mai profund, nu are nimic de a face cu micile accidente aparente : în fond, o mare pasiune ar putea să le găsească chiar amuzante sau să treacă peste ele fără a le acorda nici cea mai mică importanță.

Pentru Bernis călătoria e un coșmar : pretutindeni în jurul lui vede numai semnele existenței mediocre, cu care nu mai are nimic comun. Geneviève aproape că nici nu e lîngă el ; de fapt, iubea o imagine, și anume aceea pe care și-o construise în timpul orelor lungi de visare sub cerul înstelat al deșertului. Cît despre Geneviève, smulgerea din universul lucrurilor ei îi dă o stare de rău fizic, epuizarea și sentimentul tot mai acut al dezagregării. Ce e atît de simplu pentru alții, le este refuzat. Se iubesc, dar nu pot ajunge unul la celălalt. O stare de suspiciune, grea, se instaurează între ei și aceasta e semnul dezastrului. Nu-și vorbesc, din teama de a nu fi siliți să pună, amîndoi deodată, degetul pe rană. Aventura eșuează, se vor întoarce la Paris.

„*Această hotărîre* (de a pleca n.n.), *gîndea Bernis, această hotărîre a fost luată în afara noastră. Totul se*

Scanned with OKEN Scanner

făcuse fără a schimba vreun cuvînt. Iar întoarcerea era, pare-se, și ea stabilită dinainte".

Jacques Bernis începe să înțeleagă : odată luată hotărîrea de a se *consacra* unei vieți autentice, nimic în existența lui nu mai poate fi decis din afară. O va iubi, fără îndoială, în continuare pe Geneviève, dar nu pe această femeie cu care a încercat, în termeni comuni, o simplă aventură. A iubi, pentru el, înseamnă a se *naște din nou*, a institui o valoare. De aceea, se va reîntoarce la viața dură a pilotului, unde fiecare act solicită întreaga ființă și, în momentele de răgaz, va hrăni amintirea unei iubiri pure cu imagini care *să reziste*.

Iată cum va rezuma el însuși, mai tîrziu, întreaga aventură :

„«*Am încercat, vezi tu, s-o aduc pe Geneviève în lumea mea. Tot ceea ce îi arătam devenea tern, cenușiu. Prima noastră noapte era de-o greutate fără nume : n-am putut s-o învingem. A trebuit să-i restitui casa, viața, sufletul. [...] Cînd, mai tîrziu, am încercat încă o dată s-o întîlnesc, am putut să mă apropii de ea, s-o ating : nu mai era spațiu între noi. Era mai mult decît atît. Nu știu să-ți spun ce : o mie de ani. Sînt atît de departe de o altă viață. Ea se crampona de perdelele ei albe, de vara ei, de evidențele ei, iar eu n-am putut s-o iau cu mine.*»"

Revenit în același Paris al mediocrității dezolante, simte mai mult ca oricînd chemarea dorinței de a-și afla adevărul. Intră în catedrala Nôtre-Dame, mai mult pentru a-și oțeli, prin contrast cu o realitate puternică, hotărîrea luată :

„*Încerca de asemenea nevoia de a se recunoaște și se oferea credinței ca oricărei alte discipline de gîndire.*"

Scanned with OKEN Scanner

Cum ar putea însă Bernis să devină un credincios ? El, pentru care nivelul credinței, așa cum singur o afirmă, ține de disciplinele gîndirii, e o experiență care, în mod esențial, nu are cum să se împace cu *dogma* ! Bernis vrea să probeze, nu să accepte fără rezerve. Premisa lui este : „*Dacă găsesc o formulă care să mă exprime, care să-mi semene, pentru mine ea va fi adevărată.*“ După care își amendează imediat acest gînd : „*Și totuși, n-o să cred în ea*“. Nu că ar fi incapabil de devoțiune : meseria pe care și-a ales-o i-o solicită în cel mai înalt grad. Dar înainte de a crede, trebuie să *știe*. Și atunci, devoțiunea ar căpăta un sens mult mai puternic și mai profund.

Aceste exigențe nu-i sînt îndeplinite de ceea ce aude la Nôtre-Dame. Predica la care asistă îl face să exclame :

„*Cîtă disperare ! Unde e actul de credință ? N-am auzit un act de credință, ci un strigăt perfect disperat*“.

Acolo nu era un preot, care să încerce convertirea păcătoșilor, ci un biet om care își căuta propriul adevăr, propria credință, propriul Dumnezeu :

„*Omul îi păru lui Bernis disperat pentru că nu striga ca să obțină un semn. Pentru că nu proclama un semn, ci își răspundea lui însuși. [...]*

Preotul tăcu. Sfîrșit, se întoarse spre altar. Adoră acest Dumnezeu pe care tocmai îl stabilise. Se simți umil, ca și cum ar fi dat totul, ca și cum epuizarea trupului său ar fi fost un dar. Se identifica fără s-o știe cu Crist.“

Dar pe Bernis scurta experiență în care locul unui Dumnezeu tutelar era luat de Dumnezeul unui om, departe de a-l converti, îl convinge că trebuie să-și urmeze neabătut drumul. Și aceasta înseamnă asumarea, cu orice riscuri, a condiției pentru care a optat. Din

Scanned with OKEN Scanner

toate episoadele reîntoarcerii la Paris, i-a rămas doar gustul amar al inautenticității. Acum știe :

„A trăi; fără îndoială, înseamnă altceva".

Iată-l din nou la drum, încărcat cu curierul pentru Dakar. A evadat, de data aceasta definitiv. Nu mai e tînărul care a avut șansa neliniștii și a fugit dintr-un mediu neprielnic, în căutarea unei fantasme fără contur, ci un om *responsabil :*

„Peste cinci ore Alicante, în seara asta Africa. Bernis visează. E împăcat : «Am făcut ordine». Ieri, părăsea Parisul cu expresul de seară ; stranie vacanță. Nu mai păstra din ea decît amintirea neclară a unui zbucium obscur.

Va suferi mai tîrziu, dar, pentru moment, lasă totul în urmă, ca și cum totul s-ar continua în afara lui. Pentru moment, i se pare că se naște odată cu zorile care se ridică, să ajute, atît de matinal, la construirea acestei zile. Gîndește : «Nu mai sînt decît un muncitor, transport curierul în Africa.» Și, pentru muncitorul care începe în fiecare zi să construiască lumea, lumea începe".

Dintr-o dată, tot ceea ce un univers mărunt, mediocru, complicase pînă la disperare, devine simplu. Bernis e iarăși liber, dar știe acum cum trebuie păzită această libertate ; și se știe de asemenea fragil, muritor. Nu-și poate încă depăși situația singulară, izolarea, conștiința cazului său uman unic. Acțiunea n-a făcut din el, cu alte cuvinte, o *legătură*. Deși, un popas în deșert, oprirea într-un mic fort francez din Sahara îi revelă și această valoare :

„Un sergent bătrîn îl primi pe Bernis și rîdea de bucurie ca la revederea unui frate. [...]

— Bună ziua, sergent !

Scanned with OKEN Scanner

— A, veniți la mine, sînt atît de fericit ! Sînt din Tunis...

Copilăria, amintirile, sufletul : i le oferea pe toate, deodată, lui Bernis.

O măsuță, fotografii prinse pe pereți :

— Da, sînt fotografiile rudelor. Nu le cunosc încă pe toate, dar voi merge la Tunis, anul viitor. Aici ? E iubita colegului meu. Fotografia asta am văzut-o întotdeauna pe masa lui. Vorbea mereu de ea. După ce a murit, am luat-o eu ; eu n-aveam iubită. [...]

— Ce fac ? Scriu scrisori în fiecare noapte ; nu dorm deloc, am lumînări. Dar cînd ajunge la mine curierul, după șase luni, sînt deja prea vechi. Și-atunci o iau de la capăt".

Nu seamănă oare acest ciudat sergent cu omul care aprinde neîncetat felinarul pe minuscula lui planetă, în „Micul prinț" ? Ce importanță are că n-a cunoscut-o pe iubita colegului lui ? I-a preluat fotografia, vorbește despre ea celorlalți și o adoră. Scrie scrisori inutile și primește binecuvîntarea vieții din șase în șase luni. Păzește stelele. Și totuși, viața lui are un sens. Trăiește în plină lume. Iată un adevăr care îl surprinde pe Bernis :

„Bernis urcă pe terasa micului fort să fumeze împreună cu sergentul. Ce pustiu e deșertul sub clarul de lună ! Oare ce păzește acest post ? Fără îndoială stelele. Negreșit luna...

— Dumneata ești sergentul stelelor ?"

Omul acesta e lipsit de subtilități și totuși, dintr-o dată, Bernis fraternizează cu el :

„— Știi, sergent, cîntecul ăsta :

«Plouă, plouă păstoriță...»

Fredonă melodia.

— A, da, îl știu : e un cîntec din Tunis...

Scanned with OKEN Scanner

— Spune-mi continuarea, sergent. Vreau să mi-l amintesc.

— Stați puțin, să vedem :

«Adă-ți albele mioare
Aici, lîngă colibă.»

— Sergent, sergent, îmi amintesc :

«Pe sub frunzar, în ropot
Auzi apa cum trece,
Furtuna cu-al ei clocot...»

— Ah, chiar așa e ! zise sergentul.

Înțelegeau amîndoi aceleași lucruri...

— Se face ziuă, sergent, hai la treabă.

— La treabă.

— Dă-mi cheia de bujii.

— Da, desigur !

— Apasă aici cu cleștele.

— Da, spuneți... fac tot ce trebuie.

— Vezi, nu era mare lucru, sergent, o să plec.

Sergentul contemplează un zeu tînăr, venit de nicăieri pentru ca să plece.

...Venit să-i amintească un cîntec, Tunisul, de el însuși. Din ce paradis, de dincolo de nisipuri, coboară fără zgomot acești mesageri frumoși ?

— Cu bine, sergent !

— Cu bine...

Sergentul mișca buzele, dar nu-și auzea nici măcar el cuvintele. N-ar fi știut să spună că păstra în inimă iubire pentru șase luni.“

Contactul cu sergentul, gustul fraternității pe care îl descoperă cu uimire, încheie experiența lui Jacques Bernis :

„Prietene...

Aici era așadar comoara : ai căutat-o oare ?

Scanned with OKEN Scanner

Pe această dună, cu brațele încrucișate, cu fața întoarsă spre golful albastru închis, spre satele de stele, în această noapte, nu cîntăreai prea mult.

La coborîrea ta către Sud, cîte legături desfăcute, Bernis aerian deja căci nu mai aveai decît un singur prieten : un fir ca de păianjen te mai lega încă...

În această noapte tu cîntăreai și mai puțin. Te-a prins un vîrtej. În steaua cea mai verticală a lucit comoara, o, fugarule !"

Moartea vine ca o împăcare supremă a lucrurilor : Bernis trecuse prin proba riscului, a devoțiunii, renunțase la existența veche și ternă, se imunizase împotriva ei printr-o experiență ratată, căpătase gustul ordinii și intuise sensurile fraternității. Începea să fie ferit de moarte ; experiența lui se sfîrșise. Momentul morții, în pustiu, amintește iarăși de „Micul Prinț", cu care Bernis mai împarte și alte trăsături : aceeași istorie „de formație", aceeași fragilitate, aceeași nepricepere în fața universului feminin.

Comoara lui Jacques Bernis anunță omul ascuns în fiecare individ. Identificarea lui încheie ciclul, și deschide o altă etapă a gîndirii exuperiene. Ea e sugerată de finalul „Curierului de sud", unde ultimele cuvinte nu aparțin naratorului, ci sînt de domeniul obiectiv al evidenței :

„Saint-Louis din Senegal către Toulouse : Franța-America găsit la Est de Timeris... Stop. [...] Pilot ucis, avion distrus, curier intact. Stop. Continui spre Dakar".

*

„Dakar către Toulouse : curierul ajuns cu bine la Dakar. Stop".

Scanned with OKEN Scanner

Acest final anunță problematica romanului următor, „Zbor de noapte“, ale cărui dezbateri folosesc adevărurile „Curierului de Sud“ ca premise cîștigate.

„Curier de sud“ e cel mai puțin comentat dintre romanele lui Saint-Exupéry. Dacă, pe bună dreptate, se poate spune că el mai ține încă pasul cu linia tradițională a romanului condiției umane, trebuie să observăm totuși importanța deosebită ce o are această carte pentru restul operei exuperiene. Din acest punct de vedere el formează o veritabilă rampă de lansare a majorității temelor favorite.

Pe de altă parte, Jacques Bernis nu e încă o personalitate, cum vor fi, în toată puterea cuvîntului, și Guillaumet, și Mermoz și, mai ales, Rivière. Nu strălucește în lumina tare a exemplarității. În schimb e mult mai omenesc, în sensul sensibilității și fragilității. Copil magician, cum i se spune de multe ori în roman, conferă acestei scrieri un farmec aparte, diferit de gustul bărbătesc și dur al celorlalte opere.

Scanned with OKEN Scanner

Tragicul Rivière

În 1929, Saint-Exupéry sosește la Buenos-Aires pentru a prelua Aeroposta Argentina, centrul noii sale rețele aeriene. El e cel care inaugurează zborurile spre Patagonia și introduce aici curierul de noapte, așa cum făcuse, cu ani în urmă, și Didier Daurat, directorul general al Companiei Aeropoștale, căruia îi e dedicat „Zbor de noapte". În edificarea figurii lui Rivière, Exupéry evocă, dealtfel, multe din trăsăturile acestui șef intransigent, cel care îi călăuzise drumul în aviație. Cartea, care apare în 1931, cu prefața lui André Gide, e încununată, în același an, cu premiul „Femina".

Pe aeroportul din Buenos Aires sînt așteptați să aterizeze trei curieri de noapte, înainte ca cel de-al patrulea, curierul de Europa, să decoleze. Avionul din Chile și cel din Paraguay sosesc la timp. Cel din Patagonia întîrzie. Posibila prăbușire a avionului ar duce la suprimarea zborurilor de noapte, neîndeajuns asigurate în această epocă de pionierat. Rivière, șeful aeroportului, e singurul care le susține, argumentînd că numai zburînd și noaptea aviația va putea concura serios transporturile pe mare și pe uscat. În furtună, curierul de Patagonia dispare. Înfrîngerea lui Rivière e iminentă. În ciuda aparențelor, cînd toată lumea începe să consi-

Scanned with OKEN Scanner

dere suspendarea zborurilor de noapte drept un fapt împlinit, el ordonă decolarea curierului pentru Europa.

Intriga e simplă și ar fi putut da cel mult o confruntare dramatică în bun registru tradițional. Ceea ce o salvează și face din acest mic roman o veritabilă capodoperă sînt marile forțe interioare pe care le dezvoltă gîndirea lui Saint-Exupéry. În „Zbor de noapte" se detașează două linii narative distincte : una progresivă, plină de poezie, dezvoltîndu-se pe măsură ce pilotul Fabien (curierul din Patagonia) își urmează drumul spre dezastru, cealaltă „accidentată", ilustrînd procesele de conștiință ale lui Rivière. Prima trimite la exaltarea valorilor meseriei din „Curier de sud", cealaltă la dezbaterile grave asupra responsabilității, autorității conducătorului și sensului existenței, probleme ce vor reveni constant pînă în „Citadela".

Fabien e pilotul. A optat pentru o meserie grea, plină de riscuri și privațiuni, dar care — numai ea — îi dă sentimentul autenticității. E un Jacques Bernis trecut de obsesia dureroaselor scindări ale ființei. În aer, Fabien e un păstor al orașelor, pentru care zborul nu mai înseamnă beție, ci pur și simplu un mod de a fi :

„Pilotul Fabien, care aducea tocmai din sudul îndepărtat către Buenos-Aires poșta din Patagonia, simțea apropierea serii, tot așa cum recunoști că un port nu mai e departe, după semnele pe care ți le dau apele : după liniștea aceasta și după ușoarele cute, abia schițate ale molcomilor nori. Și intra într-un uriaș liman de liniști și de fericire.

Ar fi putut să-și închipuie că în această tihnă se plimbă agale aproape ca un păstor. Ciobanii din Patagonia merg domol de la o turmă la alta : el trecea de la un oraș la altul, era un păstor al orașelor. Cam tot

Scanned with OKEN Scanner

la două ore de drum le întîlnea pe cele care veneau să se adape la malul apelor, sau la cîmpie să pască".

Izolarea trezește în el imaginea generică a vieții obișnuite și îi actualizează însăși apartenența lui la acest regn supus deopotrivă bucuriei și suferinței :

„Coborînd spre San Julian cu motorul încetinit, Fabien se simțea obosit. Tot ceea ce făcea plăcută viața oamenilor creștea acum din ce în ce mai mult spre el : casele lor, măruntele lor cafenele, copacii pe sub care ei se plimbă. Semăna cu un cuceritor care în seara biruinței se apleacă spre întinsurile imperiului și descoperă smerita fericire a oamenilor. Fabien simțea nevoia să lase armele jos și să-și dea seama de greutatea apăsătoare a trupului și de durerile-i de șale — poți fi bogat și în poveri — și să fie aici un biet om oarecare, ce privește liniștit pe fereastră la un decor pe veci statornicit. Satul ăsta minuscul l-ar fi acceptat ; după ce ai ales, te mulțumești cu ce ți-a fost hărăzit de hazard și-ți poți îndrăgi ursita. Căci te mărginești întocmai ca dragostea. Fabien ar fi dorit să trăiască aici oricît de mult, să se împărtășească din partea lui de veșnicie, deoarece i se părea că orășelele acelea în care zăbovea doar o oră — cu grădinile lor împrejmuite de ziduri vechi, pe care le străbătea — trăiesc veșnic prin ceea ce dăinuie în afara lui. [...] Iar satul și fugea la marginea aripilor avionului, dezvăluindu-și taina grădinilor închise, pe care zidurile n-o mai apărau."

Imagine plină de poezie, dar, la urma urmelor *imagine*. O slăbiciune momentană, o pată de culoare în fluxul acțiunii. Fabien știe că numai privirea aceasta, detașată, îi revelă un sens plenar. Amestecat în viața comună, ar fi iremediabil pierdut, căci ar trebui să renunțe la acțiune :

Scanned with OKEN Scanner

„Dar Fabien, aterizînd, înțelese că n-a putut să vadă de fapt nimic altceva decît gesturile domoale ale cîtorva oameni pierduți printre pietrele lor. Chiar numai prin această încremenire, satul își apăra taina pasiunilor lui; satul refuza să-și dezvăluie farmecul: ar fi trebuit să renunțe la acțiune pentru a-l cuceri".

Întrucît a realizat oare Fabien simbioza ratată de Jacques Bernis în „Curier de sud" ? Fabien e căsătorit de cîteva săptămîni ; acolo, jos, îl așteaptă o soție despre care vom afla, ulterior, foarte multe. Dar ce înseamnă, pentru el, căsnicia lor ? Soția nu intervine nici o clipă în gîndurile pilotului. El iubește însă imagini frumoase, idealizate, ca acelea ale orașelor-turme cu care întreține un dialog viu, prin mii de semne ce luminează comuniunea lui cu lumea :

„...noaptea se și înălța ca un fum întunecat, plivind văile, ce nu se mai deosebeau de cîmpii. Satele își și aprinseseră luminile, iar constelațiile lor își răspundeau prin noapte. La rîndul lui, Fabien răspundea și el satelor, făcînd din degete să clipească luminile de poziție. Pămîntul era parcă tapisat cu chemări luminoase, fiecare casă aprinzîndu-și steaua ei de noapte fără margini, ca pe-un far ce-l îndrepta spre mare. Tot ceea ce adăpostea o viață de om sclipea deja. Și Fabien admira cum de data aceasta intrarea în noapte era domoală și frumoasă ca intrarea într-un port".

Aceste semne îl asigură de ordinea lucrurilor. Prin ele, respiră odată cu omenirea și iarăși existența lui se umple de sens :

„Și atunci, stînd de veghe în miez de noapte, își dădu seama că întunericul scoate în evidență prezența omului : toate acele chemări, acele lumini, acea neliniște. Această simplă stea în beznă : însingurarea unei case.

Scanned with OKEN Scanner

Se stinge una: e-o casă ce se închide peste dragostea dintr-însa.

Sau peste plictiseala ei. E o casă ce încetează să-și mai trimită semnalul restului lumii. Acești țărani rezemați cu coatele pe masă în jurul lămpii lor nici nu știu ce speră: și nu știu nici că dorul lor bate atît de departe în nesfîrșita noapte ce-i cuprinde [...] Oamenii ăștia cred că lampa le luminează doar biata lor masă, dar, la optzeci de kilometri departe de ei, ești ajuns de chemarea luminii lor, ca și cum, dintr-o insulă pustie, ei ar legăna-o disperați către largurile mării.“

Dar, pentru pilot, momentele de tihnă sînt rare: *„noaptea, deși părea frumoasă, ar putea totuși să fie viermănoasă“*. Peisajul se schimbă aici cu repeziciune:

„O oră mai tîrziu, radio-telegrafistul curierului din Patagonia se simți parcă săltat binișor, ca de un umăr. Privi în jur: nori grei atingeau stelele. Se aplecă apoi spre pămînt: căuta luminile satelor, asemănătoare acelora ale licuricilor ascunși în iarbă, dar acum nu mai strălucea nimic în acea iarbă neagră!

[...] O rafală coborî avionul care dîrdîia și mai tare. Fabien se simțea amenințat de avalanșe invizibile. Se închipui făcînd calea întoarsă și dădea iar peste o sută de mii de stele, dar nu vira nici cu un grad.“

Începe să fie înconjurat din toate părțile de furtună și caută acum în zadar legăturile lui luminoase cu lumea:

„Aplecat pe stînga împotriva maselor de vînt, încerca să recunoască luminile confuze care circulă chiar și în nopțile cele mai opace. Dar nu mai erau nici măcar lumini. Ci doar schimbări de densitate în desimea beznelor. Sau poate numai o oboseală a ochilor. [...]

Pentru pilot, noaptea asta era fără margini, pentru că nu ducea către nici un port (păreau toate inaccesibile) și nici către zori: benzina se va termina într-o

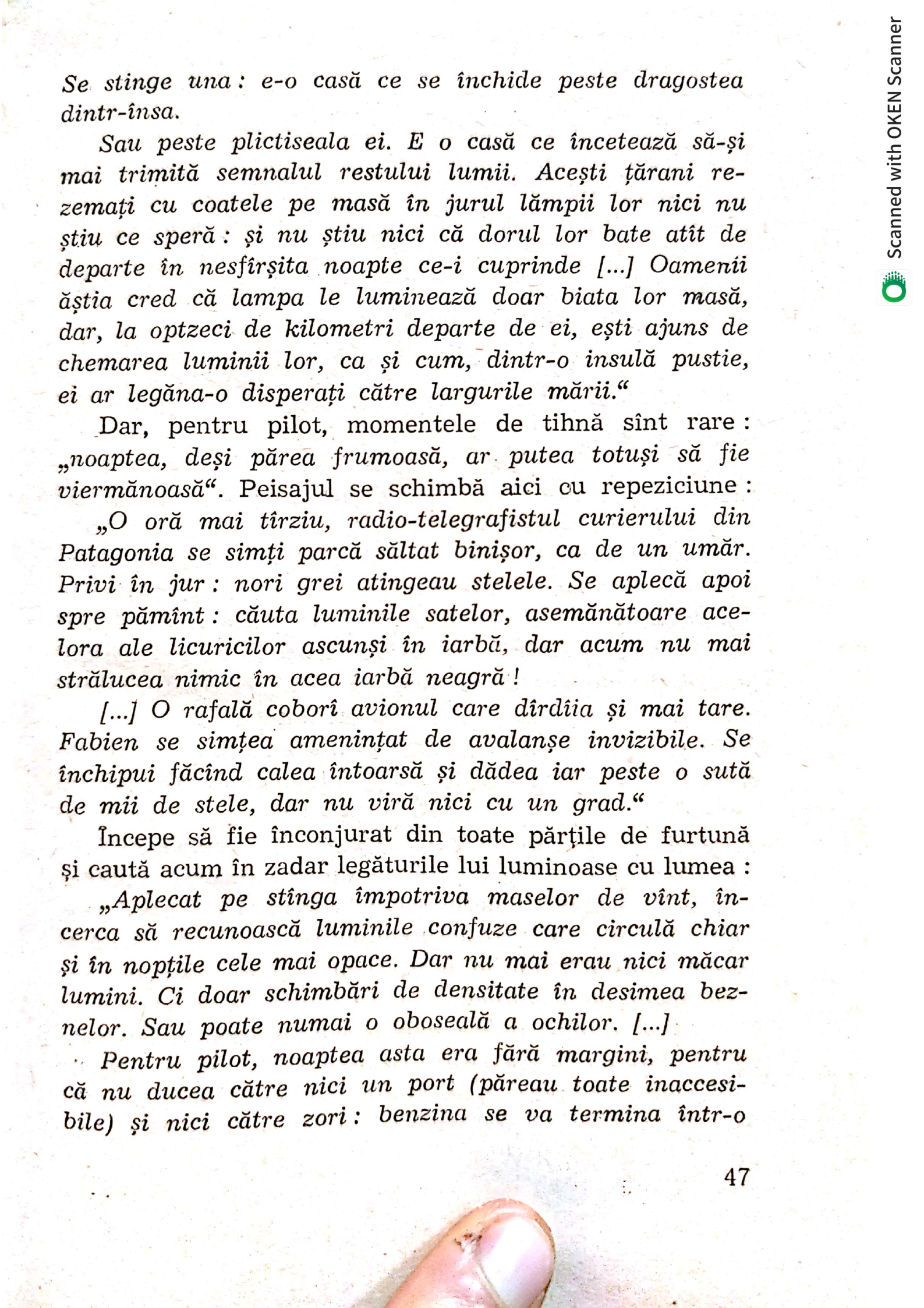

oră și patruzeci de minute. Căci vor fi obligați, mai devreme sau mai tîrziu, să se cufunde ca orbii în această beznă".

E cufundat de astă dată într-un alt fel de singurătate : aceea a lipsei de sens pe care i-o produce tăierea oricărei legături cu lumea. Abia acum spațiul e cu adevărat pustiu, pentru că nu îl mai animă mesajele pămînturilor :

„Fabien ar fi urmat toate poveștele, numai cu condiția să-i fi fost strigate de cineva. Se gîndea : «Și dacă mi s-ar spune să mă rotesc în cerc, m-aș roti în cerc, și dacă mi s-ar spune să merg drept spre sud...» Și cînd te gîndești că pe undeva existau sălașuri pașnice, dulci sub umbrele lungi de lună. Camarazii lui de acolo, de jos, le știau, pricepuți ca niște savanți ce se află, aplecați deasupra hărților, atotputernici, la adăpostul lămpilor lor frumoase ca niște fluturi. Dar el ce știa în afara curenților și nopții ce împingea împotrivă-i torentul ei negru, cu viteza unei avalanșe ! Nu era posibil să se abandoneze doi oameni în nori, printre trombe și flăcări. Nu era posibil. Se va ordona lui Fabien : «Direcția la două sute patruzeci de grade» ... Iar el va stabili direcția la două sute patruzeci de grade. Dar el era singur."

Cei de jos încearcă, într-adevăr, să stabilească contactul cu el. Ciclonul însă a cuprins întreaga regiune. Nu e frică ceea ce simte acum Fabien, ci o descurajare, soră cu împăcarea ; izolarea aceasta îl face fragil și determină căderea interioară, care-l cuprinde ca mreje le unui somn odihnitor :

„Ar fi putut să lupte încă și să-și încerce norocul : nu există o fatalitate exterioară. Dar există o fatalitate interioară : vine o clipă în care descoperi că ești vulnerabil ; și atunci erorile te îmbie ca o amețeală.

Scanned with OKEN Scanner

Or, aceea fu clipa în care, deasupra capului lor, printr-o spărtură a furtunii, ca o nadă aducătoare de moarte din fundul unei capcane, licăriră niște stele.

Și-a dat seama că era o cursă : vezi trei stele printr-o gaură, urci spre ele, și după aceea nu mai poți coborî, și rămîi acolo să rontăi stele...

Dar simțea atîta sete de lumină încît urcă.“

Iată-l pe Fabien o disponibilitate. E în voia spațiului infinit, care-i oferă un miraj înainte de a-l înghiți. Și pilotul, trecut de granițele disperării, fraternizează cu radio-telegrafistul său în acea clipă nesfîrșită care le va anula existențele :

„Surpriza lui fu enormă : era o lumină care-l orbea. A trebuit, cîteva clipe, să închidă ochii. N-ar fi crezut niciodată că norii, noaptea, ar putea orbi. Dar luna plină și toate constelațiile din jur îi prefăceau în valuri strălucitoare [...]

Fabien avea impresia că a pătruns în niște lumi de dincolo, stranii, pentru că totul devenea luminos : mîinile, hainele, aripile. Pentru că lumina nu cobora din astru, ci se desprindea de sub el și dimprejurul lui, din toate acele noiane de alb mult. [...] Parcă străbătea un lapte de lumină, în care se scălda echipajul. Fabien, întorcîndu-se, văzu că radio-telegrafistul surîdea.

— Merge mai bine ! strigă el.

Dar vocea se pierdea în zgomotul zborului, numai zîmbetele lor corespondau. «Am înnebunit de tot că surîd, gîndea Fabien. Sîntem pierduți.»

Cu toate acestea, o mie de brațe ascunse îi dăduseră drumul. I se desfăcuseră toate legăturile, ca unui întemnițat pe care-l lași să meargă singur, o bucată de vreme, printre flori.

«E prea frumos», gîndi Fabien. Rătăcea acum printre stelele adunate laolaltă, mai numeroase ca într-o co-

Scanned with OKEN Scanner

moară, într-o lume în care nimic altceva nu era viu, absolut nimic altcineva decît el, Fabien, și camaradul său. Erau asemenea hoților din acele orașe de basm, zidiți în sala comorilor, de unde nu vor mai putea să plece niciodată. Hoinăresc printre înghețatele giuvaiere, fără măsură de bogați, dar sortiți pieirii.“

Ca și Jacques Bernis, Fabien atinge comoara la convergența cu hotarul neființei :

„Și Fabien rătăcește deasupra splendorii unei mări de nori, în noapte, dar ceva mai jos e eternitatea. S-a pierdut printre constelațiile în care locuiește singur. Mai ține încă lumea în mîini și o leagănă la pieptul lui. Strînge în volan greutatea bogăției omenești și plimbă disperat, de la o stea la alta, comoara inutilă pe care, în cele din urmă, tot va trebui s-o predea...“

În văzduh, doi oameni își găsesc sfîrșitul în timpul unui zbor de noapte ; totul e însă feeric. Jos, nu moare nimeni, dar Rivière e șeful acestui cer de noapte și petrece ceasuri grele, încărcate de incertitudini, dezamăgiri, speranțe, căutări, forțînd acte de voință.

Personajul Rivière trebuie înțeles ca o *problemă*, și nu ca un rezultat finit. Altfel, el ar deveni un monstru. Căci e monstruos să nu te expui, dar să ceri altora s-o facă, poate chiar cu prețul vieții, și să-ți sărbătorești eșecurile expunînd alți și alți piloți. Dar Rivière *caută*, el stabilește norme numai pe măsură ce se convinge de cîte un adevăr. E om, și îndoiala bate adesea la poarta lui :

„«Sînt drept, sau nedrept ? Nu știu. Dacă lovesc, apoi penele scad. Responsabilul nu e omul, ci altceva, un fel de putere nedeslușită pe care n-o putem atinge niciodată, dacă nu atingem lumea toată. Dacă aș fi foarte drept, un zbor de noapte ar fi de fiecare dată un risc de moarte. [...]

Scanned with OKEN Scanner

Nu știu dacă e bine ceea ce am făcut. Nu cunosc valoarea exactă a vieții omenești, nici pe-a dreptății, nici pe-a amărăciunii. Și nu știu exact nici cît valorează bucuria unui om. Nici prețul unei mîini care tremură, nici mila, nici blîndețea...»"

De un lucru e sigur ; omul este un vehicul, o cale :

„Îi iubesc pe toți oamenii ăștia, dar nu contra lor mă străduiesc crîncen. Ci doar împotriva a ceea ce trece prin ei."

Regulamentele pe care le impune cu atîta strictețe nu sînt opera unui birocrat, ci denotă dorința de a stîrni o devoțiune prin acceptarea lor ca un ritual :

„«Regulamentul ăsta, gîndea Rivière, seamănă cu ritualele unei religii, care par absurde, dar care formează oamenii.» Pe Rivière nu-l interesa anume să pară drept sau nedrept. Poate că termenii ăștia nici n-aveau sens pentru el."

Debutează acum în opera lui Exupéry o temă de mare anvergură, bazată pe o gîndire ritualistă modernă. Implicațiile ei sînt extrem de vaste și trimit, în esență, la credința că întreaga existență umană poate să capete coerență și sens nu atît prin valoarea imediată a lucrurilor și acțiunilor, cît prin corespondența lor semnificativă.

Pentru Rivière important este să-i facă pe oameni să-și iasă din propria ființă și să-i transforme în veritabile existențe ; adică modelați și înfrățiți de exigențele aceluiași scop dobîndit prin acțiune :

„Micii burghezi ai orășelelor se-nvîrt seara în jurul pavilionului în care cîntă muzica și Rivière gîndea : «Drept ori nedrept față de ei, asta n-are nici un sens : pentru că, de fapt, ei nu există». Omul era pentru el ca o ceară moale pe care trebuia s-o modelezi. Trebuia să dai un suflet acelei materii, să-i făurești o voință.

Scanned with OKEN Scanner

El nu se gîndea să-i robească prin asprimea sa, ci să-i scoată din ei înșiși. Așa că, dacă pedepsea orice întîrziere, săvîrșea desigur un act de nedreptate, dar îmboldea către plecare voința fiecărei escale ; făurea această voință. Nedîndu-le voie oamenilor să se bucure de prielniciile unui timp urît ca de-o invitație la repaos, el îi ținea în stare de alarmă, așteptînd înseninarea, și această așteptare umilea pînă și pe salahorul cel mai neînsemnat. Se profita astfel de primul defect al armurii : «Luminat către nord, la drum!» Mulțumită lui Rivière, pe-o distanță de cincisprezece mii de kilometri, cultul curierului avea prioritate față de orice altceva.“

Disciplina de fier pe care o impunea era menită să elimine răul și să călăuzească voințele individuale spre același țel :

„«Viața e atît de contradictorie încît în ea te descurci cum poți... Dar să durezi, să creezi, să-ți transformi trupul pieritor...»“

Și aceasta chiar cu riscul de a nu fi înțeles, de a nu fi iubit. Paradoxul e că numai el știe secretul fraternității, iar această fraternitate ce se stabilește prin acte îl refuză tocmai pe el, cel ce nu se poate afla în rînd cu oamenii pe care îi modelează :

„Rivière își spunea uneori :

— Oamenii aceștia sînt fericiți pentru că li-i drag ceea ce fac și au ajuns a iubi ceea ce fac pentru că eu sînt aspru.

Poate că inimii unora le pricinuia suferințe, dar în același timp el procura oamenilor și bucurii puternice. «Trebuie să-i împingi — gîndea el — către o viață viguroasă, care presupune și suferințe și bucurii, singura însă care înseamnă ceva».“

Scanned with OKEN Scanner

Rivière a aflat, în decursul acestei existențe dure, că numai acțiunea e cea care are dreptul să dicteze legi ; restul e respins ca preconcepție :

„Experiența va dezvălui legile [...] cunoașterea legilor nu precede niciodată experiența“.

Viața e o forță care înlătură în mod firesc tot ceea ce i se impune din afară :

„Ceea ce e viu răstoarnă totul spre a trăi și creează, ca să trăiască, propriile sale legi. E irezistibilă“.

Iar riscurile fac parte organică din această viață :

„Evenimentele din sud arătau că greșește Rivière, singurul apărător al zborurilor de noapte. Adversarii lui ar ieși, dintr-un dezastru al său, în Patagonia, cu o poziție morală atît de puternică, încît poate chiar și încrederea lui Rivière ar rămîne, începînd din acea clipă, neputincioasă ; căci încrederea lui Rivière nu era zdruncinată : o fisură în opera lui îngăduise drama, dar drama arăta doar fisura și atît, nedovedind nimic altceva. «Poate că sînt necesare posturi de observație în vest... O să vedem». Se mai gîndea : «Am aceleași temeinice argumente ca să insist, ba chiar o pricină mai puțin de eventuale accidente e însăși aceea care s-a arătat». Căci înfrîngerile îi întăresc pe cei tari.“

Viața înseamnă, așadar, desfășurarea unor mari linii de forță în mers, prin acțiune. Cu orice risc, și împotriva tuturor piedicilor. Pentru a-i sili pe oameni să se integreze acestui crez, Rivière nu se sfiește chiar să păstreze o oarecare duplicitate în fața adevărului. Subordonaților săi le însămînțează în suflet un fel de mistică a curierului, în vreme ce el înțelege deja că scopul unei astfel de acțiuni nu poate justifica pierderea de vieți. Rivière ajunge inițiatul care pricepe că țelul suprem este o construcție ce va dăinui :

Scanned with OKEN Scanner

„Un inginer îl întrebase într-o zi pe Rivière, în timp ce se aplecau peste un rănit, alături de un pod în construcție: «Merită podul ăsta prețul unei fețe zdrobite?» [...] Inginerul mai adăugase: «Interesul general e alcătuit din interese particulare: el nu justifică nimic în plus». «Și cu toate astea, i-a răspuns mai tîrziu Rivière, deși viața omenească e ceva de neprețuit, noi ne comportăm totdeauna ca și cînd ar mai fi ceva care depășește în valoare viața omenească... Dar ce anume?»“

Și gîndindu-se, acum, la curierul din Patagonia, aflat în primejdie:

„«Oamenii ăștia, [...] care poate vor dispărea, ar fi putut trăi fericiți.» El și vedea parcă fețe aplecate în sanctuarul de aur al lămpilor de seară. «În numele cui i-am smuls eu de-acolo?» [...] Dar poate există altceva, și mai durabil, de salvat, și poate că tocmai pentru ca să salveze acea parte a omului lucrează Rivière? Dacă nu, «acțiunea nu-și află justificare.»“

Aici „formula Rivière“ își atinge apogeul. A fonda veșnicia Omului, a speciei, pe sacrificiul indivizilor săi. Fericirea e, față de acest program, un lucru derizoriu:

„Să iubești, să iubești numai, ce situație fără ieșire! Rivière avu sentimentul obscur al unei îndatoriri mai mari decît aceea de a iubi. Ori poate era vorba tot de-o dragoste, dar cu totul altfel decît celelalte. Îi reveni o frază: «E vorba să-i faci veșnici...» Unde citise el asta? «Ceea ce urmărești în tine însuți moare.» Își aduse aminte de un templu al zeului soare, la vechii incași din Peru. Pietrele acelea drepte așezate pe munte. Fără ele, ce-ar fi rămas dintr-o civilizație puternică, ce apăsa acum, cu greutatea pietrelor sale, pe umerii omului de azi, ca o remușcare? «În numele cărei asprimi sau al cărei dragosti bizare, conducătorul popoarelor de odinioară, constrîngînd mulțimile să clădească pe munte

Scanned with OKEN Scanner

acel templu, îi sili astfel să-și clădească propria lor veșnicie?» Rivière revăzu iar, ca prin vis, mulțimile acelor orășele, care se plimbă seara în jurul chioșcurilor cu muzică: «Acest fel de fericire, acest jug...» gîndi el. Conducătorului de popoare de altădată, deși nu i-a fost poate milă de suferința omului, i-a fost însă o imensă milă de moartea acestuia. Nu de moartea lui individuală, ci milă de speța pe care ar șterge-o marea de nisip. Și el punea poporul său să ridice măcar niște pietre, pe care deșertul n-o să le îngroape.“

Întreagă această construcție mentală se petrece în timp ce, în văzduh, echipajul curierului de Patagonia moare: adică doi indivizi plătesc tribut acțiunii. Dar nu acesta e evenimentul ce-l zdruncină cel mai tare pe Rivière. Era de-acum învățat cu duritățile și chiar cu eșecurile acestei vieți în care riscul își are locul său. Pentru a ajunge la această poziție și la acest grad de conștiință, Rivière sacrifică totul: aproape că nu mai avea aparențe de om. Și știe că responsabilitatea ce și-a asumat-o odată îl va apăsa mereu:

„În curînd, Rivière va auzi avionul: iată dar că noaptea îi preda unul, așa cum marea, plină de flux, de reflux și necunoscut, aduce pe plajă comoara pe care a legănat-o atîta vreme pe apele ei. Și mai tîrziu, o să le primească, din parte-i, și pe celelalte două.

Atunci abia se va încheia ziua. Atunci echipajele obosite se vor duce la culcare și vor fi înlocuite de echipele odihnite. Dar el, Rivière, nici atunci nu va avea liniște. La rîndul său, curierul pentru Europa îl va umple de neliniște. Și așa o să fie într-una. Totdeauna. Pentru prima oară, acest vechi luptător se mira că simte oboseala. Sosirea avioanelor nu va fi niciodată una din acele victorii care pun capăt unui război și deschid porțile spre o epocă de pace fericită. Pentru el nu

Scanned with OKEN Scanner

va exista niciodată decît un pas care precede mii și mii de alți pași asemănători. Lui Rivière i se părea că ridică, de multă vreme, cu brațele mereu încordate, o greutate foarte mare : un efort fără repaos și fără de speranță. «Îmbătrînesc...» Ar îmbătrîni dacă nu și-ar mai găsi hrană în însăși activitatea lui.

Se pomeni mirîndu-se că se gîndește la probleme pe care nu și le pusese niciodată pînă atunci. Și cu toate acestea venea spre el, cu un murmur melancolic, întregul noian de gingășii date mereu la o parte : un adevărat ocean pierdut. «Totul e, deci, așa de aproape ?...» Își dădu seama că împinsese pas cu pas către bătrînețe, adică pentru «atunci cînd o să aibă timp», tot ceea ce îndulcește viața omului. Ca și cînd nu putea totuși realiza, la capătul acestei vieți, acea nespusă pace pe care ne-o construiește închipuirea. Dar nu există pace. Și poate că nu există nici o victorie. Nu există o sosire definitivă a tuturor avioanelor".

El însuși s-a supus unei religii mai dure chiar decît cea pe care o predică. Și, ca să-i poată îndeplini ritualurile inflexibile, reprimă în loc să mîngîie, e aspru cînd vrea să iubească.

Iar de propriile-i slăbiciuni omenești nici nu vrea să audă :

„Ajungînd în biroul său personal cu un teanc de hîrtii în mîini, Rivière resimți acea vie durere în partea dreaptă, care-l tot chinuia de vreo cîteva săptămîni.

«Nu-i bine...»

Se sprijini o clipă de perete :

«E ridicol».

Apoi ajunse la fotoliu.

Se simțea o dată mai mult înlănțuit ca un leu bătrîn și-l năpădi o mare tristețe.

Scanned with OKEN Scanner

«Atîta zbucium ca să ajung aici! Am cincizeci de ani, cincizeci de ani — în care mi-am împlinit viața, m-am format, am luptat, am schimbat cursul evenimentelor și poftim, ce mă preocupă acum și ce pune pe de-a-ntregul stăpînire pe mine și devine mai important decît orice pe lume... E ridicol.»

Așteptă, se șterse puțin de sudoare și, după ce se ostoi, se apucă de lucru.“

Acest șef, care a renunțat la tot ce își poate un om dori în viața comună, și-a asumat responsabilitatea nemăsurat de grea a atîtor vieți — și pe două, iată, tocmai le pierde — pare acum inatacabil. Și totuși vine o împrejurare care îl tulbură profund : întîlnirea cu soția lui Fabien. Ea aparține unui alt tip de existență, universului feminin infinit în nuanțe, a cărui prezență o marca și „Curier de sud“. Soția lui Fabien are același mod de a percepe, prin lucrurile înconjurătoare și prin dispunerea lor, ca și Geneviève :

„Soția lui Fabien ceru să fie anunțată. Mînată de neliniște, ea aștepta în biroul secretarilor să fie primită de Rivière. Secretarii ridicau pe furiș ochii spre fața ei. Și ea încerca un soi de rușine, privind cu teamă în jur : aici totul o respingea. Oamenii ăștia care-și continuau lucrul, ca și cum ar fi călcat pe un corp omenesc, dosarele acestea unde viața omenească, suferința omenească nu lăsau decît o rămășiță de cifre seci. Căuta niște semne care să-i fi vorbit de Fabien. Pentru că la ea totul reflecta absența lui : patul pregătit, cafeaua servită, un buchet de flori... Nu descoperea nici un semn. Aici totul se opunea milei, prieteniei, amintirii“.

Soția lui Fabien e solul unui univers ce duce spre fericire. Acea fericire a tihnei și dragostei între doi oameni, fără mari pretenții metafizice, dar cu scuza de a

Scanned with OKEN Scanner

fi înrădăcinată, ca dorință, ca aspirație, în adîncul ființei omenești. Asta dădea tărie adevărului ei :

„Își dădu seama, stingherită, că ea înfățișa acolo un adevăr potrivnic, aproape regreta că a venit, ar fi vrut să se ascundă și, de teamă să nu fie prea băgată în seamă, se reținea chiar să tușească ori să plîngă. Se simțea nelalocul ei acolo, necuviincioasă, ca și cînd ar fi fost goală. Dar adevărul ei era atît de puternic încît fugitivele priviri urcau pe furiș neobosite să i-l citească pe față. Femeia asta era foarte frumoasă. Ea revela oamenilor lumea sfîntă a fericirii. Ea revela oamenilor ce materie augustă atingi, fără să știi, cînd făptuiești. Sub atîtea priviri, ea închise ochii. Căci chipul ei le arăta tuturor ce tihnă poți distruge fără să știi.“

Spre deosebire de „Curier de sud“, unde cele două universuri — cu adevărurile lor — se prezentau doar ca opțiuni paralele, aici conflictul e inevitabil. Soția lui Fabien vine să-și revendice soțul în numele unui cu totul alt ritual decît cel care orînduiește lumea virilă a acțiunii :

„Venea să pledeze timid pentru florile ei, pentru cafeaua pregătită, pentru carnea trupului ei tînăr. În acel birou, și mai friguros încă, o apucă din nou tremurul ușor al buzelor. Și ea își descoperea, în acea altfel de lume inexprimabilă, propria-i realitate. Tot ceea ce simțea că se înalță într-însa, ca o dragoste aproape sălbatică — atît era de fierbinte — și ca devotament, îi părea că începe să capete acolo o înfățișare inoportună, egoistă. Îi veni să fugă.“

În fața acestei realități, de a cărei autenticitate Rivière nu avea cum să se îndoiască, șeful inflexibil, făuritorul de oameni împotriva indivizilor, șovăie o clipă. Încearcă să priceapă el însuși ritualul secret al lumii cu care femeia din fața lui venise să-l tulbure acum,

Scanned with OKEN Scanner

tocmai în momentul cînd ajunsese la o formulă acceptabilă :

„Într-o zi, o tînără mamă îi mărturisise lui Rivière : «Moartea copilului meu încă n-am reușit s-o înțeleg. Dar dureroase sînt lucrurile astea mici, hainele lui care-mi ies în cale sau, noaptea, cînd mă trezesc din somn, acea duioșie care-mi umple inima și care e de prisos de acum înainte ca și laptele, dealtfel...» Și pentru această femeie, la fel, moartea lui Fabien va începe abia de mîine, cu fiecare gest devenit de acum încolo inutil, cu fiecare lucru. Fabien își va părăsi căminul pe încetul. Rivière ascundea o milă adîncă.

— Doamnă...

Tînăra femeie se retrăgea, cu un surîs aproape umil, fără să-și dea seama de propria ei forță.“

Ce înseamnă însă pentru Rivière o clipă de derută, fie ea cît de sinceră, dacă nu înțelegerea că se află în fața unui alt tip de existență, prin forța lucrurilor potrivnic celui pe care a ajuns el să-l susțină și care salvează omul ? În această dilemă aproape corneilliană, el își dă seama că între cele două tipuri de a fi nu poate exista împărțeală :

„Ajunsese la acea graniță unde se punea nu numai problema unei mici nenorociri particulare, ci însăși aceea a acțiunii. În fața lui Rivière se posta nu soția lui Fabien, ci un alt sens al vieții. Rivière nu putea decît să asculte și să compătimească acea slabă voce, acel cîntec atît de trist, dar potrivnic. Căci nici acțiunea, nici fericirea individuală nu admit o împărțeală : ele sînt în conflict. Femeia aceasta vorbea și ea în numele unei lumi absolute și al datoriilor și drepturilor ei. Acelea ale unei lumini de lampă pe o masă de seară, ale unei cărni care își cere carnea sa, ale unei patrii de speranțe, de dragoste, de amintiri. Ea își cerea bunul ei și avea

Scanned with OKEN Scanner

dreptate. Și el, Rivière, avea dreptate, însă el nu putea opune nimic adevărului acestei femei. Își descoperea propriul adevăr, inexprimabil și inuman la lumina unei biete lămpi familiare."

Ca veritabilele firi tari, Rivière știe să-și transforme înfrîngerea în victorie. Întîlnirea cu soția lui Fabien îi revelă acum expresia adevărului său pînă mai înainte nelămurită :

„Rivière se reașeză, nițel îngreunat.

«Ea mă ajută totuși să descopăr ceea ce căutam...»

Bocănea distrat cu degetele în telegramele de protecție ale escalelor din nord. Gîndea.

«Nu pretindem să fim veșnici, dar măcar să nu vedem cum actele și lucrurile își pierd deodată sensul. Vidul ce ne-nconjoară se arată atunci...»

Privirile-i căzură pe telegrame :

«Și iată potecile pe unde vine moartea către noi ; mesajele acestea care acum nu mai au nici o noimă...» (de vreme ce curierul dispăruse n.n.).

Rivière privea la secretari și, dincolo de ei, la lucrători, la mecanici, la piloți, la toți cei care-l ajutaseră în opera lui, cu credința unor pionieri. Se gîndi la orășelele de odinioară care, auzind vorbindu-se de «Insule» își construiau o corabie. Ca s-o încarce cu toată speranța lor. Ca oamenii să-și poată vedea nădejdea deschizîndu-și pînzele pe ape. Toți crescuți, toți desprinși de ei înșiși, toți descătușați de-o corabie. «Poate că scopul să nu justifice nimic, dar acțiunea eliberează de moarte. Oamenii aceștia dăinuiau prin corabia lor.»"

Rivière se simte, deci, cu atît mai mult responsabil de acest eșec. Nu pentru că cei doi au murit, ci pentru că s-ar putea ca ceilalți oameni din subordinea sa — secretarii, șefii de birou, inspectorul, mecanicii, lucrătorii, piloții — să-și închipuie că această nereușită va face ca

Scanned with OKEN Scanner

lucrurile din jurul lor să-și piardă sensul ; că nu mai trebuie să acționeze, cu alte cuvinte că pot să cedeze comodității și morții.

Dar Rivière nu-i va lăsa să moară. Acum știe : *„Viața va reînsufleți această operă, așa precum vîntul reînsuflețește o corabie cu pînze pe mare.“*

Deci, hotărîrea era luată :

„Rivière își scoase ceasul și zise simplu :

— E ora două. Curierul de Asuncion va ateriza la două și zece. Dă ordin curierului pentru Europa să decoleze la două și un sfert.

Și Robineau răspîndi surprinzătoarea noutate : nu se suspendau zborurile de noapte.“

Sosirea la timp a curierului din Asuncion nu face decît să-i oțelească voința :

„Curierul din Asuncion semnala că vine la aterizare. Rivière, chiar și în orele cele mai grele, îi urmărise bunul mers din telegramă în telegramă. Era pentru el, în mijlocul acelei zăpăceli, revanșa încrederii sale, era dovada. Acest zbor izbutit anunța, prin telegramele lui, mii de alte zboruri la fel de izbutite. «Doar nu sînt cicloane în fiecare noapte». Și Rivière mai gîndea : «Odată trasat drumul, nu se poate să nu-l urmezi».“

Așadar, salvarea vieții o constituie multiplicarea acțiunii : curierul de Europa va pleca, cu atît mai mult cu cît cel din Patagonia a căzut...

Finalul e mare, apoteotic. Are ceva din sunetul solemn al unei epopei și anunță deja frazele inspirate din finalul „Pilotului de război“ :

„Cu brațele încrucișate, Rivière trece printre secretari. În fața unei ferestre se oprește, ascultă și rămîne pe gînduri.

Dacă ar fi suspendat o singură plecare, cauza zborurilor de noapte ar fi fost pierdută. Dar, luînd-o înain-

Scanned with OKEN Scanner

tea celor slabi, care mîine îl vor renega, Rivière a dat drumul în noapte altui echipaj.

Victorie... Înfrîngere... vorbele acestea n-au nici un sens. Viața e dedesubtul unor astfel de imagini, și-și pregătește imagini noi. O victorie slăbește un popor, o înfrîngere trezește un altul. Înfrîngerea pe care a încercat-o Rivière e poate un angajament care-i apropie adevărata victorie. Evenimentul în mers contează.

Peste cincisprezece minute posturile TFF vor înștiința escalele. Și pe-o întindere de cincisprezece mii de kilometri freamătul vieții va rezolva toate problemele.

Și se înalță un cîntec de orgă : avionul.

Și Rivière, cu pas agale, se-ntoarce la munca lui, printre secretarii pe care privirea sa puternică îi face să se plece. Rivière cel Mare, Rivière învingătorul, care își duce împovărarea biruinței lui.“

După cum observa, pe bună dreptate, André Gide în prefața primei ediții din 1931, mai tulburător decît personajul pilotului, în acest mic roman, este Rivière. Figura literară e mai presus de orice discuție. Fără exagerare, ea intră în marea galerie, alături de Antigona sau Cid.

Discutabilă poate fi însă ideologia eroului, așa cum apare din text.

Problema esențială a lui Rivière, în ciuda aparențelor, ni se pare a fi un ecou, un recul cu multe implicații al romanului condiției umane. Absolutul romanesc — așa cum observa Albérès — se plasează de aici înainte într-o doctrină care afirmă scopul existenței umane în a domina conștient viața, nu în a-i obține sau aștepta darurile trecătoare. Odată ieșite din sfera sensibilității literare umilința creștină, resemnarea, nădejdea în existența unei soteriologii, cale care să asigure grațiile trans-

Scanned with OKEN Scanner

cendenței, eroul se trezește în postura tragică de a risipi o credință fără obiect. Romanul condiției umane instaurează pe locul rămas gol efortul omului către desăvîrșire. E o desăvîrșire pronunțat omenească, adică fără transcendență. Se poate totuși concepe acest demers în absența unui drum care să ducă la instanța supremă, la o valoare indiscutabilă și care să merite întreg acest efort ? Iată una din întrebările fundamentale ale lui Rivière. Răspunsul său stabilește că, în ciuda oricăror sacrificii, individul este dator să se depășească prin acțiune, pentru a salva din el partea cea mai de preț, anume aceea prin care el aparține umanității. Or, această parte nu are nimic comun cu fericirea, dimpotrivă, i se opune. Nici cu libertatea, în sensul comun, căci ea ar putea duce la o opțiune situată în afara acțiunii. Nici cu dragostea, nici cu mila, nici cu dreptatea. Iată, așadar, cîte valori sigure ale existenței obișnuite sînt refuzate, în favoarea unui adevăr temerar, singurul acceptat de Rivière : omul trebuie scăpat de moarte. Eternitatea unei clipe pe care o conferă acțiunea eliberatoare e mai presus de orice altceva. Și cînd oamenii nu vor să înțeleagă acest adevăr, trebuie să existe un șef inflexibil, o conștiință evoluată, care să-i oblige s-o facă. Depășirea de sine impune împingerea voinței dincolo de limitele ei : Rivière cere întotdeauna subordonaților săi maximul de care sînt capabili. Impune devoțiune fierbinte și înlăturarea oricărui obstacol : Rivière îi călește făcîndu-i să îndeplinească ritualuri și instituind cultul curierului. Impune consecvența actelor și suprimarea oricărei inexactități : Rivière pedepsește cea mai mică abatere. Unde duce întreg acest edificiu de sclipire asiată ? Către acea finalitate a speciei umane, care își lasă pe nisipul trecător al timpului pietrele nemișcătoare ale veșniciei, asemeni incașilor din Peru al căror

Scanned with OKEN Scanner

conducător i-a iubit prea mult ca să-i lase să moară și i-a obligat, de aceea, să-și zidească semnele nemuririi. Dar poți cere unei specii să se veșnicească prin sacrificiul indivizilor care o reprezintă? E o întrebare fără răspuns. Ea va reveni și în „Citadela", unde dreptul individului față de umanitate e asimilat dreptului pietrei împotriva catedralei din care face parte, sau cu dreptul cuvîntului împotriva poemului: deci acest drept nu există. Iată analogii discutabile.

Pe de altă parte, întreaga apologie a șefului poate ridica mai multe semne de întrebare.

Léon-Pierre Quint (La Revue de France, janv. fevr. 1932), de pildă, se întreba dacă această teză a lui Rivière, că fericirea omului nu constă în libertate, ci în acceptarea unei datorii, transformată în principiu moral, n-ar justifica oare poziția tuturor fanaticilor istoriei, Calvin, Robespierre sau Napoleon, care comandau victimelor să moară pentru datorie. În acest caz, un răspuns ni se pare că se poate da, și el este negativ. În primul rînd, Rivière e un om care caută, numai după aceea afirmă. Apoi sacrificiul vieții umane nu e la el un program, ci survine accidental, în decursul acțiunii. Și, în sfîrșit, e de presupus că lucrarea lui se termină, undeva, în virtualitate, prin transformarea fiecărui individ în propriul lui „șef", adică atunci cînd libertatea i se va revela într-adevăr, ca *înțelegere a necesității*.

O problemă mai interesantă pune André A. Devaux (Saint-Exupéry, Desclée de Brower, 1965) pornind de la ideea că, încă din „Curier de Sud", Exupéry opunea transcendenței verticale a lui Dumnezeu, afirmată de creștinism, o transcendență orizontală, realizată de om în efortul său de a se autodepăși. În „Zbor de noapte" el constată că omul nu e altceva decît *„locul unde se interferează forțele canalizate de șef cu o rigoare ce*

Scanned with OKEN Scanner

poate ajunge pînă la ferocitate". În acest sens, apropie demersul lui Exupéry de teza lui Nietzsche cu privire la „*înlocuirea lui Dumnezeu prin om*". Să înțelegem însă că Rivière nu e decît o unealtă a acțiunii, el însuși ajuns la gradul său de conștiință tot prin acțiune. Dacă există un „înlocuitor" al lui Dumnezeu în „Zbor de noapte" acesta este sentimentul veșniciei umanității. Concentrarea tuturor eforturilor individuale spre această valoare salvează, în ultimă instanță, ideologia lui Rivière, îi îndulcește asperitățile și excesele, integrînd-o într-un umanism de cea mai nobilă substanță. Duritățile sale se adresează unor imperfecțiuni și aceste imperfecțiuni izvorăsc din înrădăcinarea omului într-o viață fără sens. Și aici o altă problemă semnalată de André A. Devaux (op. cit.) : aparent, Rivière crede orbește în absolutul acțiunii pe care îl opune absolutului celorlalți (de pildă, absolutului revelat de soția lui Fabien). Fără o ierarhie de valori, autorizată de un principiu transcendent ordonator, oare nu se va ajunge mereu la „umanisme discordante", egale, fiecare în felul său, în adevăr ? Or, tocmai conflictul cu valorile exaltate de soția lui Fabien îi relevă lui Rivière — ceea ce denotă că nu crede orbește, ci caută — formula transcendenței pe care el o propune : veșnicia umanității din fiecare individ, care se obține numai prin angrenarea lui în acțiunea eliberatoare de moarte. Adevărul omului e finalmente pentru el „*ceea ce face din el un om*" și nu fericirea apărată de soția lui Fabien ; acel *schimb* fundamental în care trupul său perisabil e oferit unei opere ce îi va supraviețui.

Depășirea individuală nu se produce așadar vertical către valoarea supremă ci orizontal, pe linia valorilor umanității. În acest efort, Rivière nu creează un singur om, ci îi leagă pe *toți* indivizii la valoarea supremă, prin

Scanned with OKEN Scanner

supunerea față de același scop, prin *fraternitate*. Căci această valoare e o mare operă colectivă, menită să dureze deasupra omului individual, să unească națiunile, să lege generațiile în timp : e civilizație umană. Salvați de la moarte și solidari. Acesta e punctul cel mai înalt al ideologiei sale, care recompensează întregul sacrificiu. Și tragicul Rivière a investit aici totul : a acceptat să se dezumanizeze aparent pentru a umaniza în jurul lui. E, în acest sens, un veritabil erou civilizator.

Tehnica literară a romanului e remarcabilă. Cele două linii narative relevate se împletesc într-o compoziție ce denotă o superioară știință a racordului. Dacă întreg zborul lui Fabien oferă pagini încărcate de poezie, la fel ca în „Curier de Sud", zbuciumul lui Rivière e dominat de o scriitură apăsată, economică, săracă în efecte dar extrem de sugestivă. Există aici o tehnică a izolării lui Rivière, menită și ea să îi confere acestuia singularitatea pe tot parcursul cărții. Raporturile lui stricte cu cei din jur — personaje-tip, caracterizate printr-o singură trăsătură, în afară de Robineau, care e mai complex — se pot număra pe degete și au toate valoare simbolică :

• cu mecanicul Leroux, un contramaistru bătrîn, care îi revelă sensul fraternității în acțiune și renunțare :

„Pipăi cu degetul urmele gripajului, apoi se uită iar la Leroux. Și pe buze îi veni o întrebare ciudată, față de zbîrciturile acestea severe. Din care pricină și zîmbi :

— Leroux, te-ai ținut mult de dragoste în viață ?

— Oho ! dragostea, știți, domnul director...

— Ești tot ca mine — n-ai avut vreme niciodată.

— Nu cine știe ce...

Rivière ascultă tonul vocii, pentru a-și da seama dacă răspunsul era amar : dar nu era amar. Față de viața lui trecută, omul încerca o mulțumire liniștită, aseme-

Scanned with OKEN Scanner

nea tîmplarului ce termină de lustruit o scîndură frumoasă : «Iată. S-a făcut !»

«Iată, gîndi Rivière, viața mea e făcută»“

• cu pilotul Pellerin, abia întors dintr-un zbor periculos, în care a construit „un om de meserie“, întîlnire ce îi dă acum încrederea în justețea liniei sale dure :

„Rivière privea la Pellerin. Peste douăzeci de minute, cînd acesta va coborî din mașină, el se va pierde, luat de șuvoiul mulțimii, cu un sentiment de istovire și de apăsare. Și poate va gîndi : «Sînt tare obosit... urîtă meserie !» Iar soției lui îi va spune ceva ca de pildă : «Oricum, e mai bine aici decît deasupra Anzilor !» Și cu toate acestea, lucrurile la care oamenii țin atît de mult mai că se desprinseseră de el : tocmai le descoperise zădărnicia. Trăise vreo cîteva ceasuri de cealaltă parte a decorului, fără să știe dacă-i va fi posibil să reclădească pentru sine acest oraș în adevăratele lui lumini. Sau chiar mai mult, să-și regăsească vechi prietene din copilărie, plicticoase dar dragi, toate micile-i beteșuguri omenești. «În orice mulțime — gîndi Rivière — există oameni pe care nu-i bagi în seamă, dar care sînt niște soli minunați. Fără măcar ca ei înșiși să-și dea seama. Afară de cazul în care...» Rivière se temea de anumiți admiratori. Ei nu înțelegeau caracterul sacru al aventurii și exclamațiile lor îi falsificau sensul, micșorau omul. Dar Pellerin își păstrase în această împrejurare întreaga măreție de-a fi înțeles cu lesniciune, mai bine ca oricare altul, cît prețuiește lumea întrezărită printr-o anume prismă și de-a respinge cu un covîrșitor dispreț încuviințările josnice. Drept care, Rivière îl felicită : «Cum ai reușit ?» Și-i fu drag, pentru că îl auzea vorbind pur și simplu de meseria sa, de zborul lui, așa cum vorbește un fierar de nicovală.“

Scanned with OKEN Scanner

• cu bătrînul Roblet, pionier al aviației, care, după douăzeci de ani de muncă impecabilă a făcut prima greșeală. Îl iubește, dar îl concediază, dîndu-și seama că oamenii sînt fragili, expuși răului din ei. Dacă ar face pentru el o concesie, tot edificiul s-ar nărui :

„— *Un exemplu, ce vrei, e un exemplu.*

— *Dar domnule... dar domnule... O dată, o singură dată, gîndiți-vă ! și am lucrat o viață întreagă.*

— *E nevoie de un exemplu.*

[...]

Rivière gîndi : «Nu pe el l-am concediat așa, brutal, ci răul de care nu era responsabil poate, dar care trecea prin el.»“

• cu Robineau, inspectorul birocrat, personaj „de contrast“. În urma conversațiilor cu el, prin refuz și iritare, Rivière își clarifică adesea drumul. Pentru că Robineau are darul de a înțelege totul pe dos, între limitele inteligenței sale meschine :

„*Rivière spunea despre el : «Nu-i deloc foarte inteligent și tocmai de aceea e de mare ajutor». Un regulament stabilit de Rivière însemna pentru Rivière o cunoaștere a oamenilor ; dar pentru Robineau nu exista decît cunoașterea regulamentului.*“ *[...]*

„*Robineau îl smulge din singurătate :*

— *Domnule director, m-am gîndit... am putea poate încerca...*

Nu avea nimic să propună, dar își mărturisea într-un fel bunăvoința. Ar fi ținut atît de mult să găsească o soluție, și o căuta oarecum ca pe aceea a unui rebus. Găsea totdeauna soluții pe care Rivière însă nu le asculta niciodată : «Vezi dumneata, Robineau, în viață nu există soluții. Există forțe în mers : trebuie să le creezi și soluțiile urmează de la sine.»“

Scanned with OKEN Scanner

După prăbușirea curierului, Robineau încearcă să se apropie de Rivière, crezîndu-l zdrobit :

„Rivière îl privi mult timp pe Robineau, ca pe un martor viu al unei întîmplări. Și Robineau fu stingherit. Cu cît Rivière îl privea mai mult, cu atît pe buzele sale se schița o ironie de neînțeles. Cu cît Rivière îl privea pe Robineau, cu atît Robineau roșea mai tare. Și cu atît mai mult i se părea lui Rivière că Robineau venise acolo spre a aduce, cu o bunăvoință mișcătoare și din nefericire spontană, o mărturie despre prostia oamenilor.“

În toată mizeria lui, Robineau nu e totuși responsabil de condiția la care a ajuns. Exupéry avansează aici unele idei ce vor fi continuate pe larg în „Pămînt al oamenilor“, ridicînd răspunderea de pe umerii lui Robineau și transferînd-o societății. În plus, Robineau semnifică și un oarecare grad al neliniștii, ceva ce denotă o trezire la conștiință :

„Robineau era însă plictisit în seara aceea. Poate tocmai pentru că descoperise că viața lui, în comparație cu cea a victoriosului Pellerin, era cenușie. Și-și dăduse mai ales seama că el, Robineau, cu tot titlul său de inspector și cu toată autoritatea lui, valora mult mai puțin decît acest om frînt de oboseală, înfundat în colțul mașinii, cu ochii închiși și cu mîinile înnegrite de ulei.“

Păcatul lui suprem e că s-a cufundat într-o viață comună și se suportă angrenat în acest marasm. Nu-i mai puțin adevărat însă că marile valori ale umanității l-au refuzat sistematic. E silit așadar să trăiască într-o mediocritate abjectă :

„Singura lui taină adevărată : o eczemă supărătoare ce-i amăra trupul, ar fi vrut s-o destăinuie cuiva, spre

Scanned with OKEN Scanner

a fi compătimit, și, negăsind consolare în orgoliu, ar fi căutat-o în umilință. El mai avea în Franța o amantă, căreia îi povestea în noaptea înapoierilor tot ce înfăptuise în inspecțiile lui, ca s-o epateze puțin și spre a se face iubit de ea, dar nu reușise decît să se facă nesuferit. /.../ Aliniindu-și într-o nemernică dezordine toată averea, el etala în fața pilotului propria-i nimicnicie. O eczemă morală. Își arăta propria-i tainiță.“

Și totuși, generozitatea gîndirii lui Saint-Exupéry, care pregătește deja apoteoza din „Pămînt al oamenilor“, nu-l lasă pe Robineau căzut total în această mizerie. Și în el un Mozart ar fi putut să se nască :

„Dar pentru Robineau, ca și pentru toți oamenii, exista și o luminiță. Simțise o mare alinare scoțînd, învelit cu nespusă grijă, din fundul valizei, un săculeț. L-a mîngîiat vreme multă, fără să scoată un cuvînt. Apoi, desfăcîndu-și în sfîrșit mîinile :

— Asta l-am adus din Sahara !...

Inspectorul se înroșise de îndrăzneala unei astfel de destăinuiri. Era mîngîiat în decepțiile lui, în nefericirea conjugală și în toată acea mohorîtă realitate, de niște biete pietricele negricioase, care-i deschideau parcă o ușă spre mister.

Roșind apoi și mai mult :

— La fel se găsesc și în Brazilia...

Și Pellerin îl bătu pe umăr pe inspectorul ce se apleca deasupra Atlantidei.

Și tot de rușine, Pellerin l-a întrebat :

— Vă place geologia ?

— E pasiunea mea.

Doar pietrele în viață fuseseră tandre cu el.“

Scanned with OKEN Scanner

Ca și „Curier de Sud“, „Zbor de noapte“ nu e încă etapa de sinteză a umanismului exuperian, aceea care să finalizeze acordul tuturor aspirațiilor omenești. Însă tocmai păstrării acestui dualism tulburător al umanismelor concurente îi datorează romanul marea sa forță, bogăția de trăiri și sensul profund al tragicului și măreției.

Scanned with OKEN Scanner

Pămîntul și oamenii

După încununarea cu premiul „Femina“ a „Zborului de noapte“, Saint-Exupéry începe să cunoască gloria literară. Dar aceasta nu găsește, în anii următori, un prea mare ecou în existența sa. Dizolvarea Companiei Aeropoștale, de care îl legau atîtea satisfacții și amintiri, îi provoacă o acută mîhnire. Din 1933 și pînă la declararea războiului va fi pilot de încercare, împărțindu-și timpul între reportaje, conferințe și acțiuni temerare, dintre care două se soldează cu accidente grave. Cade, în această perioadă (1935), în deșertul Libiei și e salvat, după patru zile de mers disperat, împreună cu mecanicul său Prévot, de o caravană. Începe, în 1938, să redacteze primele pagini ale „Citadelei“ și, în același an, suferă un accident teribil în Guatemala, de pe urma căruia (cu șapte fracturi de craniu și clavicula brațului stîng distrusă) rămîne mai multe zile în comă. În timpul convalescenței lucrează la „Pămînt al oamenilor“, cartea care va purta multe din semnele acestei perioade (printre care și evocarea episodului din pustiul Libiei). Reîntors în Franța, publică în anul următor „Pămînt al oamenilor“, care obține imediat Marele premiu pentru roman al Academiei franceze. Sub titlul „Vînt, nisip și stele“, apare, în același an, la New York, unde are un mare succes de public.

Scanned with OKEN Scanner

„Pămînt al oamenilor“ nu este de fapt un roman, ci o culegere de reportaje ce își conjugă semnificațiile într-o sinteză așezată sub semnul celui mai autentic umanism exuperian. În acest sens, cartea răspunde la interogațiile grave ale primelor două romane, reluînd unele adevăruri și nuanțîndu-le sau elucidînd anumite puncte de suspensie. Ea marchează, pe de altă parte, încheierea procesului de evoluție, în gîndirea autorului, de la tema identității ființei la aceea a creativității umane.

Să ne amintim teribilul impas al „Zborului de noapte“, care se traduce prin imposibilitatea de a salva, deopotrivă, și omul și individul : Ce autorizează angrenarea mulțimilor în întreprinderi care se pot solda cu distrugerea lor ? Ce depășește în valoare sensul imediat al vietii ? De ce e nevoie de scopuri în calea acțiunii, cînd nici unul n-ar avea dreptul să ceară sacrificiul unei vieți ?

Iată doar cîteva din întrebările care își află răspuns în „Pămînt al oamenilor“, această mărturie a generozității umanismului exuperian.

După cum remarca R. M. Albérès (Saint-Exupéry, Albin Michel, 1961), Exupéry este, mai ales în această carte, nu atît moralistul care *predică* o viziune a lumii, ci mai mult poetul cosmic capabil să *închege* o asemenea viziune, să-i confere originalitate, coerență și amploare. Întîi de toate e de observat aici acea gîndire antinomică ce cuprinde, în metafore esențiale, coincidența opuselor, semnul neîndoios al aspirației către totalitate. În acest sens, se detașează *metafora minerală*, urmare a zborului deasupra planetei, care revelă un univers împietrit, lipsit de viață și ostil :

„Pilotul care se îndreaptă spre strîmtoarea Magellan zboară, puțin la miazăzi de Rio Gallegos, pe deasupra unei vechi mase de lavă. Acele mormane de lavă apasă

Scanned with OKEN Scanner

asupra cîmpiei cu toată greutatea celor douăzeci de metri de grosime. Pe urmă, pilotul întîlnește o a doua masă, o a treia, și de aici înainte fiecare ridicătură de pămînt, fiecare gurgui de două sute de metri înălțime poartă în pîntecul său cîte un crater. Nu orgolioase Vezuvii, ci niște guri de obuzier, răsărite chiar în carnea cîmpiei.

Dar astăzi s-a așternut liniștea. Treci cu surprindere prin acest peisaj mort, în care mii de vulcani își răspundeau altădată unul altuia din marile lor orgi subterane, ori de cîte ori scuipau foc. Și zbori peste un pămînt care de aici înainte va fi mut, împodobit cu ghețari negri.“

Alteori, pustietatea aceasta grea îmbracă forme înșelătoare, miraje, capcane pentru omul ce se află izolat în peisajul mort :

„Am ridicat brațele strigînd, dar omul care făcea semne nu era decît o stîncă neagră. Totul începe să se însuflețească în deșert. Am vrut să-l trezesc pe acel beduin care dormea, dar el s-a prefăcut într-o tulpină de copac negru. În tulpină de copac? Această prezență mă surprinde și mă aplec. Vreau să ridic o creangă ruptă : e de marmoră! Mă ridic și privesc în jurul meu : zăresc alte marmore negre. O pădure antediluviană acoperă pămîntul cu trunchiurile sale frînte. S-a prăbușit ca o catedrală, acum 100 de ani, sub un uragan al genezei. Și veacurile au rostogolit pînă la mine aceste trunchiuri de coloane uriașe, lustruite ca bucățile de oțel pietrificate, înghețate, de culoarea cernelii. Încă mai deosebesc nodul crengilor, încă mai surprind torsiunile vieții, încă mai număr inelele trunchiului. Prin pădurea aceasta, care a fost plină de păsări și de muzică, s-a abătut blestemul și a prefăcut-o în sare. Și simt că priveliștea mi-e vrăjmașă. Mai negre ca armura de fier a coline-

Scanned with OKEN Scanner

lor, aceste epave solemne mă resping. Ce caut eu, ins viu, aici, printre marmorele acestea incoruptibile? Eu, pieritor, eu al cărui trup se va dizolva, ce caut eu aici în eternitate?"

În toată această lume împietrită viața răsare ca un veritabil miracol, ca o fantastică imposibilitate; căci ce altceva ar putea-o favoriza decît niște împrejurări cu totul extraordinare, aproape incredibile:

„Apropiindu-mă de Tripolitania, am și renunțat la ochelarii negri. Și nisipul se îmbracă în aur. Doamne, cît e de pustie planeta aceasta! Încă o dată, fluviile, umbrele și lăcașurile oamenilor îmi fac impresia că se datoresc unor împrejurări fericite. Ce întindere de roci și nisip!"

Exupéry, observă Albérès, prin metafora minerală se apropie de originea universului, încercînd să simbolizeze animația întregii firi prin apariția conștiinței umane. Apariție, cum spuneam, nefavorizată de nimic; aproape imprevizibilă alături de absurditatea și rezistența lumii minerale. Omul se definește aici ca singura putere *semnificantă*. Acesta este punctul de pornire al creativității, și o frază precum: *„Pe o temelie de minerale, un vis e un miracol"* pare, într-adevăr, extrasă din „Evoluția creatoare" a lui Bergson. Formulare ce rezumă, în fond, cele două extreme ale metaforei: absurditatea universului împietrit, ostil, și minunea, miracolul pe care îl instituie conștiința omenească, visul și surîsul, valori tutelare în toată opera exuperiană. Dar, din această continuă ostilitate și rezistență își trage speța umană deopotrivă fragilitatea și măreția:

„În ce decor redus se joacă acest joc vast al urilor al prieteniilor, al bucuriilor omenești! De unde scot oa-

Scanned with OKEN Scanner

menii acest jind al eternității, azvîrliți cum sînt deasupra unei pojghițe de lavă caldă încă, amenințați de nisipurile viitoare și amenințați de zăpezi? Civilizațiile lor nu sînt decît pieritoare poleieli: un vulcan, o nouă mare, o furtună de nisip le poate șterge de pe fața pămîntului.“

De ce spuneam că omul apare ca o conștiință semnificantă? Pentru că el e singurul capabil să ofere acestui spectacol împietrit reperele și dimensiunile vieții, să-i atribuie un rost:

„O stea strălucea, și eu o contemplam. Visam că suprafața aceea albă rămăsese dăruită numai astrelor de milioane de ani. Pînză imaculată, întinsă sub cerul pur. Și primii o lovitură în inimă ca în pragul unei mari descoperiri, cînd descoperii, pe acea pînză, la cincisprezece sau douăzeci de metri de mine, o piatră neagră.

Stam pe un strat de scoici gros de trei sute de metri. Întinderea enormă, întreagă acea întindere se opunea, ca o probă peremptorie, prezenței oricărei pietre. Poate că dormeau silexurile în adîncimile subpămîntene, ieșite din lenta digestie a globului, dar oare ce miracol ar fi ajutat ca vreunul din ele să iasă către această suprafață prea nouă? Cu inima bătînd, ridicai deci ce descoperisem: o piatră dură, neagră, de mărimea unui pumn, grea ca de metal și în formă de lacrimă.

Pe o pînză întinsă sub un măr, nu pot cădea decît mere; pe o pînză întinsă sub stele nu poate să cadă decît pulbere de astre; niciodată vreun aerolit nu-și arătase originea cu atîta evidență.

Și, ridicînd capul în chip firesc, m-am gîndit că din înaltul acelui măr ceresc trebuie să mai fi căzut și alte fructe. Le voi găsi chiar la locul căderii lor, pentru că,

Scanned with OKEN Scanner

de sute de mii de ani, nimic nu putuse să le tulbure. Pentru că nu puteau fi confundate cu alte materiale. Și, de îndată, plecai în explorare spre a-mi verifica ipoteza.

Mi-am verificat-o. Adunai pietrele găsite, cam cîte o piatră la hectar. Toate, cu același aspect de lavă împietrită. Toate, cu aceeași duritate de diamant negru. Și, într-o străfulgerare, din înaltul pluviometrului meu cu stele, fusei astfel martorul acelei domoale ploi de foc."

Prin funcția imaginativă, el reușește să se sustragă ostilității peisajului mineral, gata să-l suprime, pentru că omul se definește în mod pregnant ca *interioritate*; depărtarea de universul lui fragil și cald, înstrăinarea printre roci nemișcate și nisipuri o compensează astfel prin miracolul visării. Se remarcă aici, încă o dată, preferința lui Saint-Exupéry pentru acel tip de cunoaștere stimulată de absența obiectelor evocate :

„Și meditam asupra stării mele, pierdut acolo în deșert și amenințat, singur între nisip și stele, îndepărtat de polii vieții mele printr-o prea multă tăcere. Căci știam că, spre a-i reîntîlni pe ai mei, se vor scurge zile, săptămîni, luni, dacă nici un avion nu mă va găsi, dacă, în ziua următoare maurii nu mă vor masacra. Nu eram decît un muritor rătăcit între nisip și stele, conștient doar de o unică bucurie : de a respira.

Și totuși, mă descoperii doldora de vise.

Fără zarvă, ca apele dintr-un izvor, se iscară în mine visele și nu înțelesei, la început, liniștea care mă cotropea. Nu existau nici voci, nici imagini, ci sentimentul unei prezențe, al unei foarte apropiate prietenii și aproape ghicită pe jumătate. Pe urmă mă dumirii și mă abandonai cu ochii închiși farmecelor aducerii aminte."

În acest vis, în această închipuire purtată de om în mijlocul deșertului, el își ridică și instituie semnul valorilor sale proprii : casa, simbol al ordinei omenești a

Scanned with OKEN Scanner

lucrurilor, lăcaș care se închide peste existențele ce o animă și ascunde — sau revelă — atîtea taine de nebănuit :

„Se afla undeva un parc plin de brazi negri și de tei și o casă bătrînă care mi-era dragă. Puțin interesa dacă era departe sau aproape, dacă putea să-mi încălzească trupul sau să mă adăpostească, redusă aici doar la rolul de vis : era destul că exista ca să-mi umple noaptea cu prezența ei. Nu mai eram un trup aruncat pe-un țărm, mă orientam, eram copilul casei aceleia, plin de amintirea miresmelor ei, de răcoarea vestibulelor, de glasurile care o însuflețiseră. Pînă și orăcăitul broaștelor din bălți venea pînă acolo să mă întîlnească. Aveam nevoie de acele mii de repere, ca să mă recunosc eu însumi, ca să descopăr din cîte absențe se închega farmecul acelui deșert, ca să aflu un sens tăcerii adunate din mii de tăceri, în care pînă și broaștele tăceau.

Nu, nu mai locuiam între nisip și stele. Nu mai primeam decît un mesaj rece din decorul din jur. Ba însuși gustului de eternitate; despre care credeam că ține de acel decor, îi descoperea acum originea. Revedeam marile dulapuri solemne din casă. Ele se întredeschideau, lăsînd să se zărească teancuri înalte de cearșafuri albe ca zăpada. Ele se întredeschideau peste zestrea de albituri scrobite, strălucind ca omătul. Bătrîna guvernantă alerga ca un șoarece de la un dulap la celălalt, tot controlînd, îndoind, dezdoind, numărînd lenjeria spălată, țipînd : «Ah, doamne, ce nenorocire» ori de cîte ori da vreo răritură ce amenința eternitatea casei, alergînd imediat să-și ardă ochii sub cîte o lampă, ca să repare țesătura fețelor de mese, ca de altar, să repare acele pînze de catarg, sortite nu știu cui mai însemnat decît ea, vreunui Dumnezeu sau vreunei corăbii.“

Scanned with OKEN Scanner

Omul impune inerției lucrurilor propriul său ritual și, o dată cu aceasta, opusele coincid din nou : pustiul se umanizează, își pierde aura de primejdie, căci un vis a actualizat aici o semnificație :

„Nu știu ce se petrece în mine. Greutatea trupului mă leagă de pămînt, cînd pe boltă stau pironite atîtea stele. O altă greutate mă redă mie însumi. O simt împingîndu-mă înspre atîtea lucruri ! Visele mele sînt mai adevărate decît aceste dune, decît această lună, decît aceste prezențe. Ah ! dar minunea unei case nu stă în aceea că te adăpostește sau că te încălzește, nici că-i stăpînești pereții. Ci în faptul că a cuibărit pe îndelete în noi atîta duioșie. Că ridică în adîncul sufletului acest masiv obscur din care, ca o apă vie, izvorăsc visele...“

De unde însă această nevoie de ritual ? Din aceea că, în procesul de cunoaștere, omul se confruntă cu lucruri care pînă la el nu au însemnat nimic. Exupéry avea să scrie în „Un sens al vieții“ : *„Esențialul unei cutume, al unui rit, al unei reguli a jocului, este gustul pe care-l dau acestea vieții, e sensul vieții pe care-l creează.“* Ritualul instituie așadar acel punct de vedere, atît de necesar în cunoaștere, dar el n-ar însemna nimic în afara unei meserii și a unui instrument care, ca avionul, nu e altceva decît o unealtă asemenea plugului sau rindelei. Să observăm aici și ideea obstacolului, atît de necesar în cunoaștere, capabil să întrețină mereu nestinsă dorința. Ceea ce dezvoltă o altă linie de forță a gîndirii lui Exupéry : cunoașterea nu este posibilă decît prin mari opoziții. E nevoie de adevăruri care să reziste — punct din care se va cristaliza mai tîrziu doctrina iubirii pentru dușman, adică pentru cel care se opune :

„Pămîntul ne învață despre noi mai mult decît cărțile toate. Pentru că ni se împotrivește. Omul se descoperă pe el însuși cînd se măsoară cu obstacolul. Dar

Scanned with OKEN Scanner

pentru a ajunge pînă la el are nevoie de o unealtă. Îi trebuie o rindea sau un plug. În truda lui, țăranul smulge, încetul cu încetul, naturii unele taine, și adevărul pe care-l desprinde e universal. La fel și avionul, unealta liniilor aeriene, îl amestecă pe om în toate vechile probleme.“

Așadar, departe de a fi un scop, avionul e o simplă unealtă și pilotul n-are în fața lui altă atitudine decît aceea a unui plugar față de fierul său :

„Întrebuințarea unui instrument savant n-a făcut din tine un tehnician sec. Mi se pare că toți aceia care se sperie prea mult de progresele noastre tehnice confundă scopul cu mijloacele. Oricine luptă numai cu speranța în bunurile materiale, nu recoltează nimic care să merite valoarea de a trăi. Căci mașina nu este un scop : este o unealtă. O unealtă ca și plugul.“

Iată însăși aviația transformată într-un veritabil exercițiu spiritual înlesnit de avion, mașină ce pare străină omului, dar, în fapt, tinde și ea spre unificarea cu valorile sale cunoscute, cu alte cuvinte se umanizează. Exupéry înalță aici un emoționant elogiu efortului tehnic al omului, concretizat prin mașină, dar nu pentru virtuțile crescînde ale acesteia din urmă, ci ca un semn al prețuirii gîndirii omenești, care integrează treptat formele exterioare, dîndu-le aspectul firesc, perfect, de lucrare a naturii :

„Se va face fără îndoială din ce în ce mai umană casa noastră. Mașina însăși, pe măsură ce se perfecționează, dispare în spatele rodului ei. /.../ Pare-se că munca inginerilor, a desenatorilor, a calculatorilor din birourile de studiu n-ar fi, astfel, în aparență, decît aceea de a șlefui, de a șterge, de a ușura un racord, de a echilibra o aripă în așa fel încît să nu mai tragă luarea-aminte, să nu mai existe o aripă agățată la un fuselaj,

Scanned with OKEN Scanner

ci o formă perfect dezvoltată, desprinsă în sfîrșit de zgura ei, un fel de ansamblu spontan, misterios legat în sine și de aceeași calitate cu a poemului. Pare-se că perfecțiunea e atinsă nu atunci cînd nu mai e nimic de adăugat, ci cînd nu mai e nimic de înlăturat. La capătul evoluției ei, mașina se ascunde.

Perfecția invenției se mărginește astfel cu absența invenției.“

Prin meserie, înțeleasă ca exigență spirituală, prin avion, omul se confruntă așadar cu natura într-un efort de semnificare. Avionul însă adaugă valențelor vechi ale uneltelor tradiționale posibilitatea îndoită de a înlesni, pe de o parte introspecția, pe de altă parte o viziune totalizatoare a lumii, prin aceea că cuprinde din afară, fără nici un artificiu, universul terestru :

„Fără îndoială că avionul este o mașină, dar ce instrument de analiză totodată ! Instrumentul acesta ne-a ajutat să descoperim adevărata față a pămîntului. Într-adevăr, de-a lungul secolelor drumurile ne-au înșelat. Noi semănam împărătesei aceleia care a dorit cîndva să-și vadă supușii și să afle dacă se bucurau de domnia ei. Curtenii însă, ca s-o înșele, îi așezară în drum cîteva frumoase decoruri și plătiră figuranți să dănțuie. /.../

Dar privirea noastră s-a ascuțit și am făcut un progres crud. Cu avionul am învățat linia dreaptă. De abia am decolat, și părăsim aceste drumuri care se apleacă spre adăposturi și staule sau șerpuiesc din oraș în oraș. Liberați de servituțile dragi, liberați de nevoia fîntînilor, ne îndreptăm spre îndepărtatele noastre ținte. Numai atunci, din înaltul traiectoriilor rectilinii descoperim temelia esențială, sălașurile de stîncă, de nisip și de sare, în care viața cutează să înflorească, ici sau colo, ca un firicel de mușchi în scorburile minelor. /.../

Scanned with OKEN Scanner

Iată-ne, deci, judecînd omul la scară cosmică, observîndu-l prin ferestruicile noastre ca prin niște instrumente de studiu. Iată-ne recitindu-ne istoria.“

Acesta e motivul pentru care Exupéry insistă de fiecare dată asupra analogiei aviației cu oricare altă ocupație omenească. Dar, în multe din aceste comparații, e preferată mai ales agricultura, simbol al *autohtoniei*, al apartenenței omului la un sol anume :

„Aici nu e vorba de aviație. Avionul nu e un scop, e un mijloc. Nu pentru avion îți riști viața. Nici țăranul nu ară pentru plugul lui. Dar, mulțumită avionului, părăsești orașele cu contabilii lor și regăsești înțelepciunea de la țară.

Faci o muncă de om și cunoști griji omenești. Te pui în contact cu vîntul, cu stelele, cu marea. Tragi pe sfoară forțele naturii. Aștepți zorile cum așteaptă un grădinar primăvara. Aștepți escala ca pe un pămînt făgăduit și-ți cauți adevărul în stele. /.../

Sînt fericit în meseria mea. Mă simt țăran al escalelor. În trenul de periferie îmi simt agonia cu totul altfel decît aici ! Aici, la urma urmelor, e un adevărat lux !...

Nu regret nimic. Am jucat, am pierdut. E în firea meseriei noastre. Și totuși, am respirat acest vînt al mării.

Cei ce l-au gustat odată nu uită această hrană. Nu-i așa, camarazii mei ? Și nu e vorba de a-ți trăi viața în pericol. Această formulă e pretențioasă. Toreadorii nu-mi plac de fel. Nu pericolul îl iubesc. Știu ce iubesc. Viața.“

Aluzia privește aici literatura lui Gabrielle d'Anunzio — „vivere pericolosamente“ —, formulă pe care Exupéry o refuză. Căci pentru el scopul meseriei nu constă în actele de curaj ce le poate inspira ; acestea survin de la sine :

Scanned with OKEN Scanner

„Unii vor să confunde asemenea oameni (e vorba de Guillaumet, n.n.) *cu toreadorii sau cu pasionații jocurilor de noroc. Se înalță laude disprețului lor pentru moarte. Dar puțin îmi pasă mie de disprețul lor pentru moarte. Dacă nu-și are rădăcinile într-un sentiment al răspunderii consimțite, nu este altceva decît semnul sărăciei sau al prisosului de tinerețe. Am cunoscut un sinucigaș tînăr. Nu mai știu ce durere în dragoste îl împinsese să-și tragă cu grijă un glonte în inimă. Nu știu cărei ispite literare cedase îmbrăcîndu-și și mîinile în mănuși albe, dar îmi aduc aminte că în fața acelei întristătoare ostentații am avut o impresie nu de noblețe, ci de mizerie umană. /.../*

În fața unui atare destin slab, îmi aminteam de-o adevărată moarte bărbătească. Aceea a unui grădinar care îmi spunea: «Știți!... uneori mă treceau nădușelile cînd săpam pămîntul. Reumatismul îmi sfîșia piciorul și blestemam acea robie. Ei bine, azi aș vrea să sap, să sap pămîntul. A săpa mi se pare un lucru atît de frumos! Ești atît de liber cînd sapi! Și pe urmă, cine îmi va tăia, așa cum îi tai eu, arborii?» Lăsa în urmă un pămînt înțelenit. Lăsa o planetă înțelenită. Era legat cu dragoste de toate aceste pămînturi și de toți acești arbori ai pămîntului. Era generosul, risipitorul, marele senior! Era, ca și Guillaumet, omul curajos, atunci cînd lupta în numele Creației sale, împotriva morții.“

Această idee a acțiunii „înțeleasă ca o soluție lirică și pascaliană la problema conviețuirii omului cu moartea“ (Georges Mounin) capătă în „Pămînt al oamenilor“ accente deosebite.

Meseria îi mai impune omului, cum spuneam, încă o lecție fundamentală de cunoaștere: aceea a legăturilor necesare, a umanizării unui peisaj. Derivă, iarăși, de aici aceeași idee directoare că lucrurile capătă un sens

Scanned with OKEN Scanner

numai în prezența unui punct de vedere asupra lor, care le transformă din obiecte inerte în adevăruri ale vieții. Iată explicațiile pe care le dă Guillaumet asupra Spaniei :

„Guillaumet nu-mi dădea noțiuni despre Spania : îmi făcea din Spania o prietenă. Nu-mi vorbea nici de hidrografie, nici de populații, nici de bogăția animală. Nu-mi vorbea despre Guadix, ci despre cei trei portocali de la marginea unui cîmp din apropiere de Guadix. «Ferește-te de ei, înseamnă-ți-i pe hartă...» Și cei trei portocali ocupau, de aici înainte, pe harta mea mai mult decît Sierra Nevada. Nu-mi vorbea despre Lorca, ci despre o simplă fermă din apropierea de Lorca. Despre o fermă, plină de viață. Și despre fermierul ei. Și despre fermiera ei. Și cuplul acela, pierdut în spațiu, la o mie cinci sute de kilometri de noi, căpăta o importanță enormă. Bine înșurubați în povîrnișul muntelui lor, asemenea paznicilor de la faruri sub stelele de deasupra lor, cei doi fermieri erau gata să alerge în ajutorul oamenilor. /.../

Și încetul cu încetul, Spania de pe harta mea devenea, sub lumina lămpii, o țară din basmele cu zîne. Însemnam cu o cruce refugiile și capcanele. Însemnam fermierul, cei treizeci de bolovani, rîulețul. Și dădeam exact cuvenita sa importanță acestei păstorițe, pe care geografii o trecuseră cu vederea.“

Dar, dacă meseria nu l-ar face pe pilot decît să *„descopere un sens nou bătrînelor spectacole ale lumii“*, încă scopul nu ar fi atins. În gîndirea lui Exupéry cunoașterea nu se poate niciodată desprinde de motivul formării omului. Acesta e tratat, în „Pămînt al oamenilor“, sub două mari aspecte ; pe de o parte trebuie autentificată în fiecare individ partea cea mai de preț, acel *„adevăr care face din el un om“* (metafora îngerului adormit în fiecare individ), pe de altă parte, e vorba

Scanned with OKEN Scanner

de a uni oamenii prin scopuri și ritualuri comune, care să confere un sens vieții. Cele două aspecte, strîns legate, pleacă de la experiența directă a meseriei :

„Am continuu înaintea ochilor icoana primei mele nopți de zbor în Argentina, o noapte întunecoasă, în care scînteiau, ca niște stele, doar cîteva lumini rare, risipite în cîmpie.

Fiecare din ele semnala, în acel ocean de întuneric, miracolul unei conștiințe. În acest cămin oamenii citeau, gîndeau, ascultau spovedanii. În celălalt poate că încercau să sondeze spațiul ori se istoveau în calcule asupra nebuloasei Andromeda. În cel de colo, iubeau. Din loc în loc, în depărtări, străluceau pe întinsul cîmpiei focurile care-și cereau hrana. Pînă și cele mai discrete : ale poetului, învățătorului, dulgherului. Dar printre aceste stele vii, cîte ferestre închise, cîte stele stinse, cîți oameni adînciți în somn...

Trebuie încercată o întîlnire. Trebuie să încercăm să comunicăm cu multe dintre aceste focuri, care ard din loc în loc pe întinsul pămîntului.“

Am văzut îndeajuns ce înseamnă omul de meserie, iar „Zbor de noapte“ oferea deja, prin contrast, figura lui Robineau, birocratul bolnav, în primul rînd, nu de eczema sa fizică, ci de o eczemă morală. Sensul generos al umanismului exuperian era însă previzibil chiar în figura lui Robineau : acesta avea pasiunea geologiei. Iubea pietrele, pentru că ele îi aduseseră singura mîngîiere în viață. Se sugera, așadar, că Robineau nu e unicul responsabil al decăderii sale. „Pămînt al oamenilor“ va relua ideea aceasta, prin prezentarea funcționarilor de la birourile din Toulouse :

„Uneori surprindeam destăinuirile care se schimbau pe șoptite. Erau destăinuri despre boli, despre bani, despre tristele griji casnice. Ele dezvăluiau zidurile în-

Scanned with OKEN Scanner

chisorii întunecate în care acești oameni se închiseseră. Și, deodată, îmi apăru chipul destinului.

Vechiule birocrat, camarad care-mi stai alături, nimic nu te-a făcut niciodată să evadezi, dar nu ești tu răspunzător de asta. Ți-ai construit o pace a ta, astupînd cu ciment toate ieșirile spre lumină, așa cum obișnuiesc termitele. Te-ai rostogolit ca o minge în securitatea ta burgheză și te-ai înfundat în rutină, în riturile înăbușitoare ale vieții de provincie, ai ridicat acest meterez umil împotriva vînturilor, a mareelor și stelelor. Nu vrei să-ți faci grijă cu marile probleme, destul te-ai străduit să-ți uiți condiția de om. Nu ești locuitorul unei planete rătăcitoare, nu-ți pui întrebări fără răspuns, ești un mic-burghez din Toulouse. Nimeni nu te-a zgîlțîit de umeri, cînd poate ar mai fi fost încă timpul. Iar acum, huma din care ești făcut s-a uscat și s-a întărit, și nimic n-ar mai putea, de aci înainte, să deștepte pe muzicianul ațipit în tine, sau pe poetul, sau pe astronomul care poate sălășluia în tine la începutul începuturilor.“

Aici gîndirea lui Saint-Exupéry aduce o precizare de maximă importanță pentru toată opera sa. Nu oamenii în sine sînt de admirat, ci terenul care îi produce :

„Ce știm noi decît că există niște împrejurări care ne fac să rodim? Unde sălășluiește adevărul din om?“ /.../

„... mi-am trădat scopul, dacă am părut că vă îndemn să admirați întîi oamenii. Demn de admirat întîi este pămîntul care i-a zămislit“.

În mod analog, se deplînge terenul care ivește acea umanitate închisă în mediocritatea ei, abdicată de la viață, pentru care existența nu are nici un sens. Esențialul este că Exupéry le acordă însă și acestor mizerabili tot creditul generos pentru ceea ce ar fi putut să fie :

Scanned with OKEN Scanner

„Și iată că-mi amintesc /.../ de acei birocrați învechiți care ne-au întovărășit ca un alai, în dimineața primului nostru curier, cînd ne pregăteam să devenim oameni, după ce avuseserăm norocul să fim printre cei aleși. Ei ne erau, totuși, asemenea, numai că habar n-aveau că le era foame.

Există prea mulți oameni care sînt lăsați să doarmă...“

Lipsa, din acest teren, a unui ideal constructiv, civilizator i-a aruncat în neființă. Iar această neființă începe — reluîndu-se reflecția lui Rivière — acolo unde lucrurile și gesturile își pierd sensul :

„Vrem să fim eliberați. Cel care izbește o dată cu cazmaua vrea să știe pentru ce a izbit. Lovitura de tîrnăcop a ocnașului, care-l umilește pe ocnaș, nu e aceeași cu lovitura de tîrnăcop a prospectorului, care-l înalță pe prospector. Ocna nu se află acolo unde se aud loviturile de tîrnăcop. Nu există oroare materială. Ocna se află acolo unde loviturile de tîrnăcop se aud căzînd fără sens, pentru că nu mai fac legătura între cel ce lovește și comunitatea oamenilor.

Iar noi vrem să evadăm din ocnă.“

Generozitatea umanismului lui Saint-Exupéry nu constă însă numai în aceea că recunoaște oricărui individ apartenența la idealul uman, ci și în compasiunea aleasă acordată epavelor, victime ale unui sol nesănătos. Se simte nu superior în raport cu muncitorii polonezi pe care-i întîlnește într-un tren, ci, constatînd mizeria lor, se descoperă mai mic în fața lui însuși :

„Misterul e că au trebuit să devină niște astfel de pachete de lut. Prin ce groaznic tipar au trecut, care și-a lăsat asupra lor semnele, ca o mașină de forjat metale ? /.../ Pentru ce această frumoasă argilă omenească e așa de prăpădită ? /.../

Scanned with OKEN Scanner

Mă întorsei în vagonul meu. Îmi spuneam : pe acești oameni nu-i doare deloc soarta lor. Și ceea ce mă chinuia în clipele acelea nu era cîtuși de puțin mila. Nu poate fi vorba de înduioșare pentru o plagă de-a pururi deschisă. Cei ce-o poartă într-înșii n-o simt. Aici însă e vorba de specia umană, și nu de individ, care e rănită, lezată. /.../ Ceea ce mă tulbură nu e această mizerie, înlăuntrul căreia, în cele din urmă, te instalezi tot așa de bine ca în orice trîndăvie. /.../ Ceea ce mă tulbură nu-s nici cocoașele acestea, nici scobiturile, ori sluțenia acestora. Ci faptul că, întrucîtva, în fiecare din oamenii de-aici zace un Mozart asasinat.“

Observăm că exigențele terenului despre care vorbește Exupéry nu sînt de ordin material :

„Lucrînd numai pentru bunurile materiale, ne clădim noi înșine propria noastră închisoare. Ne închidem singuratici, cu aurul nostru cenușiu, care nu oferă nimic din ceea ce ar putea da valoare vieții.“

Aici se încheagă unul din punctele cele mai înalte ale moralei sale. Căci pămîntul de care vorbește nu e altceva decît solul fertil și constructiv al unei civilizații, ca patrimoniu al aspirațiilor celor mai de preț. E libertatea — constrîngere asumată — a unei meserii, capabilă să trezească în fiecare invidid, chiar în cel mai umil, un om responsabil de destinul său.

Această carte e un elogiu al oamenilor crescuți de un asemenea sol, și care afirmă prin acte dimensiunile fraternității, ale comuniunii umane.

Nașterea omului în individ și sentimentul fraternității îi apar acum lui Saint-Exupéry ca procese simultane acțiunii. Se răspunde astfel, implicit, impasului lui Rivière care, acționînd, se excludea din tezaurul raporturilor umane :

Scanned with OKEN Scanner

„Înainte de orice, măreția unei meserii constă, poate, în puterea de-a uni oamenii : nu există decît un singur lux adevărat, acela al relațiilor omenești."

Dacă eroii din „Pămînt al oamenilor" nu-și mai pun problema curierului în termeni de cult, ei au extras totuși din aceasta nevoia de ritual, necesitatea de-a da gesturilor și obiectelor, în unele momente, semnificații mai presus de ele, care să le confere valoare. Și adesea, din supunerea la același gest, prin oficierea aceluiași ritual, se revelă sensul fraternității. Un astfel de moment este pericolul ce trebuie înfruntat :

„Trei echipaje de la Aeropoștal eșuaseră, pe înserate, pe coastă, la Rio de Oro. Mai întîi, din cauza unei rupturi a bielei, coborîse camaradul meu Riguelle ; la rîndul său, un alt camarad, Bourgot, aterizase pentru a salva echipajul celui dintîi, dar o avarie neînsemnată îl țintuise și pe el la pămînt. În cele din urmă, aterizai și eu, tocmai cînd începea să se lase noaptea. Hotărîrăm să salvăm avionul lui Bourgot și să așteptăm ziua, pentru a duce la bun sfîrșit reparația.

Cu un an înainte, camarazii noștri, Gourp și Erable, care avuseseră și ei, exact în același loc, o pană, fuseseră masacrați de dizidenți. Știam că un rezzou *de trei sute de oameni înarmați încă mai sălășluiesc undeva pe lîngă Bojador. Cele trei aterizări ale noastre, care ne expuneau de departe vederii, poate că-i alarmaseră și începurăm o veghe care putea să fie ultima.*

Ne-am instalat așadar pregătindu-ne să înnoptăm. După ce am coborît proviziile, cinci sau șase lăzi cu mărfuri, le-am golit și le-am așezat roată în jur, iar în fundul fiecăreia dintre ele, ca în fundul unei gherete, am aprins cîte o sărmană lumînare, pe care anevoie o apăram de vînt. Așa, în plin deșert, pe scoarța goală a

Scanned with OKEN Scanner

planetei, într-o izolare ca-n anii dintîi ai lumii, am întemeiat un sat de oameni.

Strînși pentru noapte în jurul vetrei aceleia largi a satului nostru, acea palmă de nisip peste care lăzile noastre revărsau o lumină tremurătoare, am așteptat. Așteptam zorile care să ne salveze, sau pe mauri. Și nu știu ce anume da nopții aceleia gustul unei nopți de Crăciun. Ne povesteam amintiri, glumeam, cîntam.

Trăiam aceeași ușoară fervoare ce nu se întîlnește decît în miezul unei sărbători bine orînduite. Și totuși eram nesfîrșit de săraci. Vînt, nisip, stele. Într-un stil aspru, ca pentru călugări trapiști. Dar pe acea pînză prost luminată, șase sau șapte oameni, care nu mai aveau nimic pe lume, nimic altceva decît amintirile lor, își împărtășeau bogățiile nevăzute.

Ne întîlnisem, în sfîrșit. Mergem îndelung unul lîngă altul, închiși în propria-ne tăcere, sau schimbăm vorbe fără nici o noimă; și, iată, vine ora pericolului. Atunci ne strîngem umăr la umăr. Descoperim că aparținem aceleiași comunități. Ne surprindem mult mai încăpători prin descoperirea altor conștiințe. Ne privim cu un surîs larg. Sîntem aidoma prizonierului redevenit slobod, care se minunează de nemărginirea mării.“

Dintr-o asemenea stirpe, de oameni care își revelă condiția înfruntînd pericolul și se simt simultan legați prin mii de fire de restul umanității, se trag Mermoz și Guillaumet.

Ei fac, înainte de toate, figură de eroi civilizatori, pentru că instituie acte ce n-au existat înaintea lor și le instituie în mod exemplar. Mermoz, de pildă, inaugurează linia aeriană Casablanca-Dakar, deasupra ostilei Sahare. Ajunge, în urma unei eșuări în pustiu, să fie vîndut ca sclav, dar nu se lasă și își reia drumurile

Scanned with OKEN Scanner

deasupra acelorași teritorii. Pentru el a scris, de bună seamă, Saint-Exupéry fraza :

„Nu admir oamenii pentru că servesc curierul, dar țin la mitul curierului pentru că formează astfel de oameni ; și pe acești oameni îi admir că sînt astfel.“

Mermoz e primul și cînd se pune problema găsirii unei căi de acces prin trecătorile periculoase ale Anzilor Cordilieri :

„După ce înfruntase nisipul, Mermoz înfruntă munții, acele vîrfuri care, cînd vîntul suflă, îi desfac eșarfele de zăpadă, cuprinse de lividitatea pe care o capătă lucrurile înaintea furtunii, acele vîltori atît de aspre, care, dacă trebuie suportate între pereții a două stînci, obligă pilotul la un fel de luptă cu cuțitul. Mermoz se angaja în luptă fără să-și cunoască potrivnicul, fără să știe dacă se putea ieși cu viață din asemenea ciocniri. Mermoz «încerca» pentru alții.

Și tot «încercînd», într-o zi se trezi că e prizonierul Anzilor.“

Pentru eroii lui Exupéry nu există însă prizonierat sau situație disperată atîta vreme cît, în interioritatea sa, omul păstrează lumina limpede a unui scop mai presus de el :

„Împreună cu mecanicul, eșuați la patru mii de metri altitudine pe un platou cu pereții verticali, se căzniră două zile încheiate să evadeze. Erau prinși. Atunci mizară totul pe-o carte : săltînd cu zdruncin pe pămîntul accidentat, lansară avionul în gol, pînă în prăpastie, unde se adînciră. În cădere, avionul își luă, în sfîrșit, destulă viteză ca să poată asculta din nou comenzile. Mermoz îl îndreptă cu fața către o creastă, o atinse, și pe cînd apa se scurgea prin toate tuburile care în timpul nopții crăpaseră de îngheț, din nou în pană după

Scanned with OKEN Scanner

șapte minute de zbor, descoperi sub el cîmpia din Chile, ca pe un pămînt făgăduit.

A doua zi, reîncepea.

Cînd Anzii fură bine explorați și tehnica traversărilor bine pusă la punct, Mermoz încredință această linie camaradului său Guillaumet și plecă să exploreze noaptea /.../

Cînd noaptea fu îmblînzită îndeajuns, Mermoz încercă Oceanul /.../

Mermoz deșțelenise astfel nisipurile, muntele, noaptea și marea.“

Dispariția eroului poartă întocmai măsura vieții sale. Mermoz moare, ca și Exupéry, în urma prăbușirii avionului în imensitatea apelor :

„În sfîrșit, după doisprezece ani de strădanie, pe cînd zbura din nou deasupra Atlanticului de Sud, el semnală printr-un scurt mesaj că i s-a stricat motorul din dreapta, din spate. Apoi se făcu tăcere. /.../

Care dintre noi n-a cunoscut aceste din ce în ce mai șubrede speranțe, această tăcere care împărățește clipă de clipă, ca o boală fatală ? Speram, apoi orele s-au scurs și, încetul cu încetul, s-a făcut tîrziu. Pînă la urmă tot a trebuit să înțelegem că nu se vor mai întoarce camarazii noștri, că ei se odihneau în acel Atlantic de Sud al cărui cer l-au brăzdat de atîtea ori. Mermoz desigur se retrăsese în spatele operei lui, aidoma secerătorului care, după ce a legat cumsecade snopii, se culcă în lanul său.“

Nimic spectaculos, nimic teribil, în genul „toreador“. Eroul nu e superior prin calități supranaturale, ci printr-o aleasă morală, care se plasează dincolo de grandilocvență, modestie sau curaj. Dovadă — Guillaumet. Incoerent, stînjenit parcă în relațiile curente cu oamenii,

Scanned with OKEN Scanner

el revelă acea inepuizabilă sursă morală care este responsabilitatea :

„... dacă i s-ar vorbi despre curajul lui, Guillaumet ar ridica din umeri. Dar e tot așa de adevărat că l-am trăda celebrîndu-i modestia. El e dincolo de hotarele unei asemenea mediocre calități. Dacă dă din umeri, din înțelepciune o face. Știe că, odată înșurubați într-o primejdie, oamenii nu se mai tem de ea. Numai necunoscutul înspăimîntă oamenii. Dar, pentru oricine îl înfruntă, el încetează de-a mai fi necunoscut. Mai ales dacă-l urmărești cu acea gravitate lucidă. /.../

Adevărata sa calitate nu constă în asta. Măreția lui este aceea de-a se simți răspunzător. Răspunzător de el, de avionul-curier și de camarazii care speră. El ține în mîinile lui suferința sau bucuria lor. Răspunzător pentru orice lucru nou care se clădește acolo, printre cei vii, și la care el e obligat să ia parte. Răspunzător oarecum de destinul oamenilor, în măsura muncii lui.

El face parte dintre acele mărețe ființe care acceptă să acopere cu frunzișul lor orizonturi largi. A fi om înseamnă în chip neîndoielnic a fi răspunzător.“

În sensul acesta, Guillaumet e pur și simplu om. Și nici nu se poate aspira la mai mult. Dispărut, timp de cinci zile, printre ghețurile și zăpezile Anzilor, nimeni nu îl mai putea crede în viață. Și totuși, în cursul celei de-a șaptea zi, Guillaumet reapare *„calcinat, zbîrcit, pipernicit ca o bătrînă“*. Stigmatizat de calvarul pe care îl trăise, dar biruitor ; biruitor, în primul rînd, în lupta cu trupul său efemer, gata să cedeze, cu nervii încordați pînă dincolo de orice limită. O victorie făcută la început din hotărîri aparent elementare, dar care atestă o dată mai mult superioritatea morală a eroului :

„După două, trei, patru zile de mers, nu-ți mai dorești decît somnul. Mi-l doream. Dar îmi spuneam : «Dacă

Scanned with OKEN Scanner

soția mea crede că trăiesc, atunci crede că merg. Camarazii cred că merg. Toți au încredere în mine. Și aș fi un ticălos dacă n-aș merge.»"

Apoi, pînă și hotărîrea cedează. Trebuie inventate mereu noi și noi pretexte, dar la un moment dat, cînd toate facultățile sînt paralizate, Guillaumet se află în pragul dezastrului. Nu pentru că ar muri ; asta ar fi fost foarte ușor, încă de la început. Pentru că lucrurile încep să-și piardă sensul și eroul nu se mai poate simți responsabil. Atunci, cu un ultim efort, licărește o superbă remușcare :

„Dar din străfundul conștiinței sale începură să încolțească remușcările. În vis se amestecau deodată fel de fel de amănunte precise. «Mă gîndeam la soția mea. Polița mea de asigurare o va feri de mizerie. Da, dar asigurarea...»

În cazul unei dispariții, moartea legală este întîrziată cu patru ani. Acest amănunt îți apăru izbitor, ștergînd toate celelalte imagini. Ori tu te aflai întins cu burta în jos pe-o nesfîrșită pantă de zăpadă. Cînd va veni vara, trupul tău se va rostogoli odată cu noroaiele spre una din miile de văgăuni ale Anzilor. Știai lucrul acesta. Dar mai știai și că la cincizeci de metri înaintea ta se înalță o stîncă. «M-am gîndit : dacă mă ridic, voi reuși poate să ajung pînă la ea. Și dacă o să-mi las trupul lipit de acea piatră, mi-l vor găsi la vară.»

Odată sculat în picioare, ai umblat două nopți și trei zile."

La capătul acestei fantastice rezistențe, Guillaumet găsește tăria să rostească o singură frază, una dintre acelea care, dincolo de literatură, dau particularitate și semnificație deplină ființei omenești :

„A fost o întîlnire frumoasă ; toți plîngeam, te striveam în brațele noastre, viu, reînviat, autor al propriu-

Scanned with OKEN Scanner

lui tău miracol. Atunci te-am auzit exprimîndu-ți, și aceea a fost prima ta frază clară, un admirabil orgoliu bărbătesc: «Ceea ce am făcut, ți-o jur, n-ar fi făcut-o niciodată nici un animal.»"

Eroii de tipul Guillaumet sau Mermoz, pe care îi exaltă Exupéry în „Pămînt al oamenilor" au toți această trăsătură a afirmării identității lor prin depășirea de sine. Ei prezintă ipostaza eroismului cotidian, iar eroism înseamnă aici dorința superioară de a umaniza lumea, prin țelurile aparent simple ale unei vieți dedicate meseriei, ca mod de cunoaștere, de luare în posesiune a universului. Între astfel de oameni se dezvoltă liniile puternice, de forță ale camaraderiei. Și aceasta e una din formele nobile ale fraternității. Ea se stabilește adesea tacit, numai prin acte convergente, și atunci are cea mai mare valoare și profunzime — tot așa cum a iubi înseamnă a-ți concentra privirea în același punct cu cel care îți este alături. Ruperea acestei linii de forță, ținînd ea însăși de o evidență a vieții — moartea — se produce la fel de auster cum ea s-a înfiripat. Orice legătură nouă e posibilă, dar vechiul camarad dispărut e de neînlocuit. Pentru că, în chiar această comuniune, fiecare individ aduce amprenta sa personală, inconfundabilă:

„Cînd un camarad moare astfel, moartea lui pare încă un act dintre cele care sînt în firea meseriei și, la început, lovește. poate mai puțin decît altă moarte. E sigur că s-a îndepărtat, că a făcut ultima schimbare de escală, dar prezența lui nu ne lipsește încă în profunzime, cum ar putea să ne lipsească bunăoară pîinea. /.../

Dar treptat-treptat descoperim că nu vom mai auzi niciodată rîsul limpede al acelui camarad, descoperim că grădina aceea ne este pentru totdeauna interzisă. În-

cepe atunci adevăratul nostru doliu, un doliu care nu e deloc sfîșietor, ci doar puțin amar. Într-adevăr, pe camaradul pierdut nimic nu-l va mai înlocui vreodată. Nu poți crea camarazi vechi. Nimic n-are prețul atîtor amintiri comune, atîtor ore grele petrecute împreună, atîtor certuri și împăcări, atîtor fluxuri emotive. Prieteniile de acest fel nu se pot reconstrui. E zadarnic să speri că, dacă plantezi un stejar, te vei adăposti curînd la umbra lui.“

O altă ipostază, nu mai puțin importantă, a fraternității are în vedere acel teritoriu confuz al sentimentelor extreme, unde dragostea și ura se întrepătrund pentru a da sens existenței. Iubirea pentru dușman, care apare atît de explicită în „Citadela“ își găsește un notabil preambul în „Pămînt al oamenilor“.

Astfel trebuie înțeleasă figura de brigand a lui Bonnafous, ofițerul francez din Sahara care, într-o absolută dizidență, ținea mereu pe picior de război triburile nesupuse. El e contrastul necesar care duce viața mai departe :

„E un vis ametitor să ai de ucis pe lume un dușman atît de frumos ! Acolo unde răsare el, triburile de prin apropiere își strîng corturile, își adună cămilele și fug, tremurînd de teama de a-l întîlni față în față ; dar triburile cele mai îndepărtate sînt cuprinse de-o amețeală asemănătoare cu aceea a dragostei. E o smulgere din tihna corturilor, din îmbrățișările femeilor, din somnul fericit ; își dau seama că, după două luni de marș istovitor către sud, de sete arzătoare, așteptînd pitiți sub vînturile nisipului, nimic pe lume n-ar prețui mai mult decît să cazi, pe neașteptate, în zorii zilei, peste plutonul mobil al lui Atar, și acolo, dacă vrea Dumnezeu, să-l asasinezi pe căpitanul Bonnafous.

— Bonnafous e puternic, îmi mărturisește Kemal.

Scanned with OKEN Scanner

Acum le cunosc taina. Ca și bărbații aceia care, rîvnind la o femeie, îi visează pașii călcînd nepăsători cînd se plimbă, și se sucesc și se răsucesc toată noaptea prin somn, răniți, înfierbîntați de plimbarea nepăsătoare pe care femeia și-o continuă în visul lor, ca și pe aceia, pasul îndepărtat al lui Bonnafous îi chinuie.“

Valoarea unui act o dă măsura sacrificiilor pe care acel act le-a inspirat. Bonnafous inspiră în acest teritoriu barbar, sărac și bîntuit de vicisitudini, acte de sacrificiu suprem, depășiri de sine care orientează existențele. Și, deși inamic vînat cu obstinare, el nu e mai puțin iubit :

„În tăcerea valurilor de nisip, Bonnafous își conduce plutonul ca un corsar bătrîn și, mulțumită lui, tabăra aceasta de la Cap Juby nu mai este o vatră de păstori trîndavi. Amenințarea lui Bonnafous apasă asupra lor și, din pricina lui, seara se strîng corturile. [...]

Cînd Bonnafous se va înapoia în Franța, dușmanii săi, departe de a se bucura, au să-l regrete, ca și cum plecarea lui ar răpi deșertului unul din poli, iar existenței lor — ceva din prestigiul ei, și-mi vor spune :

— Pentru ce pleacă Bonnafous al tău ?

— Nu știu...

El și-a riscat viața împotriva lor, și asta ani de-a rîndul. Și-a tocmit legi după legile lor. A dormit cu capul rezemat de pietrele lor. În timpul nesfîrșitelor urmăriri, a cunoscut ca și ei nopțile Bibliei, urzite din stele și vînt. Și iată-l că, plecînd, dovedește că nu juca un joc esențial. Părăsește masa cu dezinvoltură. Iar maurii, pe care-i lasă să continue singuri jocul, pierd încrederea într-unul din sensurile vieții, care nu mai angajează oamenii, pînă-n adîncul adîncurilor. Ei vor să creadă totuși în el.

— Bonnafous al tău o să se întoarcă.

Scanned with OKEN Scanner

— *Nu știu. [...]*

Și dacă Bonnafous se va înapoia într-o zi, vestea o să se răspîndească, din prima noapte, printre răsculați. Undeva, în Sahara, în mijlocul celor două sute de pirați ai lui, maurii vor ști că doarme. Atunci își vor porni către puțuri cămilele. Își vor pregăti proviziile de orz. Își vor cerceta cu luare-aminte chiulasele armelor. Împinși de ură, sau de dragoste."

Este vorba despre o poziție de sinteză, determinată pe de o parte de imperativul cunoașterii active, practic imposibilă fără o forță de opoziție. Pe de altă parte, Exupéry afirmă aici cu o libertate extremă supunerea condiției umane la aceleași necesități de principiu :

„*Noi toți, sub pretexte contradictorii, ne exprimăm aceleași elanuri. Ne deosebim asupra metodelor care sînt punctele judecății noastre, nu asupra scopurilor : ele sînt aceleași.*"

Așadar, adevărul maurilor și adevărul lui Bonnafous nu se exclud unul pe celălalt :

„*Adevărul pentru om este ceea ce face din el un om*".

În această sensibilă operație, logica e neavenită :

„*Ca să înțelegeți omul și trebuințele sale, ca să-l cunoașteți în ceea ce are el esențial, nu trebuie să opuneți, una alteia, evidența adevărurilor voastre. Da, aveți dreptate. Toți aveți dreptate. Logica demonstrează orice. Chiar și acela care aruncă nenorocirile lumii asupra cocoșaților are dreptate. Dacă declarăm război cocoșaților, ne vom deprinde repede a ne exalta. Vom răzbuna crimele înfăptuite de cocoșați. Firește că și cocoșații comit crime.*"

Și decurge de aici un aspru rechizitoriu adresat totalitarismului. Nu pentru că totalitarismul ar exclude fraternitatea ; dimpotrivă, ea se naște între cei ce se supun aceleiași idei, mai presus de individ. Dar umanismul lui

Scanned with OKEN Scanner

Exupéry este profund constructiv, tinde spre eliberarea omului de moarte printr-o construcție viabilă, printr-o cultură și o civilizație, prin *ceva* care să nu se piardă într-o gratuitate strălucitoare și primejdioasă, ci să servească, înainte de toate, viața :

„Mai mult sau mai puțin nelămurit, toți încearcă nevoia de a se naște. Există însă soluții care înșeală. Desigur, se pot însufleți oamenii îmbrăcîndu-i în uniforme. Atunci își vor cînta cîntecele lor de război și pîinea și-o vor rupe între camarazi. Vor fi regăsit ceea ce căutau, gustul universalului. Dar din pîinea ce li se oferă vor muri.

Se pot dezgropa idolii de lemn și reînvia miturile vechi, care, de bine, de rău și-au dat examenul, se poate reînvia mistica pangermanismului sau a imperiului roman: Pot fi amețiți germanii de beția de-a fi germani și compatrioți ai lui Beethoven. Pot fi îmbătați cu asta pînă la ultimul paznic. Este, fără îndoială, mult mai ușor decît să faci dintr-un paznic un Beethoven.

— Dar astfel de idoli sînt niște idoli carnivori. Cel ce moare pentru progresul cunoștințelor sau pentru tămăduirea bolilor servește viața chiar în momentul cînd dispare. Poate că e frumos să-ți dai viața pentru expansiunea unui teritoriu, însă războiul actual distruge tocmai ceea ce pretinde că ar ocroti. Nu mai e astăzi vorba de a sacrifica puțin sînge, ca să-i mărești rasei întregi vitalitatea. Un război, de cînd se poartă cu avionul și iperita, nu mai e decît o chirurgie sîngeroasă. Fiecare se cuibărește la adăpostul unui zid de ciment, fiecare, în lipsă de altceva mai bun, lansează, noapte după noapte, escadrile care se torpilează una pe alta în măruntaiele lor, fiecare își aruncă în aer centrele sale vitale, paralizează producția și schimburile comerciale.

Scanned with OKEN Scanner

Victoria este a aceluia care va putrezi ultimul. Și amîndoi adversarii putrezesc împreună.“

Sînt cuvinte scrise prin 1938. În fața flagelului, Exupéry afirmă limpede necesitatea unei superioare exigențe spirituale. Fiecare om e răspunzător de destinul omenirii, așa cum întreaga omenire e răspunzătoare pentru toți nenorociții pe care-i lasă să doarmă sau cărora le oferă soluția genocidului. Astfel trebuie înțeleasă fraza retorică pe care el a ținut să o așeze la sfîrșitul acestui veritabil manifest umanist care este „Pămînt al oamenilor“ :

„Singur Spiritul, dacă suflă peste humă, singur el e în stare să creeze Omul.“

Scanned with OKEN Scanner

Despre germinație

Frumoasă încununare : „Pămînt al oamenilor“, manifestul umanist al lui Exupéry, cunoaște onoruri pe toate meridianele. Dar, viața pregătește imagini noi ; izbucnește războiul. Iată că, pe pămîntul său, omul nu e amenințat numai de lava împietrită, de vînt, și de nisip. Acum însăși civilizația se află în pericol, măsura singulară a vieții pe care cu atîta trudă, după ce a instituit-o, încerca să o desăvîrșească. Totul pare pierdut, cu atît mai mult cu cît Franța cade, e înfrîntă ; și nu e zdrobită numai în integritatea ei fizică, ci pierde sensul însuși al existenței. Totul trebuie luat de la capăt ; numai o intensă germinație poate pregăti victoria omului pe teritoriile sale.

Saint-Exupéry, încă de la începutul războiului, elimină din principiu posibilitatea de a rămîne un martor pasiv al evenimentelor. Își asumă, așadar, în ciuda parțialei invalidități și a vîrstei, misiunea de combatant în cadrul Grupului de mare recunoaștere 2/33. Una din numeroasele acțiuni, întreprinsă deasupra Arrasului, constituie pretextul cărții „Pilot de război“, apărută în 1942 la New York. Ediția franceză, tipărită în același an la Paris, a fost imediat interzisă.

Am văzut îndeajuns ce înseamnă *eroul* în literatura exuperiană, ce îi conferă acestuia superioritate, în ce

Scanned with OKEN Scanner

măsură prefigurează el un model susceptibil de a fi împlinit de oricare individ. Omul caută pretutindeni, dincolo de barierele meridianelor și raselor, un sens al vieții, ceva care să-l scape de moarte și să-i justifice actele. De aici au decurs, cum s-a putut observa, cele trei mari motive orchestrate de primele cărți : identitate — acțiune — comuniune. Ce se întîmplă însă cînd lucrurile din jur își pierd sensul, cînd individul nu mai poate găsi — înlăuntru sau în afară — nici cel mai mic sprijin, nici cea mai mică lumină ?

Situația e magistral ilustrată de zborul pilotului spre Arras, într-una din acele tipice „misiuni de sacrificiu" prin care, în anii '39—'40, aviația franceză încerca să se mai opună cotropitorului, fără mare speranță și fără mare entuziasm. Cazul în sine a fost considerat de Merleau-Ponty ca instanță-tip a eroului contemporan care, împotriva atitudinii exclusiv morale a eroului generațiilor precedente, își recucerește ființa prin angajare, abordînd într-o completă izolare, cu spectrul permanent al primejdiei în față, întrebările fundamentale asupra sensului vieții și acțiunii sale. Și mai mult decît atît : asupra întregului univers al omului, asupra unui mod de a fi în lume și asupra unei civilizații. Demers care solicită acțiunea, dar acum, mai mult decît în oricare alt loc, și *contemplația* care îi este asociată : de fapt, acea „gravitate lucidă" căreia Exupéry îi dădea atîta valoare în figura lui Guillaumet. Așadar, adevărului deja cunoscut că fiecare om luptă împotriva morții atunci cînd își exercită meseria, cînd își împlinește datoria — și anume acea datorie care face din el un om liber, căci nu se raportează nici o clipă la o instanță supremă — i se adaugă acum imperativul contemplației.

Scanned with OKEN Scanner

Prin această virtute esențială oferă Exupéry accesul la o nouă sinteză a umanismului său, ajunge să vadă în fiecare existență *un individ* și *un om*, și face opțiunea fundamentală atunci cînd scrie : *„Disting în mine individul, pe care îl combat, de omul care crește"*. Decurge de aici o critică severă a umanismului tradițional care, vom vedea, și-a pierdut finalmente frumoasele idealuri într-un eșafodaj de cuvinte. *A apăra omul împotriva individului* — devine formula de rezistență a acestei etape din gîndirea scriitorului.

Haosului, disoluției valorilor, această carte îi opune, cum spuneam, refuzul categoric : pentru că în haos nu se poate construi nimic, iar umanismul exuperian e prin excelență constructiv. În plină disperare, el alege soluția creativității, a acelei calități directoare cu care omul a ordonat haosul primordial. E soluția sămînței din care va ieși copacul : germinația. E, pînă la acțiunea decisivă, soluția tăcerii. Iată ce gîndea Exupéry într-o scrisoare din 1940 :

„...nu sînt prea multe poziții posibile : sau să accepți să fii sclavul Domnului Hitler, sau să refuzi din capul locului. Dar asumîndu-ți riscurile refuzului. Și în tăcere. Nu vreau să vorbesc la radio, căci e indecent s-o faci dacă n-ai de oferit oamenilor o biblie. Și îmi asum riscurile refuzului ; aveam doar nevoie să trec bariera pentru a-mi da seama la ce renunț. Libertatea. Căldura unui trup în dragoste. Și poate viața. Și mă întreb de ce. Și asta e la fel de amar ca îndoiala religioasă. Și, desigur, la fel de fertil. E intolerabila contradicție care te forțează să creezi adevărul."

Citim ilustrată aici cum nu se poate mai bine evoluția gîndirii exuperiene în „Pilot de război" : de la situația inițială, bîntuită de dezastru, la contemplația care revelă soluția creativității și de aici la acțiune, la jertfă,

Scanned with OKEN Scanner

ca semnul suprem al libertății — adevărul creat de act. O cale a deducției — nu logică, ci a trăirilor succesive. Spre Arras pleacă un echipaj învins, de la Arras se întoarce un echipaj învingător, deși nimic nu s-a schimbat în raportul de forțe strategice : modificarea s-a produs în interioritate.

Romanul are două părți distincte, atît ca preocupări cît și ca ton. Prima este partea de acțiune, zborul ; a doua e crezul, uneori grandilocvent, al scriitorului.

Așadar, spre Arras pornește, într-un zbor de recunoaștere, un echipaj condus de căpitanul Antoine de Saint-Exupéry. Acțiune tipică „de sacrificiu", gîndesc cu toții. Eroul simte acut gustul inutilității. Moartea nu-l sperie, ca fatalitate exterioară, dar vrea să găsească rațiunea *acestei* morți, odată acceptat sacrificiul. Să o poată exprima elocvent. Cum viața este pentru el o dedicație, un angajament *întru* ceva, moartea trebuie să fie la fel. Eroul exuperian nu acceptă niciodată gratuitatea, fie ea cît de sclipitoare. El are nevoie de o certitudine care să reziste și pe care își propune să o afle prin contemplație :

„Îmi spun : «Misiune de sacrificiu»... Mă gîndesc... mă gîndesc la multe. Voi aștepta noaptea, dacă mai trăiesc, ca să mă gîndesc. Dar dacă mai trăiesc. [...]

Nu că n-aș gîndi despre război, despre moarte, despre sacrificiu, despre Franța, cu totul altceva, dar îmi lipsește conceptul călăuzitor, limbajul limpede. Gîndesc prin contradicții. Adevărul meu e alcătuit din bucățele și nu le pot cuprinde cu gîndul decît pe rînd. Dacă mai trăiesc, voi aștepta noaptea ca să gîndesc. Preaiubita noapte. Noaptea rațiunea doarme, iar lucrurile se mărginesc să existe. Cele cu adevărat importante își reiau forma, supraviețuiesc distrugerilor înfăptuite de anali-

Scanned with OKEN Scanner

zele de peste zi. Omul își adună laolaltă părțile împrăștiate și devine iarăși un arbore liniștit. [...]

Vină, noapte, ca să mi se arate vreo evidență care să merite dragostea! Ca să mă gîndesc la civilizație, la soarta omului, la sensul — înlăuntrul patriei mele — al prieteniei. Ca să mă doresc în slujba unui adevăr poruncitor, cu toate că, poate, inexprimabil încă...

Pentru moment sînt întru totul asemeni creștinului părăsit de har. Îmi voi juca rolul, împreună cu Dutertre, cinstit, asta-i sigur, dar așa cum salvezi riturile cînd ele nu mai au conținut. Cînd zeul s-a retras din ele. [...]

Nu mai văd catedrala pe care o locuiesc.

Mă îmbrac pentru slujba unui zeu mort. [...]

Vă întreb doar dacă are vreun rost să sacrifici un echipaj pentru niște informații ce nu-s de trebuință nimănui și care, dacă vreunul din noi mai rămîne în viață ca să le raporteze, nu vor fi transmise niciodată nimănui...“

Impasul provine din faptul că e conștient că luptă pentru o cauză pierdută. Dar mai știe și că nu trebuie căutată calitatea omului într-o cauză. Pentru el, care pleacă într-o misiune ce îl poate costa viața, nu există pentru moment urgența cauzei, ci numai aceea a *actului direct*:

„Tot așa, eu care plec în misiune, nu mă gîndesc la lupta Occidentului împotriva nazismului. Mă gîndesc la amănunte imediate. Mă gîndesc la absurditatea unui zbor pe deasupra Arrasului la șapte sute de metri. La zădărnicia informațiilor dorite de la noi. La încetineala îmbrăcatului care îmi pare asemeni toaletei pentru călău.“

O primă determinare a acestui impas ar fi aceea că inteligența, a cărei exercitare e permanentă, nu poate găsi nicicînd rațiunea sacrificiului, cîtă vreme spiritul,

Scanned with OKEN Scanner

singurul relevant în această operație, are viață intermitentă, discontinuă :

„Sînt șocat de-un adevăr pe care nimeni nu-l mărturisește : viața Spiritului este intermitentă. Singură viața Inteligenței este permanentă, sau aproape. Există puține variații în posibilitățile mele de-a analiza. Dar Spiritul nu consideră obiectele, el consideră sensul care leagă obiectele între ele. Obrazul care se descifrează printr-însele. Și Spiritul trece de la plină viziune la absolută orbire. Pentru cel ce-și iubește conacul, vine ceasul cînd nu mai află într-însul decît o îngrămădeală de obiecte disparate. Pentru cel ce-și iubește femeia, sosește ora cînd din dragoste nu mai vede decît griji, supărări și constrîngeri. Pentru cel ce iubea cutare muzică, vine ceasul cînd ea nu-i mai spune nimic. Vine ceasul, ca de pildă acum, cînd nu-mi mai înțeleg țara. O țară nu e suma lucrurilor, a obiceiurilor, a materialelor pe care inteligența mea le poate oricînd cuprinde. Ea este o Ființă. Și vine ora cînd mă descopăr orb față de Ființe.“

Această distincție tranșantă între două moduri de a cunoaște lumea, ca și observația că Spiritul, care oferă accesul la totalitate, nu la simpla însumare a trăsăturilor, se manifestă intermitent, era parcă pregătită de etapele succesive ale gîndirii exuperiene. Spiritul, numai el conferă acea înțelegere profundă, capabilă să ducă la o viziune, în vreme ce Inteligența, prin raționamentul logic, viciază o asemenea viziune, căci o supune judecăților de ordin general, îndepărtate de faptul real, apropiate însă mult de lumea ideilor și nu de aceea a Ființelor. Or tocmai despre aceste Ființe este vorba acum, într-un dezastru provocat de cuceririle inteligenței omenești. Și impasul nu-l poate rezolva decît Spiritul. Ce altceva ar putea justifica o acțiune cu desăvîrșire supusă eșecului, un joc *„de-a baioneta scoasă în*

Scanned with OKEN Scanner

fața tancului" ? Inteligența, logica nu ar răspunde decît negativ acestei angajări. Dar este poate un sacrament mai prețios care se oficiază în spatele jertfei. Și numai Spiritul, cu exigențele vieții sale imprevizibile, i-ar putea găsi miezul constructiv, salvator și etern. Aceasta în numele unor adevăruri inexprimabile pentru moment, de nedemonstrat în limbajul comun, călăuzit de categoriile logicii, acea logică evaluînd mereu raportul dintre investiție și un scop precis ; acea logică pentru care obiectele se compun prin însumare. Ca și în alte dăți, cunoașterea ia în gîndirea lui Exupéry turnura unei opțiuni ale cărei resorturi nu sînt dintr-o dată lămurite :

„Important e să te pregătești în vederea unui scop care, deocamdată, nu se arată. Acest scop nu e deloc al Inteligenței, ci al Spiritului. Spiritul știe să iubească, dar doarme. Ispita, știu tot atît de bine din ce e făcută, ca un Părinte al Bisericii. A fi ispitit înseamnă a fi tentat — cînd Spiritul doarme — să te supui argumentelor Inteligenței.

La ce slujește să-mi angajez viața în această alunecare a unui munte ? Nu știu. Mi s-a repetat de o sută de ori : «Lasă-te vărsat ici sau dincolo. Acolo îți e locul. Vei fi mai folositor acolo decît într-o escadrilă. Piloți pot fi formați cu miile...» Demonstrația era peremptorie. Toate demonstrațiile sînt peremptorii. Inteligența mea o accepta, dar instinctul meu biruia inteligența.

De ce mi se părea raționamentul acesta iluzoriu, deși nu aveam ce să-i împotrivesc ? Îmi spuneam : «Intelectualii se țin deoparte, ca borcanele cu dulceață în rafturile Propagandei, ca să fie mîncați după război...» Asta nu era un răspuns !

Și azi, ca și camarazii mei, am decolat împotriva tuturor raționamentelor, a evidențelor, a tuturor reacțiilor clipei. Va veni, desigur, ceasul cînd îmi voi da seama

Scanned with OKEN Scanner

că aveam dreptate împotriva raţiunii mele. Dacă trăiesc, m-am jurat că am să fac acea nocturnă plimbare pe la mine prin sat. Atunci, poate, mă voi obişnui, în sfîrşit, eu însumi. Şi o să văd.

Poate nu voi avea nimic de spus despre ceea ce o să văd. Cînd o femeie mi se pare frumoasă, n-am nimic de spus despre ea. O văd doar că surîde. Intelectualii demontează chipul, pentru ca să-l explice frîntură cu frîntură, dar le scapă surîsul, nu-l mai văd.

A cunoaşte nu e nici a demonta, nici a explica. Înseamnă să ai acces la viziune. Dar ca să vezi, se cuvine mai întîi să participi. Grea ucenicie...“

Pe linia inaugurată în „Zbor de noapte“ şi continuată în „Pămînt al oamenilor“, Exupéry aduce noi piese la dosarul procesului intentat logicii. Termenul de opoziţie e acea forţă care înseamnă viaţa însăşi, imposibil de prins în categorii şi raţionamente.

Eroul „Pilotului de război“ se supune, aşadar, impulsului obscur de a se împotrivi raţiunii, de a nu vedea un scop imediat şi totuşi de a merge înainte. Odată urcat în avion, gata să acţioneze, el îşi recapătă treptat identitatea şi încrederea. Ca în atîtea alte împrejurări, omul lui Exupéry e cuprins de spaimă, de sentimentul inutilităţii, doar atunci cînd nu e liber să acţioneze. Intrat în ritualul actelor lui specifice, fiecare detaliu, fiecare gest îşi capătă valoarea lui, prin devoţiunea acceptată pentru amănuntele necesare :

„Spaima se datorează pierderii unei identităţi adevărate. Dacă aştept un mesaj de care depinde fericirea ori disperarea mea, sînt ca zvîrlit în neant. Cîtă vreme plutesc, în nesiguranţă, sentimentele şi aptitudinile mele sînt o deghizare trecătoare. Timpul încetează să mai alcătuie, clipă cu clipă, aşa cum clădeşte arborele, adevăratul personaj care va sălăşlui în mine peste o oră. [...]

Scanned with OKEN Scanner

Dar iată că timpul a încetat să se scurgă în gol. Sînt înscăunat, în sfîrșit, în funcția mea. Nu mă mai proiectez într-un viitor fără chip. Nu mai sînt cel care va intra poate în vrilă în vîrtejul incendiului. Viitorul nu mă mai obsedează ca o fantasmă străină. El e zămislit, de aici înainte, picătură cu picătură, din actele săvîrșite de mine. [...]

Astfel, fiecare clipă mă hrănește cu conținutul ei. Sînt cam la fel de puțin înspăimîntat ca un fruct ce se pîrguie. Desigur, condițiile de zbor se vor schimba în jurul meu. Condițiile și problemele. Dar sînt cuprins în zămislirea acestui viitor. Timpul mă plămădește puțin cîte puțin. Copilul nu se înspăimîntă nici pe departe că zămislește, cu răbdare, un moșneag. El e copil și-și vede de joaca lui de copil. Mă joc și eu. Număr cadranele, manetele, butoanele, pîrghiile regatului meu.“

Acest prim examen de conștiință îl convinge pe Exupéry de urgența actului său. Ca și Rivière, el știe că ritualul acțiunii nu are valoare în sine, ci face transparent întotdeauna un adevăr :

„Atunci poate că voi contempla ceea ce nu are nume. Voi fi mers ca un orb pe care palmele mîinilor lui l-au purtat spre foc. El nu va ști să-l descrie și totuși l-a găsit. Astfel, poate, se va arăta ceea ce se cuvine ocrotit, ceea ce nu se vede, însă durează, precum jăratecul de-desubtul cenușii nopților de la sat.

Nu avem nimic de nădăjduit de la o misiune nedusă la îndeplinire.“

Or, adevărul de care vorbește, unul dintre acelea care, ca în atîtea alte locuri, creează oameni, e rezultatul unui lent proces de formație, nu vine ca ceva adăugat, dinafară ; e o valență profundă a sinelui revelată de împrejurarea acțiunii :

Scanned with OKEN Scanner

„Nici o împrejurare nu trezește în noi un străin despre care n-am știut nimic. A trăi înseamnă a te naște pe încetul. Ar fi mult prea ușor să împrumutăm suflete de-a gata!

Dintr-o dată o iluminare pare uneori să bifurce un destin. Dar iluminarea nu e decît brusca întrezărire, de către Spirit, a unui drum pe îndelete pregătit. Am învățat pe-ndelete gramatica. M-am deprins cu sintaxa. Mi-am deșteptat sentimentele. Și iată că deodată un poem îmi izbește inima.

Desigur, nu simt pe moment nici o dragoste, dar dacă astă-seară mi se revelează ceva, înseamnă că-mi voi fi adus cu trudă pietrele spre nevăzuta construcție. Pregătesc o sărbătoare. Nu voi avea dreptul să vorbesc despre neașteptata ivire în mine a altuia decît mine, de vreme ce pe acest altul decît mine eu îl construiesc.

Nu am nimic altceva de așteptat de la aventura războiului decît această domoală pregătire. Ea-și va da roadele mai tîrziu, ca și gramatica.“

Spune *„aventura războiului“*, dar pentru Exupéry nu există decît un sens constructiv al aventurii. Aventură este tot ce ridică umanitatea prin sacrificiu și devoțiune. În gîndirea lui, aventura e o exigență a spiritului, o șansă de cunoaștere:

„— Săptămîna asta, din trei misiuni, s-a întors una. Există deci o mare densitate a pericolului de război. Totuși, dacă sîntem dintre cei care se întorc, nu vom avea nimic de povestit. Am trăit altădată aventuri: crearea de linii poștale, dizidența sahariană... America de Sud... dar războiul nu-i o aventură adevărată, nu-i decît un ersatz *de aventură. Aventura se bazează pe bogăția legăturilor pe care le stabilește, a problemelor pe care le pune, a creațiilor pe care le provoacă. Ca să transformi în aventură un simplu joc de rișcă, nu-i de-ajuns să-ți*

mizezi la risică viața și moartea. Războiul nu este o aventură. Războiul e o boală. Ca și tifosul."

În Orconte, unde cantonase în iarna lui 1939, făcuse singura adevărată aventură a războiului : descoperise valorile vieții liniștite într-o încăpere modestă, umanizată de mobila ei comună și de pîlpîirile unui foc, iar acest episod, de flagrant contrast cu situația lui prezentă — cînd e supus tirului necruțător al antiaerienelor germane — îl convinge încă o dată de ineficiența logicii în judecățile esențiale :

„*Pare o nimica toată povestea asta. Dar era o mare aventură. Odaia mea îmi arăta, prin transparență, ceea ce niciodată n-aș fi știut să descopăr într-însa, dacă aș fi vizitat într-o bună zi ca turist acea fermă. Ea nu mi-ar fi destăinuit atunci — abia mobilată cu un pat, cu un ulcior și cu o biată sobă hodorogită — decît goliciunea-i banală. Aș fi căscat poate cîteva minute. Cum i-aș fi putut deosebi, unele de altele, cele trei provincii, cele trei civilizații ale ei — a somnului, a focului și a deșertului ?*"

Pentru a înțelege ceva, pentru a avea acces la *viziune,* e nevoie de o conștiință care să lege, sub imperiul spiritului, datele disparate ale inteligenței. Numai o conștiință poate institui semnificații, acolo unde logica nu mai vede nimic semnificativ. Or, războiul extermină semnificațiile ; sau le pervertește pînă la disoluție. Iar fără semnificații, pentru om totul e pierdut. În gîndirea lui Exupéry nu există simple acte mecanice, gratuite — el refuză din principiu jocul — ci, așa cum fiecare om nu e altceva decît un important nod de relații, fiecare faptă nu e altceva decît dezvoltarea propriilor ei semnificații. Fără să semnifice, nimic nu are acces la *fervoarea* care călăuzește omul, acea direcție spirituală capabilă să îndreptățească sacrificiul :

Scanned with OKEN Scanner

„Desigur, rămîn multe lucruri date uitării! Rămîn uitate drumuri, rămîn uitate sate, sînt lăsați oamenii să trăiască. Dar drama derutei acesteia e că jefuiește de orice înțeles faptele. Oricine aruncă în aer un pod nu poate să-l arunce în aer decît cu dezgust. Prin gestul său, acest soldat nu întîrzie înaintarea vrăjmașului: el fabrică doar un pod năruit. Își strică țara, ca să obțină o frumoasă caricatură de război!

Pentru ca faptele noastre să aibă fervoare, trebuie să li se revele semnificația. E frumos să arzi case care îl vor îngropa sub cenușa lor pe inamic. Dar inamicului, sprijinit de cele o sută șaizeci de divizii ale sale, puțin îi pasă de incendiile și de morții noștri.

Trebuie ca înțelesul pîrjolirii satului să atîrne în cumpănă tot cît înțelesul satului. Dar rolul satului ars nu mai e altceva decît o caricatură de rol.

Trebuie ca înțelesul morții să atîrne în cumpănă tot cît moartea.“

Fără semnificații, universul își pierde rostul. Acest adevăr, pe care Exupéry îl probase în viața comună, supusă exigențelor unei meserii — concepută ca mod de cunoaștere a lumii — se face simțit, pe alt plan, și în episodul zborului spre Arras. Moartea — cum observa Rivière — e consecutivă procesului de dispariție a semnificațiilor. La om, pericolul inteligenței reci, al acelei facultăți care numără și măsoară, care descompune și evaluează separat, prin analiză, mădularele a ceea ce nu poate *fi* altfel decît ca întreg, e un rău redutabil, care împiedică actul semnificant, menit să stîrnească setea de întindere, rezultat al dragostei sau fervoarei — această esență a umanismului exuperian — fundament al oricărei construcții, al oricărei civilizații:

„Am pierdut sentimentul întinderii. Sînt orb față de întindere. Dar e ca și cum mi-ar fi sete de ea. Și

mi se pare că ating astfel măsura comună a tuturor aspirațiilor tuturor oamenilor.

Cînd o întîmplare trezește dragostea, totul se orînduiește în om după dragostea aceea, iar dragostea îi aduce sentimentul întinderii. [...]

Dar înțeleg și că nimic din ceea ce privește omul nu se numără, nici nu se măsoară. Întinderea adevărată nu e deloc pentru ochi, ea nu e dată decît spiritului. Ea prețuiește cît prețuiește limbajul, fiindcă limbajul e cel care leagă lucrurile.

Mi se pare că de-acum încolo întrevăd mai bine ce este o civilizație. O civilizație e o moștenire de credință, de obiceiuri și de cunoașteri, dobîndită pe îndelete în cursul secolelor, greu uneori de dovedit logic, dar care se justifică prin ele însele, precum drumurile, dacă într-adevăr duc undeva, fiindcă îi deschid omului spațiile sale lăuntrice.“

Iar civilizația e menită să transforme omul într-o *legătură*, să-l fertilizeze cu valorile ei, să se manifeste în el ca o mare și miraculoasă *prezență*. De acest concept de *prezență* se leagă valorile supreme ale gîndirii exuperiene. Tot ce poate decanta o civilizație, tot ce poate actualiza ea în individ înseamnă prezență :

„Cînd omul are nevoie, spre a se simți om, să ia parte la alergări, să cînte în cor sau să poarte război, toate acestea încep să fie legături pe care el și le impune ca să se lege de aproapele său și de lume. Dar cît de sărace legături ! Dacă o civilizație e puternică, ea copleșește omul, chiar dacă iată-l nemișcat.

În cutare orășel tăcut, sub cenușiul unei zile ploioase, zăresc o femeie infirmă, care zace zăvorîtă, meditînd lîngă fereastra ei. Cine este ? Ce au făcut cu ea ? Eu voi judeca civilizația orășelului după densitatea acestei prezențe.

Scanned with OKEN Scanner

Cît valorăm odată deveniți imobili ?

În dominicanul care se roagă sălășluiește o prezență densă. Acest om nu e niciodată mai om decît atunci cînd îl vedem prosternat și împietrit în nemișcarea sa. În Pasteur, care-și ține răsuflarea deasupra microscopului, există o prezență concentrată. Pasteur nu e niciodată mai om decît atunci cînd observă. Atunci progresează el. Atunci se grăbește. Atunci înaintează cu pași de uriaș și, cu toate că stă nemișcat, descoperă întinderea. Astfel, Cézanne, nemișcat și mut, în fața schiței sale, e de-o neprețuită prezență. Niciodată nu-i mai om decît atunci cînd tace, simte și judecă. Atunci pînza lui devine mai vastă decît marea.“

Războiul e încă o dată condamnat tocmai pentru că anulează posibilitatea acestei prezențe ; pentru că împinge la acea moarte care nu este în primul rînd pieirea unui trup, ci pierderea sensurilor unei civilizații ; pentru că dă umanitatea cu secole înapoi, în stadiul barbariei :

„Coborîrea asta seamănă cu o ruină. Va trebui să orbecăim în noroiul lor. Ne întoarcem la un soi de barbarie nenorocită. Acolo, jos, totul se descompune ! Sîntem asemeni unor călători bogați care, după ce-au trăit îndelung în țara cu mărgean și palmieri, se întorc — odată ruinați — să se împărtășească din mediocritatea ținuturilor de baștină... [...]

Privind la drumurile astea negre, pe care pot să le și deslușesc, înțeleg ce înseamnă pacea. Cînd e pace, totul e bine zăvorît în sine. În sat, seara, se întorc țăranii. În hambare intră grînele. Și se așază în dulapuri albiturile bine împăturite. În ceasurile de pace se știe unde se găsește fiecare lucru. [...]

Pacea este citirea unui chip care se întrevede printre lacrimi, cînd ele și-au căpătat înțelesul și locul. Cînd

Scanned with OKEN Scanner

fac parte din altele, mai vaste decît ele, precum minereurile răzlețe ale pămîntului odată contopite în trupul unui copac.

Dar iată războiul.“

O civilizație înseamnă pentru Exupéry, înainte de toate, *coerență;* construcție orientată spre desăvîrșirea umanității. Și poate că niciodată nu sînt intuite mai bine virtuțile ei decît atunci cînd un flagel vrea să o distrugă, să o învingă și să instaureze triumful incoerenței. Nu există însă în gîndirea exuperiană înfrîngere sau victorie exterioară. Acestea sînt doar stări ale spiritului care acoperă și dau sens unei anumite realități :

„Doar biruința ne leagă. Înfrîngerea nu numai că separă om de om, dar îl împarte însuși pe om. Dacă fugarii nu plîng Franța care se prăbușește, asta se datorește faptului că sînt învinși. Că Franța e înfrîntă, nu de jur împrejurul lor, ci într-înșii. A plînge Franța ar însemna să fii învingător.“

Logica nu are nimic de a face aici. Dacă Franța s-a angajat în război, spune Exupéry, este tocmai pentru că a sfidat logica elementară și s-a simțit o clipă răspunzătoare față de o întreagă civilizație. Apărînd un astfel de scop, înfrîngerea nu poate exista decît ca aparență, ca un calvar spre mîntuire, ca o purificare înaintea victoriei indiscutabile. Și victoria nu e altceva decît acceptarea sacrificiului :

„Franța trebuie judecată după consimțămîntul ei la sacrificiu. Franța a acceptat războiul împotriva adevărului logicienilor. [...] Dar, ca să evite o înfrîngere, trebuia oare Franța să refuze războiul? Nu cred. Din instinct, Franța judeca la fel, de vreme ce asemenea avertismente n-au întors-o de la acest război. La noi Spiritul a fost mai tare decît Inteligența.

Scanned with OKEN Scanner

Viața, totdeauna, sfarmă formulele. Înfrîngerea poate să se dovedească singura cale spre reînviere, în pofida tuturor uriciunilor sale. Știu, fără îndoială, că pentru a face un arbore, orînduim un grăunte să putrezească. Primul act de rezistență, dacă survine prea tîrziu, e totdeauna săvîrșit în pierdere. Dar el e deșteptarea la rezistență. Ca dintr-un grăunte, din el poate că va crește un arbore."

Iată cum, din drama unei înfrîngeri și din sentimentul atît de acut al fragilității, Saint-Exupéry extrage încă o dată sensul adevăratei măreții. Fiecare individ este o *cale* de desăvîrșire a Omului, prin acel Spirit fertilizator care îl străbate :

„*Există un adevăr mai înalt decît enunțările inteligenței. Ceva ce trece prin noi și ne conduce, la care mă supun fără a-l putea pricepe încă. Un arbore n-are limbaj. Ne tragem dintr-un arbore. Sînt adevăruri evidente, cu toate că neformulabile. Nu mor nicidecum ca să mă împotrivesc invaziei, căci nu există nici un soi de adăpost unde să mă pot retrage cu cei care mi-s dragi. Nu mor ca să salvez o onoare pe care refuz a o considera că este în joc : îi refuz pe judecători. Și nu mor nici de deznădejde.*"

Se moare *întru* ceva, nu pentru un lucru sau altul. Supus tirului neîncetat al antiaerienelor germane, pilotul se simte invulnerabil : ființa lui e posedată acum de una din valorile civilizației sale — amintirea. Amintirea unor episoade disparate din copilărie — acel teritoriu vast de la care Exupéry revendică de atîtea ori omul, așa cum arborele se revendică din sămînță —, fragmente reînviate de memorie, care capătă valoarea unui veritabil scut. Și astfel gloanțele îl ocolesc. Descoperă în clipele grele întregul nod de relații care îl leagă de ceilalți. În această perspectivă, trupul îi apare derizoriu,

Scanned with OKEN Scanner

de vreme ce există o evidență spirituală mai importantă, care te poate face să uiți de el :

„Despre trup am de spus două vorbe. Dar în viața de fiecare zi ești orb față de evidență. Ca evidența să se arate, e nevoie de asemenea condiții presante. E nevoie de această ploaie de lumini suitoare, e nevoie de acest asalt cu lovituri de lăncii, e nevoie, în sfîrșit, să se fi înălțat acest tribunal al judecății de apoi. Atunci înțelegi !“

Mai mult decît atît, morala acestui moment de urgență duce la revelația că adevărata comuniune umană se fondează tocmai pe renunțarea la trup, pe *schimbul* lui pentru ceva mai de preț, în stare să dăinuiască. Aceasta este condiția construcției de orice fel în gîndirea exuperiană :

„Focul a făcut să se prăbușească nu numai carnea, ci totodată cultul cărnii. Omului nu-i mai pasă de sine. Singur i se impune acel ceva din care e alcătuit. Nu se separă de ceilalți, dacă moare : se contopește cu ei. Nu se pierde : se află. Asta nu-i deloc dorința unui moralist. Ci-i un adevăr uzual, un adevăr de toate zilele, pe care o iluzie zilnică îl acoperă cu o masă de nepătruns. Cum aș fi putut prevedea, în timp ce mă echipam și-mi era frică de corpul meu, că mă preocupam de fleacuri ? Numai cînd vine clipa să înapoiezi acest trup, descoperă toți, întotdeauna, cu uimire, cît de puțin sînt legați de trup. [...]

Nu murim. Ne închipuim că ne temem de moarte : ne temem de neașteptat, de explozie, ne temem de noi înșine. Moartea ? Nu. Nu mai există moartea, cînd o întîlnești.“

Odată acceptat schimbul, omul devine invulnerabil și orice lovitură primită dinafară îl călește. Căpitanul Saint-Exupéry conduce de fapt un echipaj învingător.

Scanned with OKEN Scanner

În aceste clipe, cînd totul în jurul lui anunță parcă dezastrul inevitabil, participarea e iarăși posibilă și universul își redobîndește semnificațiile :

„Mi-e dragă Escadrila 2/33. Nu ca un spectator care descoperă un spectacol frumos. Puțin îmi pasă mie de spectacol. Mi-e dragă Escadrila 2/33 fiindcă îi aparțin, fiindcă mă hrănește și contribui la hrănirea ei.

Iar acum, cînd mă întorc din Arras, aparțin Escadrilei mele mai mult ca oricînd. Am dobîndit o legătură în plus. Am întărit în mine sentimentul acela de comuniune, care se cuvine savurat în tăcere. [...] Mi-am riscat trupul în această aventură. Întregu-mi trup. Și asta cu certitudinea că-l voi pierde. Am dat tot ce am putut acestor reguli de joc. Pentru ca ele să fie altceva decît reguli de joc. Am cîștigat dreptul să mă simt rușinat, în curînd, cînd maiorul îmi va pune întrebări. Adică dreptul de a participa. De a fi sufletește legat de alții. De a comunica. De a primi și de a da. De a fi mai mult decît mine însumi. De a avea acces la această plenitudine care mă năpădește.“

Înalta exigență spirituală reclamată de umanismul exuperian este, încă o dată, *participarea*. Prin ea ritualul aparent vid capătă încărcătură semnificativă. Și tot prin ea se reface nodul relațiilor umane, acea dragoste călăuzitoare care duce spre comuniune. Comuniune cu camarazii de escadrilă, exorcizați în focul atîtor *„acțiuni de sacrificiu“*, din care se extrage adevărul că moartea nu există. Comuniune, în același timp, cu toți francezii, cu toți oamenii supuși aceluiași ritual, aceleiași civilizații aflate în primejdie. O civilizație a hranei spirituale, a pîinii ca simbol polivalent, universal :

„Și descopăr astfel că nu sînt legat numai de camarazi. Ci, prin ei, comunic cu întreaga-mi țară. Odată ce-a

încolțit, dragostea izvodește rădăcini care nu mai isprăvesc să crească.

Fermierul meu împarte, în tăcere, pîinea. Grijile zilei au înnobilat ființa lui cu o gravitate austeră. Îndeplinește, poate, pentru ultima oară, ca și cum ar îndeplini un cult, gestul împărțirii acesteia. [...] Am învățat să recunoaștem în pîine un instrument al comunității oamenilor, mulțumită pîinii frînte împreună. Am învățat să recunoaștem în pîine imaginea măreției muncii, din pricina pîinii cîștigate cu sudoarea frunții. Am învățat să recunoaștem în pîine esențialul vehicul al milei, datorită pîinii care se împarte în ceasurile de mizerie. Savoarea pîinii împărțite nu are seamăn. Dar iată că toată puterea acestui aliment spiritual, a pîinii spirituale care se va naște din cîmpul acesta de grîu, se află în primejdie. Mîine, frîngînd pîinea, fermierul meu nu va mai sluji, poate, aceleiași religii familiale. Poate că mîine nu va mai hrăni aceeași lumină a ochilor. Cu pîinea e ca și cu untdelemnul candelelor. Se preschimbă în lumină.“

De aici, înțelegerea exactă a cauzei pentru care luptă — salvarea acestei civilizații, la care participă în ceea ce are ea mai profund și inexprimabil :

„M-am bătut ca să salvez calitatea unei lumini mai mult decît pentru a salva hrana trupească. M-am bătut pentru lumina deosebită în care se preschimbă pîinea în casele țării mele.“

Și, odată cu această revelație, omul se poate simți din nou responsabil. Așa cum Rivière era răspunzător pentru întreg cerul de noapte, Exupéry se simte responsabil față de toți francezii, față de întreg destinul civilizației amenințate. Iar a te simți răspunzător în plină înfrîngere înseamnă să fii învingător :

„Și dacă eu nădăjduiesc în această clipă, cînd ei par să deznădăjduiască, între mine și ei nu există deosebiri. Sînt doar partea lor de nădejde. Desigur, sîntem deja înfrînți. Totul se află în aer, totul se prăbușește. Eu continui însă să simt liniștea unui biruitor. Sînt contradictorii cuvintele? Puțin îmi pasă de cuvinte. [...] N-avem la îndemînă cuvinte de nici un fel să ne justificăm sentimentul de biruință. Dar ne simțim răspunzători. Nimeni nu se poate simți, în același timp, răspunzător și disperat.“

Viața refuză abstracțiunile și speculațiile inutile, așa cum refuză delimitările tranșante ale logicii, și ascunde sub aparențe înșelătoare marile ei adevăruri ; Rivière simțea asta cînd spunea că esențialul este a pune, cu orice preț, în mișcare mari forțe spirituale ; restul vine de la sine. A sacrifica valori comune pentru biruința unei idei, a perpetua valoarea prin jertfă. Așa cum moartea seminței îndreptățește triumful ei în rod :

„Înfrîngere... Victorie... Nu prea știu să mă folosesc de formulele acestea. Există victorii care exaltă, iar altele care corup. Înfrîngeri care asasinează, iar altele care trezesc. Viața nu poate fi enunțată prin stări, ci prin demersuri. Singura biruință de care nu mă pot îndoi este cea care sălășluiește în puterea semințelor. Abia răsădită, în largul pădurilor negre, sămînța — și iat-o victorioasă. Dar trebuie să treacă sorocul ca să poți să fi martorul ei în grîu.“

Șansa veritabilă a unei civilizații este germinația. O civilizație înseamnă înainte de toate existența unei semințe, a unui germene în stare să rodească. A unei conștiințe, reflex al contemplației active și ordonatoare. În acest sens, Exupéry afirmă limpede necesitatea contemplației conjugată cu acțiunea pentru desăvîrșirea oricărei construcții :

Scanned with OKEN Scanner

„Nu era nimic altceva de întîlnit azi de dimineață decît o armată în destrămare și o mulțime claie peste grămadă. Dar o mulțime alandala, dacă există o singură conștiință în care ea se încheagă, încetează de-a mai fi un talmeș-balmeș. Pietrele de pe șantier nu stau vraiște decît în aparență, dacă totuși există — pierdut undeva pe șantier — un om, fie el și singur, care gîndește catedrala. Nu mă neliniștește nămolul împrăștiat în fel și chip, dacă nămolul are în el o sămînță. Sămînța aceea îl va străpunge, ca să zămislească."

Această construcție nu se poate însă îndeplini decît sub primatul *dragostei*, al acelui sentiment universal care, în gîndirea lui Exupéry, trebuie să supună inteligența :

„...oricine poartă în inimă a catedrală ce trebuie clădită e deja învingător. Biruința e rodul dragostei. Singură dragostea cunoaște chipul ce trebuie modelat. Singură dragostea mînă către el. Inteligența n-are preț decît dacă se află în slujba dragostei. [...] Nici inteligența, nici judecata nu sînt creatoare. Dacă sculptorul nu-i decît știință și inteligență, mîinilor sale le va lipsi geniul.

Ne-am înșelat prea multă vreme asupra rostului inteligenței. Am neglijat substanța omului. Am crezut că virtuozitatea sufletelor josnice putea contribui la triumful cauzelor nobile, că egoismul îndemînatic putea exalta spiritul de sacrificiu, că uscăciunea inimii putea — prin învolburări oratorice — să pună temelii dragostei ori fraternității. Am neglijat Ființa."

Umanismul său se revendică, o dată în plus, de la înțelegerea integrală a ființei, în care valoarea tutelară o dă superioara calitate morală. Și tocmai în acest sens pesimismul inteligenței suferă un proces aspru. Nu inteligența este cea care hotărăște opțiunile esențiale ; adevărata alegere o poate face numai o *conștiință integratoare*, capabilă să sintetizeze în spirit datele contradic-

Scanned with OKEN Scanner

torii ale realității și să găsească în miezul înfrîngerii germenele idealului constructiv :

„Ce trebuie să facem ? Asta. Sau contrariul. Sau altceva. Nu există un determinism al viitorului. Ce trebuie să fim ? Iată într-adevăr întrebarea esențială, căci singur spiritul fertilizează inteligența. El o fecundează cu opera ce va să vină. Inteligența o va conduce la soroc. [...] Mîine vom intra în noapte. Fie ca țara mea să mai existe cînd se va întoarce ziua ! Ce trebuie să faci ca s-o salvezi ? Cum să poți enunța o soluție simplă ? Nevoile sînt contradictorii. Important e să salvezi moștenirea spirituală, fără de care rasa va fi văduvită de geniul ei. E important să salvezi rasa, fără de care moștenirea va fi pierdută. În lipsa unui limbaj care ar împăca amîndouă salvările, logicienii vor fi ispitiți să jertfească fie sufletul, fie trupul. Dar puțin îmi pasă de logicieni. Vreau ca țara mea să existe — în spiritul și carnea ei — cînd se va face ziuă. Ca să acționez spre binele țării mele, va trebui să apăs clipă de clipă în această direcție, cu întreaga mea dragoste. Nu există trecere pe care, dacă stăruie și stăruie, marea să n-o găsească.“

De aici decurge întregul crez exprimat de finalul acestei cărți. Căci a alege înseamnă a fi răspunzător și a participa. A fi responsabil de înfrîngerea Franței ca de o înfrîngere personală. Iată un gest de elevație determinat integral de exigența umanistă a spiritului :

„Nu mă voi desolidariza astfel de-o înfrîngere care, adesea, mă va umili. Mă trag din Franța. Franța a creat un Renoir, un Pascal, un Pasteur, un Guillaumet, un Hochedé. Ea a făurit și incapabili, politicieni și trișori. Dar mi se pare prea lesnicios să-ți recunoști înrudirea cu unii și să ți-o negi cu desăvîrșire față de alții.

Scanned with OKEN Scanner

Înfrîngerea desparte. Înfrîngerea destramă ceea ce era alcătuit. Există, într-asta, pericol de moarte : nu voi contribui la aceste despărțiri, aruncînd răspunderea dezastrului asupra acelora dintre ai mei care gîndesc altfel decît mine. Nu-i nimic de cîștigat din acest proces fără judecător. Am fost cu toții învinși. Eu am fost învins."

Și iată, în același timp, singura poziție care duce viața mai departe, pentru că stimulează acțiunea :

„*Dacă primesc să fiu umilit de cei ai casei mele, pot acționa asupra casei mele. Ea e din mine, așa cum eu sînt din ea. Dar, dacă refuz umilința, casa mea o să se destrame cum va voi, și eu o să umblu singur, foarte glorios, dar mai fără sens decît un mort.*

Pentru a fi, e mai întîi nevoie să-ți asumi sarcini. Or, acum numai cîteva ore eram orb. Eram amar. Judec însă mai limpede. Așa cum refuz să mă plîng de ceilalți francezi, de cînd mă simt eu însumi că sînt al Franței, tot așa nu mai concep ca Franța să se plîngă de omenire. Fiecare e răspunzător de toți."

A acționa numește aici permanentul efort de autentificare a omului din individ. Gîndirea lui Saint-Exupéry atinge acum un punct de maximă cristalizare :

„*Există, așadar, cineva în mine pe care îl combat ca să mă fac mai mare. A fost necesară călătoria aceasta dificilă, ca să deslușesc astfel în mine, de bine de rău, individul pe care-l combat de omul care crește. Nu știu cît valorează imaginea care mă încearcă, dar îmi spun : individul nu-i decît un drum. Omul care îl folosește contează doar.*"

Rivière intuise această situație cînd încerca să-și salveze subordonații prin riturile ferme ale unei meserii. Individul e cel ce rezistă sistematic, care caută refugiu în egoism, se prevalează de libertate dar nu vede în ea

Scanned with OKEN Scanner

decît dorința de a nu se supune acțiunii modelatoare. Or, a fi liber, în accepție exuperiană, înseamnă tocmai a te supune rigorilor ei ; a accepta conștient normele unei civilizații și a acționa pentru salvarea lor. A combate individul și a exalta în tine Omul, acest ferment unificator care trece din generație în generație și rupe barierele materiale, rasiale și de orice fel, devine astfel un program al umanismului lui Saint-Exupéry :

„Există o unitate de măsură comună pentru a aprecia calitățile ce li le doresc oamenilor civilizației mele. Există o cheie de boltă a deosebitei comunități pe care ei trebuie s-o întemeieze. Există un principiu din care a ieșit totul altădată, rădăcini, trunchi, ramuri și fructe. Care-i principiul acesta? Era un grăunte vînjos în pămîntul gunoit al oamenilor. El singur poate face din mine un învingător. [...]

Am simțit încă o dată sentimentul unei miraculoase înrudiri. Omul care sălășluiește în mine astă-seară nu mai termină să și-i numere pe ai săi. Omul, măsura comună a popoarelor și a raselor...“

Memorabila imagine a catedralei, simbol al construcției umaniste exuperiene, închide în ea esența gîndirii generoase a scriitorului, exprimată aici într-o metaforă de mare profunzime și claritate :

„Căci Omul civilizației mele nu se definește plecînd de la oameni. Oamenii se definesc prin el. Există în el, ca în oricare Ființă, ceva ce nu se explică prin materialele ce-l alcătuiesc. O catedrală e cu totul altceva decît o adunătură de pietre. E geometrie și arhitectură. Nu pietrele o definesc, ci ea îmbogățește — cu propria ei semnificație — pietrele. Aceste pietre sînt înnobilate, fiindcă sînt pietrele unei catedrale. Cele mai diferite pietre îi slujesc unitatea. Catedrala absoarbe în cîntarea

Scanned with OKEN Scanner

ei pînă și jgheaburile împodobite cu chipurile cele mai strîmbătoare.

Dar, încetul cu încetul, mi-am uitat adevărul. Am crezut că Omul rezuma oamenii, așa cum Piatra rezuma pietrele. Am confundat catedrala cu suma pietrelor și, puțin cîte puțin, moștenirea s-a risipit. Trebuie restaurat Omul. El este esența culturii mele. El este cheia comunității mele. El este principiul biruinței mele."

Cum creștinismul a fertilizat de-a lungul secolelor întreaga civilizație europeană, Exupéry alege de această dată demersul gîndirii creștine spre a-și desăvîrși teza. Trebuie înțeles, în respectul lui Exupéry pentru valoarea de devoțiune inspirată de religia creștină, că el nu dogma o admiră, ci *arhitectura catedralei*, spiritul care a animat întreaga construcție. Acest adevăr îl transpune el în dialectica relațiilor umane, pe care nu o poate înțelege altfel decît ca dăruire *întru* celebrarea unei *calități*. Întreaga sa rostire de inspirat, litania din finalul „Pilotului de război", nelipsită de sinuozități și grandilocvență, sintetizează aceste idei :

„Civilizația mea e moștenitoarea valorilor creștine. Voi reflecta la construcția catedralei, ca să-i înțeleg mai bine arhitectura. [...]

Civilizația mea, moștenindu-l pe Dumnezeu, i-a făcut egali pe oameni întru Om. [...]

Civilizația mea, moștenindu-l pe Dumnezeu, a întemeiat respectul omului prin mijlocirea indivizilor. [...]

Civilizația mea, moștenindu-l pe Dumnezeu, i-a făcut pe oameni frați întru Om. [...]

Civilizația mea, moștenitoare a lui Dumnezeu, a făcut astfel din iubirea aproapelui un dar adus Omului prin mijlocirea individului. [...]

Scanned with OKEN Scanner

Civilizația mea, moștenitoare a lui Dumnezeu, a propovăduit și respectul de sine, adică respectul pentru Om prin intermediul propriei sale ființe. [...]

Civilizația mea, moștenitoare a lui Dumnezeu, l-a făcut pe fiecare răspunzător față de toți oamenii, și pe toți oamenii răspunzători față de fiecare. Un individ trebuie să se sacrifice pentru salvarea colectivității, dar nu e vorba aici de-o aritmetică imbecilă. E vorba de respectul Omului prin individ. Măreția, într-adevăr, a civilizației mele, este că o sută de mineri sînt datori să-și rişte viața pentru salvarea unui singur miner îngropat. Ei salvează Omul."

Constatînd că umanismul a tins prin toate mijloacele să fundamenteze cultul omului prin valoarea umană din individ, Exupéry observă însă în egală măsură limitele acestui demers, în aceea că numai argumentația de ordin logic și moral nu e suficientă pentru a transpune valori fundamentale în conștiință. Umanismul a scindat ființa încercînd să vehiculeze prin cuvinte *inefabilul* noțiunii de om ; acel „ceva" care scapă oricărei exprimări și care nu se întemeiază decît pe conjugarea acțiunii cu contemplația :

„Dar cînd trebuie să vorbești despre Om, limbajul devine incomod. Omul se deosebește de oameni. Nu spui nimic esențial despre catedrală, dacă nu vorbești decît despre pietre. Nu spui nimic esențial despre Om, dacă încerci să-l definești prin calitățile omului. Așa că umanismul a lucrat într-o direcție zăgăzuită încă de la început. A încercat să prindă noțiunea de Om printr-o argumentație de ordin logic și moral, și s-o transporte astfel în conștiințe.

Nici o explicație verbală nu înlocuiește vreodată contemplația. Unitatea ființei nu e vehiculabilă prin cu-

vinte. Dacă aș vrea să-i învăț pe oameni, a căror civilizație aș ignora-o, dragostea de patrie sau de moșie, n-aș avea nici un argument ca să-i emoționeze. [...] Nu întemeiezi în tine Ființa de care pretinzi că ții decît prin acte înfăptuite de tine. O Ființă nu ține de împărăția limbajului, ci de aceea a actelor săvîrșite de ea. Umanismul nostru n-a ținut seama de actele omului. Încercarea lui a dat greș.“

Continuînd critica umanismului tradițional, Exupéry constată că, întemeindu-și esența pe noțiunea de *sacrificiu*, umanismul a uitat să adauge că acesta este un *act*, și anume o *dăruire*. Or această dăruire nu înseamnă nici milă, nici interes. Căci nici mila și nici interesul nu pot justifica și împlini dăruirea. Nu se poate muri decît din acea dragoste pentru Om care nu încape în concepte — iată încă o linie de rezistență a gîndirii exuperiene, în care converg celelalte noțiuni fundamentale, participare — fraternitate — eternitate :

„Am încetat să mai dăm. Dar dacă pretind să nu-mi dau decît mie, nu primesc nimic, fiindcă nu clădesc nimic din care să fac parte, și prin urmare nu sînt nimic. Dacă mi se cere apoi să mor pentru interese, voi refuza să mor. Interesul cere în primul rînd să trăiești. Care-i elanul de dragoste care ar reprezenta prețul morții mele ? Se moare pentru o casă. Nu pentru obiecte și ziduri. Se moare pentru catedrală. Nu pentru pietre. Se moare pentru un popor. Nu pentru o mulțime. Se moare din dragoste pentru Om, dacă el e cheia de boltă a unei Comunități. Se moare doar pentru ceea ce te face să trăiești.“

Aceasta este, pînă la urmă, morala zborului spre Arras. Prin contemplație, omul poate ajunge la actul

Scanned with OKEN Scanner

esențial — jertfa ca expresie a libertății. Orice scop se justifică numai prin suma devenirilor pe care le inspiră, pe care le face să germineze, asemeni semințelor din care se naște arborele :

„Sînt cel mai tare, dacă mă regăsesc. Dacă Umanismul nostru restaurează Omul. Dacă știm să ne întemeiem Comunitatea și dacă, pentru a o întemeia, ne folosim de singurul instrument eficace : jertfa. Comunitatea noastră, așa cum civilizația noastră a clădit-o nu era, nici ea, suma intereselor noastre — era suma dăruirilor noastre.

Sînt cel mai tare, deoarece arborele e mai tare decît elementele solului. El le drenează spre sine. Le preschimbă în arbore.“

O singură sămînță care încolțește în solul omenirii semnifică deja triumful unei civilizații. Ascensiunea omului se fondează pe intensa germinație :

„În această lumină, înțeleg limpede semnificația libertății. E libertatea unei creșteri de copac pe cîmpul de forțe al seminței sale. E climat al ascensiunii Omului. Se aseamănă cu un vînt prielnic. Doar mulțumită vîntului corăbiile cu pînze sînt libere pe mare.

Un om astfel construit ar dispune de puterea arborelui. Cît spațiu n-ar acoperi rădăcinile sale ! Cîtă plămadă omenească n-ar absorbi el, ca să înflorească în soare !“

Pe acest teren, nu există cauze pierdute atîta vreme cît, undeva, în străfunduri, dăinuie dorința dăruirii. Experiența singulară a lui Exupéry se încheie în tăcere. Dar tăcerea e acum o forță. Cuvintele înșeală, au sensurile pervertite. Înfrîngere sau victorie — vorbele acestea nu înseamnă nimic, chiar cînd se referă la o stare

Scanned with OKEN Scanner

de fapt, dacă nu sînt raportate la o evidență spirituală. Căci acolo, și numai acolo, trebuie căutat germenele supraviețuirii. Logica e încă o dată exclusă din discuție :

„*Nici mîine nu vom spune nimic. Mîine, pentru martori, vom fi niște învinși. Învinșii trebuie să tacă. Asemenea semințelor.*“

Scanned with OKEN Scanner

„Marele teritoriu“

Mulți cititori păstrează din opera lui Saint-Exupéry doar imaginea copilului superb și paradoxal care este micul prinț. Cartea, concepută la sfîrșitul anului 1942 și apărută cîteva luni mai tîrziu, a făcut o carieră excepțională și, acceptată aproape unanim cu titlul de capodoperă a autorului, a perpetuat pe toate meridianele imaginea unui *„Exupéry pentru cei mici...“* La o privire superficială, faptul pare îndreptățit : „Micul Prinț“, e o poveste duioasă și delicată. Dar, judecată în contextul operei și al întregii gîndiri exuperiene, povestea nu e mai puțin o meditație profundă, un alt mod de cristalizare a ideilor. „Micul Prinț“ relevă un important sîmbure inițiatic, ca orice poveste, e o istorie „de formație“, care se sprijină pe întîmplări cu valoare simbolică și exemplară. Într-un loc privilegiat, deșertul — *„la mii de leghe depărtare de orice așezare omenească“* —, loc de meditație asupra condiției umane în toată opera exuperiană, două personaje, pilotul și micul prinț, trăiesc o experiență unică, o dublă inițiere în urma căreia existența capătă semnificații noi. Substanța epică e puțin importantă, accentul căzînd pe sensurile majore ale devenirii ființei prin inițiere. Sugestiile din basm sînt numeroase : călătoria fantastică, dialogul cu animalele sau plantele, posibilitatea întrupării sau a părăsirii trupului,

Scanned with OKEN Scanner

în sfîrșit, moartea și renașterea rituală, ca semne obligatorii ale inițierii. Din acest punct de vedere, „Micul Prinț" relevă o solidă structură simbolică, mai profundă și mai subtilă decît cum a fost tratată de o mare parte din exegeza exuperiană.

Opera pune, într-adevăr, în mare dificultate demersul critic. „Mesajul" e de o limpezime frapantă, „poetica" textului nu necesită precizări suplimentare, iar „compoziția" atinge acea virtuozitate pe care celelalte scrieri nu o cunosc. Și totuși rămîne valabilă și necesară încercarea de a „racorda" acest text la întreaga operă, de a-l integra explicit totalității, căci „Micul Prinț" nu face decît să reia, cu nuanțe specifice, principalele teme ale gîndirii exuperiene. Astfel, la o privire mai atentă, cititorul va observa că între „Micul Prinț", care este o poveste, și „Citadela" sau oricare alta din cărțile lui Exupéry, discrepanța nu e decît de limbaj. Or, conform lecției exuperiene, limbajului nu trebuie să i se acorde credit prea mare, căci el e *„eternă sursă de neînțelegeri"*... Important mi se pare a reține că „Micul Prinț" nu e excepția sublimă a unei opere mediocre, așa cum uneori s-a spus, ci momentul de grație formală al aceleiași gîndiri creatoare. Povestea aceasta nu e cu nimic mai îndepărtată de motivul desăvîrșirii omului, de ideile directoare ale întregii opere — primatul acțiunii, comuniunea umană, necesitatea depășirii aparențelor — decît oricare din celelalte scrieri. Dar ea adaugă, cu o poezie densă, climatul purității, nostalgia copilăriei, așa cum numai „Curier de sud" o mai revela în paginile sale. Miracolul *„ascuns de coaja lucrurilor"* era tulburător în acea scriere de început. El revine acum cu precizarea subsidiară că în fiecare om dăinuie un mic prinț exilat de pe planeta sa minunată. Expresie, așadar, a unei nostalgii, „Micul Prinț" e și

Scanned with OKEN Scanner

ilustrarea unei drame : dificultatea momentului de impact, acela în care copilul fragil — dar cît de puternic în fragilitatea lui ! — intră în contact cu ritualul vieții. Inițiere dură, eros frustrat — metafora trandafirului — și împăcare sublimă prin actul devoțiunii : micul prinț află că floarea lui e singulară, unică în tot universul, nu prin aparența ei, căci sînt sute ca ea, ci prin fervoarea pe care el a consumat-o, iubind-o. Din nou teritoriul viril, al acțiunii și al jertfei pentru o idee, și cel feminin — al nuanțelor infinite, se află față în față. Conjuncția lor se petrece, ca și în „Curier de sud", numai în virtualitate.

Micul prinț nu aparține acestei lumi. E venit de undeva, de pe un asteroid necunoscut și minuscul, ca, sub aparența întrebărilor naive, să ofere o lecție de umanitate. Grădinar înțelept, își petrecea viața stîrpind baobabii invadatori și curățînd în fiecare dimineață, cu grijă, cei doi vulcani activi de pe planetă, ba chiar și pe cel de al treilea, stins de mult, căci în privința vulcanilor *„nu se știe niciodată"*... Îngrijea de asemenea, tandru și neîndemînatec, un miracol apărut din senin : o floare, trandafirul său capricios și neprețuit. Cîte aluzii delicate și, sub delicatețe, cîtă gravitate în această epică simplă ! Cîtă sensibilitate și filigran de cea mai mare finețe în conversațiile dintre floare și prinț ! Neînțeles și nereușind să înțeleagă, copilul își părăsește micul univers în căutarea absolutului, pe care, deși la doi pași de el, nu știa să-l vadă.

Motivul cunoașterii adevărate capătă, așadar, în această poveste, o nouă orchestrație. E vorba, mai întîi, de cele șase popasuri ale micului prinț, care învederează că accesul la esență e înlesnit doar de subminarea sistematică a aparențelor. Pentru Exupéry, ceea ce stăruie întotdeauna este fervoarea cunoașterii, nu aspectul ei

pragmatic, pozitivist. Aceasta e morala desenului cu şarpele boa, care a înghiţit un elefant, ilustraţie în care „*oamenii mari*“ nu văd decît o banală pălărie. Desenul îi serveşte pilotului oricînd ca un veritabil test pentru capacitatea de înţelegere a interlocutorilor săi :

„*Am avut astfel, în decursul vieţii, o mulţime de contacte cu o mulţime de oameni serioşi. Am trăit mult între oamenii mari. I-am văzut de foarte aproape. Dar asta nu mi-a îmbunătăţit părerea despre ei.*

Cînd întîlneam vreunul care-mi părea mai lucid, îl supuneam la proba desenului numărul 1, pe care îl păstrasem. Voiam să ştiu dacă înţelege într-adevăr. Dar mereu mi se răspundea : «E o pălărie.» Atunci nu-i vorbeam nici de şerpi boa, nici de păduri virgine, nici de stele. Coboram la mintea lui. Îi vorbeam despre bridge, despre golf, despre politică şi cravate. Şi omul mare era foarte mulţumit că a cunoscut o persoană atît de înţeleaptă.“

„Oamenii mari“ încurcă întotdeauna lucrurile, adică dau credit nemărginit aparenţelor : asteroidul B 612, de pe care vine micul prinţ, e recunoscut doar după ce astronomul turc care-l descoperise se îmbracă conform modei europene... Ironie voltairiană : în viaţa comună, siguranţa şi stabilitatea o dau, înainte de toate, respectarea strictă a convenienţelor. O inteligenţă prea ascuţită, o sensibilitate accentuată, cum e cea a copilului fraged, sînt trăsături ce se opun, prin forţa lucrurilor, unor astfel de convenienţe. Gîndirea lui Exupéry a luptat sistematic cu aceste tipare, cu prejudecăţile şi fixismele. A refuzat în repetate rînduri acea inteligenţă care ştie doar să numere trăsături, să le inventarieze şi să epuizeze cunoaşterea printr-o simplă adunare :

„*— Cunosc o planetă, spuse micul prinţ, unde trăieşte un Domn stacojiu. N-a respirat niciodată o floare.*

N-a privit niciodată o stea. N-a iubit niciodată pe nimeni. N-a făcut niciodată altceva decît adunări. Și toată ziua repetă ca și tine : «Sînt un om serios ! Sînt un om serios !» și asta îl face să se umfle de orgoliu. Dar ăsta nu-i un om, e o ciupercă !"

Din această specie, de „ciuperci", fac parte cei șase locuitori ai asteroizilor pe care micul prinț îi vizitează. Sînt, înainte de toate, *singurii* locuitori ai planetelor respective, preocupați exclusiv de propria lor persoană — excepție face fanaragiul — și reprezintă de fapt șase caricaturi ale formei fără fond. Dar nu sînt, prin aceasta, expresii ale gratuității estetice, pentru că veleitatea lor stă în finalitatea practică.

Prima planetă e locuită de un rege care, ahtiat după autoritate, dar neavînd asupra cui să domnească a găsit formula ascultării perfecte : aceea de a-i porunci fiecăruia să facă ce vrea. E un paradox, întrucît absolutismul sfîrșește aici în opusul său. Raționamentul regelui e totuși mai abil decît s-ar crede :

„— Dacă aș ordona unui general să zboare din floare în floare ca un fluture, sau să scrie o tragedie, sau să se schimbe în pasăre de mare, și generalul n-ar executa ordinul meu, cine dintre noi doi ar fi vinovat ?

— Dumneavoastră, spuse hotărît micul prinț.

— Exact. Trebuie să ceri de la fiecare ceea ce poate el să dea, reluă regele. Autoritatea se întemeiază întîi de toate pe rațiune. Dacă ordoni poporului tău să se arunce în mare, se va revolta. Am dreptul să pretind supunerea, pentru că ordinele mele sînt înțelepte.

— Atunci, cu apusul meu de soare cum rămîne ? îi reaminti micul prinț, care nu uita niciodată vreo întrebare pe care o pusese.

Scanned with OKEN Scanner

— O să ai apusul tău de soare. Îl voi porunci. Dar voi aștepta, în știința mea de a guverna, să fie favorabile condițiile.

— Și cînd va fi asta? întrebă micul prinț.

— Hm, hm! îi răspunse regele, care consultă mai întîi un calendar mare, hm! hm! va fi către... către... va fi în astă seară către orele șapte și patruzeci! Și vei vedea cît sînt de ascultat.“

Forma e perfectă; discursul, cît se poate de rezonabil. Atîta doar că regele domnește absolut peste un domeniu în care nu are asupra cui să-și exercite autoritatea, împarte dreptatea, dar nu are pe cine judeca:

„— Nu pleca, răspunse regele, care era atît de mîndru să aibă un supus. Nu pleca, te fac ministru!

— Ce fel de ministru?

— Al... al justiției!

— Dar aici n-ai pe cine să judeci! [...]

— Hm! hm! făcu regele, cred că pe planeta mea trăiește undeva un șobolan bătrîn. Îl aud noaptea. Vei putea să judeci șobolanul ăsta bătrîn. Îl vei condamna la moarte din cînd în cînd. Astfel viața lui va depinde de judecata ta. Dar îl vei grația de fiecare dată, ca să îl economisești. Căci nu e decît unul singur.“

Ilustrată în alți termeni, toată această condiționare dialectică dintre victimă și călău ar fi dat un bun tratat despre ridicolul formelor gratuite. Nu se atinge aici însă latura monstruoasă, adică faptul că o formă declanșată mecanic, fără acoperire substanțială, poate deveni, în cele din urmă, ucigătoare, ca în „Pilot de război“. Monarhul absolut e la fel de paradoxal ca și vanitosul: singur pe toată planeta sa, suferă din lipsa de admiratori, pe de o parte, și din imposibilitatea competiției, pe de altă parte:

Scanned with OKEN Scanner

„— Mă admiri într-adevăr atît de mult ? îl întrebă el pe micul prinț.

— Ce înseamnă să admiri ?

— Să admiri înseamnă să recunoști că eu sînt omul cel mai frumos, mai bine îmbrăcat, mai bogat și mai inteligent de pe planetă.

— Dar tu ești singur pe planetă !

— Fă-mi această plăcere. Admiră-mă puțin !

— Te admir, zise micul prinț ridicînd ușor din umeri, dar de ce ți-ar păsa de asta ?“

Ca în atîtea alte rînduri, accentul cade și aici pe aceea că adevărata existență incumbă depășirea de sine. Cei interesați exclusiv de propria lor persoană sînt refuzați de devenire în accepția lui Exupéry. Ei nu se *schimbă* pe nimic, ci își macină în van propria goliciune interioară, ca bețivul, locuitor al celei de a treia planete, care bea ca să uite de rușinea că e bețiv...

Cu bussinesmanul, caricatura privește alte laturi ale „oamenilor mari“ : cupiditatea, platitudinea, ambiția deșartă de a exprima totul în registrul sec al cifrelor, pînă și puzderia nemărginită a stelelor. Bussinesmanul posedă stelele pentru că nimeni nu s-a gîndit să și le revendice înaintea lui și le depune în bancă, asemenea unor simple și banale bancnote. „Seriozitatea“ în virtutea căreia i se pare că acționează e aceeași trăsătură mortificatoare pe care o întîlneam la bătrînii birocrați ai birourilor aviatice din Toulouse sau e seriozitatea anchilozantă a lui Robineau din „Zbor de noapte“. Serios, într-adevăr, e fanaragiul celei de a cincea planete, așa de mică încît abia poate adăposti un felinar și un fanaragiu. Paradoxul lui este că planeta se învîrtește atît de repede, încît existența felinarului și a fanaragiului care să-l aprindă e superfluă : o zi durează aici doar trei minute. Dar „consemnul“, altădată justificat, de a

aprinde și stinge o dată pe zi felinarul, îl face să muncească neobosit. Fanaragiul e cu adevărat serios pentru că se preocupă de ceva care-i depășește propria persoană. În plus, urmează îndemnul de a acționa conform unui ritual mai presus de el și pe care nu-l poate înțelege. Aceste două idei îi sînt foarte dragi lui Exupéry, dacă mai adăugăm că acțiunea formatoare începe adesea în gîndirea lui printr-o fază în care scopul nu se întrevede imediat. Pe de altă parte, o acțiune care se consumă în gol— ocna, spune Exupéry, e acolo unde loviturile de tîrnăcop se dau în van — nu își poate salva decît cel mult ritualul, dar nu pe oficiantul lui. Și totuși, actul fanaragiului e singurul care se salvează în estetic :

„«*Poate că omul ăsta e absurd. Totuși, e mai puțin absurd decît regele, vanitosul, bussinesmanul și băutorul. Lucrul său, cel puțin, are un sens. Cînd își aprinde felinarul, e ca și cum ar face să se nască încă o stea, sau o floare. Cînd își stinge felinarul, asta adoarme floarea sau steaua. E o ocupație foarte frumoasă. E într-adevăr utilă de vreme ce e frumoasă.*»“

Într-a șasea planetă locuiește geograful care nu-și poate cunoaște domeniul pentru că e doar teoretician steril, nu și explorator. Are orgoliul disciplinei sale abstracte :

„— *Geografiile, spuse geograful, sînt cărțile cele mai de preț. Ele nu se demodează niciodată. Se întîmplă foarte rar ca un munte să-și schimbe locul. Se întîmplă foarte rar ca un ocean să sece. Noi scriem despre lucruri eterne.*“

De fapt, nu știe cum arată un munte sau un rîu de pe planeta sa. Cunoașterea însă nu se poate baza pe înregistrarea, fie ea cît de exactă, a formelor de relief și pe excluderea sistematică a lucrurilor „efemere“.

Scanned with OKEN Scanner

Cele șase popasuri ale micului prinț, dincolo de fondul inițiatic pe care-l transmit, sînt un preludiu al criticii pe care, în „Citadela", Exupéry o adresează categoriilor perimate ale cunoașterii logico-raționale și limbajului închistate în forme artificiale, nefirești.

Epuizîndu-și vecinii imediați, micul prinț ajunge să cunoască Pămîntul, planetă care, cum spune geograful, se bucură de o bună reputație. Or, tocmai această reputație iese din discuție. Micul prinț face experiența unei planete nelocuite. Dar deșertul aparent nu e cel mai dureros. *„Ești cam singur în deșert"*, exclamă micul prinț. *„Ești la fel de singur și printre oameni"*, îi răspunde șarpele inițiat, primul interlocutor terestru al ciudatei făpturi. Oamenii sînt un miracol pe o planetă dominată de elemente naturale ostile, precum stînca, nisipul, apa sărată. Aceeași problemă ca și în „Pămînt al oamenilor" : viața e aici o apariție cu adevărat extraordinară. Omul adaugă însă fragilității sale funciare și neputința de a dezvolta legături trainice, de-a se apropia de semenii săi și de-a se stabili pe un sol ferm :

„Micul prinț traversă deșertul și nu întîlni decît o floare. O floare cu trei petale, neînsemnată...

— Bună ziua, zise micul prinț.

— Bună ziua, zise floarea.

— Unde sînt oamenii ? întrebă, politicos, micul prinț.

Într-o zi, floarea văzuse trecînd o caravană :

— Oamenii ? Cred că există vreo șase-șapte. I-am zărit acum cîțiva ani. Dar nu știi niciodată unde să-i găsești. Îi poartă vîntul. N-au rădăcini și asta-i stînjenește tare."

Le lipsește oamenilor un ritual vechi, uitat de mult : *îmblînzirea*, această valoare prin care se creează *legături* și pe care vulpea i-o revelă micului prinț. Cunoaș-

terea și dragostea și comuniunea sînt nedespărțite în gîndirea exuperiană. Către această trinitate tinde lecția pe care vulpea — unul din acei *feneci* cu care Exupéry însuși se întîlnise în pustiu — o împărtășește prințului. Aici stă de fapt miezul acestei povestiri :

„*Vulpea tăcu și-l privi îndelung pe micul prinț :*

— *Te rog... îmblînzește-mă ! spuse ea.*

— *Cu dragă inimă, răspunse micul prinț, dar nu prea am vreme. Trebuie să-mi descopăr prietenii și să cunosc cît mai multe lucruri.*

— *Nu cunoști decît lucrurile pe care le îmblînzești, spuse vulpea. Oamenii nu mai au timp să cunoască nimic. Cumpără lucruri de-a gata de la negustori. Dar cum nu există negustori de prieteni, oamenii nu mai au prieteni. Dacă vrei un prieten, îmblînzește-mă.*“

Cunoaștere și dragoste astfel se confundă. Cuvintele nu au nimic de a face aici. Totul începe printr-o contemplație mută :

„— *Trebuie să ai multă răbdare, răspunse vulpea. Ai să te așezi la început departe de mine, așa, în iarbă. Eu te voi privi cu coada ochiului, și tu n-ai să spui nimic. Graiul e izvor de neînțelegeri. Dar, pe zi ce trece, te vei putea așeza puțin mai aproape de mine...*“

Ritualul cunoașterii cere un ceremonial sever, compus poate din elementele cele mai banale, dar care, respectate cu strictețe, conduc la acea fervoare ce unește existențele și creează interdependențe. O singură experiență de acest fel ordonează ulterior întreaga viață. Iată mărturisirea vulpii :

„— *Viața mea e monotonă. Eu vînez găinile, oamenii mă vînează pe mine. Toate găinile seamănă între ele, toți oamenii seamănă între ei. Mă cam plictisesc, deci. Dar dacă tu mă îmblînzești, viața mea va fi însorită. Aș deslușì un zgomot de pași care ar fi deosebiți*

Scanned with OKEN Scanner

de toți ceilalți. Ceilalți pași mă fac să intru în pămînt. Ai tăi, m-ar chema în afara vizuinei ca o muzică. Și pe urmă, uite! Vezi, colo, lanul de grîu? Eu nu mănînc grîne. Grîul e pentru mine inutil. Lanul de grîu nu mi-aduce aminte de nimic. Și asta-i trist! Dar tu ai părul auriu. Și va fi minunat cînd tu mă vei fi îmblînzit. Grîul, care-i auriu, îmi va aminti de tine. Și-mi va plăcea foșnetul vîntului prin grîu...“

Îmblînzirea însăși nu e decît un moment din această succesiune. Nu îmblînzești numai pe cineva, ci faci un exercițiu spiritual intens, în urma căruia se revelă adevărul fundamental al cunoașterii. Și asta ține de jertfă:

„Astfel micul prinț îmblînzi vulpea. Și cînd ora despărțirii se apropie:

— Ah! zise vulpea... Am să plîng.

— Tu ești de vină, spuse micul prinț, eu n-am vrut să-ți fac rău, dar tu ai dorit să te îmblînzesc...

— Bineînțeles, zise vulpea.

— Dar tu vei plînge, spuse micul prinț.

— Bineînțeles, zise vulpea.

— Atunci tu nu cîștigi nimic din asta!

— Ba cîștig, spuse vulpea, din cauza culorii grîului.

Apoi adăugă:

— Du-te să mai vezi o dată trandafirii. Vei înțelege că trandafirul tău e unic în lume. Întoarce-te apoi să-ți iei rămas bun și-ți voi dărui un secret. [...] Iată secretul meu. E foarte simplu: nu vezi decît cu sufletul. Esențialul nu-l poți vedea cu ochii.“

Deslușim aici întreaga ucenicie a dragostei pe care Exupéry o va predica în „Citadela“. Și, odată dezlănțuită fervoarea, din aproape în aproape, *toate* lucrurile încep să capete alt sens. Ele devin *prezențe*, importante nu prin ele însele, ci prin semnificația ce o dobîndesc, ca grîul auriu ce amintește de părul blond al micului

Scanned with OKEN Scanner

prinț. Printr-o astfel de legătură se creează și *responsabilitatea :*

„— Oamenii au uitat acest adevăr, spuse vulpea. Dar tu nu trebuie să-l uiți. Devii responsabil pentru totdeauna de ceea ce îmblînzești. Tu ești responsabil pentru trandafirul tău...“

Dincolo de aparențe așteaptă adevărul. Dar puțini ajung la el. Numai cei care fac ucenicia dragostei au acces la cunoaștere. Pustiul e frumos pentru că undeva, pe întinderea lui, se află o fîntînă. Apa băută de acolo, cu sacrificiul orelor de mers prin arșiță, nu potolește doar stea fizică. Ea e un dar pentru suflet — o izbîndă a dăruirii :

„— Ceea ce înfrumusețează deșertul, zise micul prinț, e faptul că ascunde undeva o fîntînă...“

Iar această fîntînă nu se caută nici cu ochii, nici cu hărțile, căci ea e numai rodul dragostei :

„— Oamenii tăi, spuse micul prinț, cultivă cinci mii de trandafiri în aceeași grădină... și totuși nu găsesc ceea ce caută.

— Nu găsesc, răspunsei eu...

— Și totuși, ceea ce caută ei ar putea fi găsit într-un singur trandafir sau într-un strop de apă...

— Bineînțeles, răspunsei ei.

Și micul prinț adăugă :

— Dar ochii sînt orbi. Trebuie să cauți cu sufletul.“

Inițiat de această lecție, micul prinț înțelege și împărtășește menirea fundamentală a oricărui act de cunoaștere. Iubirea lui pentru unica floare căreia i s-a dedicat însuflețește întreg universul. Ea este o prezență, chiar dacă invizibilă, pentru că esențialul însuși e invizibil pentru ochi :

„— Dacă cineva iubește o floare din care nu există decît un singur exemplar în milioane și milioane de

Scanned with OKEN Scanner

stele, asta-i ajunge ca să fie fericit cînd le privește. El își spune: «Floarea mea e acolo, undeva...»"

Iar din această dragoste călăuzitoare se naște și responsabilitatea lui, căci abolirea *prezenței* ar însemna reîntoarcerea în haos:

„— Dar dacă oaia mănîncă floarea, atunci pentru el e ca și cum, dintr-o dată, toate stelele s-ar fi stins! [...]

— Trebuie să-ți ții promisiunea, îmi spuse micul prinț care se așezase iarăși lîngă mine.

— Ce promisiune?

— Știi... o botniță pentru oaia mea... Sînt răspunzător de floarea aceea!"

Consecvent acestei morale, micul prinț își părăsește *vizibilul*, trupul efemer, împrumutat pentru călătoria pe pămînt, și care nu face decît să-i adăpostească adevărata și inefabila substanță:

„— Înțelegi. E prea departe. Nu pot să duc cu mine acest trup. E prea greu. [...] Dar va fi ca o coajă veche și părăsită."

Pentru întoarcerea la asteroidul minuscul și minunat, unde îl așteaptă o floare capricioasă, fragilă și atît de sigură de cei patru spini care o apără — dar despre care *știe* acum ceva mult mai important decît că e frumoasă, sau fragilă, sau capricioasă, sau îndrăgostită de el — micul prinț trebuie să „moară puțin". Aparent, bineînțeles, căci ceea ce e esențial nu se vede cu ochii. Sufletul deslușește însă un ecou în stare să ordoneze afectiv și adevărat întreg universul:

„— Noaptea, cînd vei privi stelele, pentru că eu voi locui într-una din ele, pentru că eu voi rîde într-una din ele, pentru tine va fi ca și cum ar rîde toate stelele. Tu vei avea stele care știu să rîdă!

Și rîse iarăși.

Scanned with OKEN Scanner

— Și cînd te vei fi alinat (ne alinăm întotdeauna) vei fi mulțumit că m-ai cunoscut. Vei rămîne întotdeauna prietenul meu. Vei avea chef să rîzi împreună cu mine. Și vei deschide cîteodată fereastra, așa, de plăcere... Și prietenii tăi vor fi foarte mirați să te vadă rîzînd cînd privești cerul. Atunci le vei spune: «Da, stelele mă fac întotdeauna să rîd.»"

Drumul spre plenitudinea generată de această lecție de comuniune umană e — în cele din urmă — deschis tuturor celor care fac experiența purității. A reîntoarcerii, ca la un izvor de apă vie, în *„marele teritoriu"* care este copilăria: unire, dincolo de logică, între suprema fragilitate și suprema forță. Acces neintermediat la Mister, la Comoară, la Adevăr: a te întreba înfrigurat dacă oaia a mîncat sau nu floarea...

Ultimul Exupéry

Către ultimul Saint-Exupéry, cel al „Citadelei", duc firele unei întregi literaturi, reperele unui sistem de gîndire amplu și generos, care, așa cum observam adesea în paginile acestei cărți, păstrează în părțile lui de maximă cristalizare toată tensiunea contradicțiilor, fără a compromite prin aceasta demersul creator al conștiinței. Operă postumă — a apărut în 1948 — „Citadela" trebuia să fie, după cum autorul ei mărturisea, suma gîndirii exuperiene, o veritabilă *biblie*, nu numai prin ton, ci prin întreaga ei structură. *„Pe lîngă această carte* — declara Exupéry, care parcă presimțea destinul ei de operă postumă — *toate celelalte cărți ale mele nu sînt decît exerciții"*. Știm însă în ce măsură asemenea diagnostice, puse de autorii înșiși, se infirmă în timp... Totuși, nu e mai puțin adevărat că, judecînd afirmația lui Saint-Exupéry, trebuie să ținem seama de împrejurarea că „Citadela", așa cum o cunoaștem astăzi, nu e o formă finală, ea fiind reconstituită din pagini adesea disparate, note fugitive, bruioane. Că scriitorul n-a avut timp să-și desăvîrșească opera e limpede pentru oricine, și la fel de limpede e și dorința lui de a scrie o „carte totală". Începută în 1938, „Citadela" trebuia să însemne încununarea formulei de umanism la care Exupéry ajunsese, să sintetizeze superior toate marile teme

Scanned with OKEN Scanner

(să nu uităm că, între timp, pînă în 1944, Exupéry avea să publice „Pămînt al oamenilor“, „Pilot de război“, „Scrisoare către un ostatec“, „Micul Prinț“). Lucrînd parcă cu conștiința unui soroc neiertător, adăuga mereu pagini, dar nu găsea răgazul desăvîrșirii. O scrisoare din 1942 ni-l arată adînc preocupat de soarta acestei cărți și e de crezut că Exupéry și-a purtat din avion în avion caietele groase cu însemnări pentru „Citadela“ în tot decursul războiului, pe rutele pe care dăruirea sa generoasă l-a îndreptat în acest răstimp, din Sardinia în Maroc sau Corsica, de unde avea să-și ia zborul la 17 iunie 1944 pentru ultima misiune de recunoaștere din care nu avea să se mai întoarcă. Să conchidem, așadar, că nu despre această formă, încă brută a cărții, pe care o cunoaștem din 1948 încoace, vorbea Saint-Exupéry atunci cînd declara că „Citadela“ va însemna suma operei sale. Dacă ea resimte incontestabil influențele întregii perioade frămîntate, trăită de autor din 1938, credem că, nu mai puțin, redactarea finală ar fi fost serios modelată de ecourile pe care războiul și anii imediat următori le-ar fi impus conștiinței sale atît de vii și constant angajate în contemporaneitate. Un om care s-a consumat ca el pentru o idee nu putea să rămînă impasibil față de urmările celui mai nefast flagel pe care l-a cunoscut umanitatea. Poate că „Citadela“ ar fi fost, astfel, o carte a deznădejdii sau un manifest al speranței ; un rechizitoriu care n-ar mai fi păstrat tonul biblic ; sau ar fi lipsit regele berber și princiarul său fiu — toate acestea nu sînt decît presupuneri avansate în timp de critica literară, interesante pentru imaginea generală pe care și-o poate face cititorul, dar nerelevante în judecarea propriu-zisă a ultimei cărți exuperiene. Nu prin aproximarea intențiilor sau prin speculații colaterale sîntem în măsură să înțelegem evo-

Scanned with OKEN Scanner

luția gîndirii lui Exupéry în „Citadela", ci prin abordarea frontală a marilor teme sintetizate, orchestrate de această carte. Pentru că, mai mult decît oricare alta din creațiile scriitorului, „Citadela" este compendiul tuturor liniilor de forță care au împlinit o operă. Nu vom insista asupra influenței nietzscheene ; ea a constituit, în anii imediat următori apariției lucrării, obiectul multor luări de poziție. Unul dintre subtilii exegeți ai operei încerca, de pildă, să detecteze această influență din timpul celor cîteva luni de studii la Belle-Arte, unde Exupéry l-ar fi avut profesor pe Elie Faure, adept fervent al lui Nietzsche. Altul, dimpotrivă, arată că Exupéry nu l-ar fi avut profesor pe Faure ; amănuntul nici nu e de fapt esențial : Saint-Exupéry nu era omul pasiunilor de moment. Nici Faure nici alt magistru, credem, nu l-ar fi putut capta pentru vreo idee într-un timp atît de scurt. Dacă demersul lui se apropie de anumite poziții din „Așa grăit-a Zarathustra" asta se datorează faptului că Exupéry însuși — cunoscător profund al lui Nietszche — ajunsese în timpul redactării cărții sale la întrebări absolute, fundamentale, asupra omului și sensului civilizației umane.

Mai mult decît oricare din celelalte scrieri, „Citadela" eludează pretextul epic. Ea e în primul rînd expresia unui crez asumat cu toate contradicțiile și sinuozitățile sale ; cu pasaje aride și cu splendide metafore revelatoare ; cu sentințe absolute și cu aproximări ; cu continuități și cu discontinuități deconcertante. E, cu alte cuvinte, cartea cea mai puțin reușită literar în ansamblu, care cuprinde paginile cele mai frumoase.

Înțesată de pilde cu pronunțat caracter didactic și monologuri interminabile, „Citadela" afirmă o filosofie a *existentului* în opoziție cu filosofiile *esenței* abstracte, înveterate în om de prejudecățile comune, susținute de

Scanned with OKEN Scanner

o întreagă tradiție. Tonul e biblic, dar amănuntul acesta nu trebuie totuși supralicitat : întreaga alegorie a cărții are ceva din misterul grav al instituirii valorilor primordiale. Tocmai în acest punct stă o mare dificultate a „Citadelei" ; Exupéry nu avea nici structura unui religionar, nici exercițiul abstract al filosofiei. Între pasajele greoaie, cu exprimări muncite, rebarbative, adesea contradictorii și oazele minunate, cu pagini de imagism tulburător și nemărginită generozitate a ideii, contrastul e frapant. Cadrul întregii dezbateri e deșertul în care fiul unui inițiat rege berber vorbește despre înțelepciunea tatălui său și despre propria sa experiență în cunoașterea lumii. Ceea ce se impune e o doctrină care dictează depășirea vieții, perpetuarea măreției umane deasupra existențelor perisabile, în fapt țelul *construcției* exuperiene preconizată în celelalte cărți. Premisa este aceea că civilizația umană e profund amenințată de factori exteriori și interiori deopotrivă. Dar salvarea ei nu mai e lăsată la libera opțiune — acea trezire a arhanghelului adormit în fiecare individ — ci trebuie impusă prin intransigența unui conducător capabil să *legifereze* și să *dicteze*. Exupéry se extaziase în fața miracolului ce consta în nașterea omului din fiecare dintre semenii săi ; opțiune nestînjenită, rezultat al unor tensiuni dramatice ; alegere între *ființă* și *inerție*. Declarase cu generozitate posibilitatea apariției omului în cele mai mizere existențe și definise, într-un moment de grație, libertatea : creșterea unui copac pe cîmpul de forță al seminței sale. Exemplarele de aleasă umanitate ale literaturii lui ajung în acest punct prin opțiune liberă : supunerea conștientă la acțiune, la comandamentele înalte ale unui țel, ca singură soluție de a conferi existenței limanul eternității. Tot acest proces formativ era lent, presupunea trăiri succesive, neîngrădite de legi și pre-

cepte. Cu „Citadela", calea opțiunii individuale se închide : dragostea dictatorială a șefului e singura care poate să închege pietrele într-o catedrală. Absolutismului și arbitrariului acestui șef inițiat nimic nu poate să i se opună — aserțiune ce ar suna monstruos dacă nu am avea în vedere cel puțin că represaliile lui privesc defectele speciei, iar întregul demers aspiră spre perfecțiunea umanității. La fel de izolat în măreția sa ca și Rivière, prințul berber *gîndește* lumea și pregătește triumful Omului în fiecare din indivizii ce îi populează teritoriul. S-ar putea spune că Exupéry procedează în „Citadela" ca acel stăpînitor din vechime care, constatînd fragilitatea rasei umane și perisabilitatea ei și-a pus supușii să-și dureze, cu prețul vieții lor, semnele eternității și i-a făcut în acest fel să se schimbe pentru ceva mai de preț. Așadar, calea opțiunii nu putea fi decît închisă.

O întreagă exegeză a pus în lumină numeroasele contradicții din „Citadela". Exupéry a afirmat însă în toată opera sa necesitatea contradicțiilor în domeniul cunoașterii ; observator de mare profunzime, consideră adesea același fapt dintr-o mulțime de unghiuri de vedere, în dorința de a discerne semnificația veritabilă. Cea mai mare parte a contradicțiilor sînt, de fapt, și în „Citadela" de ordinul aparenței. Această aparență — care e în egală măsură temeiul de referință al logicienilor, raționaliștilor și istoricilor — este „coaja" peste care vrea să treacă pentru a ajunge la *esență*. Nu la o esență abstractă, scoasă din realitatea vieții, ci la esența *existentului*. E un demers urmărit sistematic, care găsește numeroase formulări în „Citadela", acela de a afla ceva de preț în miezul lucrurilor și nu în înfățișarea lor pieritoare : *„Esența lumînării nu este ceara care lasă urme, ci lumina."* Ceea ce are însemnătate nu apare niciodată

în cenușă. „*Esența unei caravane o descoperi în mișcarea ei*“. Acesta e punctul de plecare — stadiul din care pornește orice neliniște asupra identității : e revelația „copilului magician“ Jacques Bernis din „Curier de sud“.

Esențialul se descoperă prin suferință, renunțări și tensiune, prin înțelegerea necesității obstacolelor în cursul existenței. Absența acestora aruncă ființa în nonsens, ca pe acea femeie condamnată de judecătorii orașului să piară, legată de stîlp, în deșert :

„*În mijlocul necuprinsului, neavînd nimic de ce să se agațe, implora să i se redea obstacolele care, doar ele, permit existența, acel caier de lînă de tors, acea albie de spălat, și doar aceea, acel copil de legănat, și nu altul. Invoca eternitatea casei, ce poartă în ea tot satul, în aceeași rugă de seară*“.

În fapt, toate acestę imperceptibile amănunte ale vieții cotidiene devin în momentele de impas, prin lipsa lor dureroasă, reperele și semnificația existenței. Într-un om care își dorește, își revendică obstacolele zilnice vorbește umanitatea prin două valori tutelare — dragostea și libertatea :

„*Dragostea trebuie să-și găsească un obiect. Eu îl salvez doar pe cel care iubește ceea ce există și care poate fi mulțumit. [...]*

Căci am aflat că omul este asemenea unei citadele. Răstoarnă ziduri pentru a-și găsi libertatea, dar nu mai e decît fortăreață nimicită, deschisă înspre stele. Atunci începe spaima de a nu mai fi.“

Primele opere vorbeau apăsat, în domeniul dreptului de „a fi“, despre opțiune. În „Citadela“ această posibilitate e încadrată în rîndul „pornirilor naturale“, potrivnice devenirii omului ca Om.

Scanned with OKEN Scanner

Generozitatea își atinge aici apogeul, dar și reversul, atunci cînd *salvarea* e opusă opțiunii individuale, exercițiului liber al voinței fiecăruia :

„Iată pentru ce opun arbitrariul meu acestor fărîmițări ale lucrurilor și nu-i ascult pe cei ce-mi vorbesc de pornirile naturale. Căci știu prea bine că pornirile naturale umflă mlaștinile cu apa ghețarilor, nivelează asperitățile munților și rup mișcarea fluviului, atunci cînd acesta se împrăștie în mare, în mii de impulsuri contradictorii. [...] Eu orînduiesc și sînt viața însăși. Clădesc ghețarii împotriva mlaștinii. Puțin îmi pasă dacă broaștele orăcăie împotriva nedreptății. Reînarmez omul pentru ca el să existe.“

Dreptul individului e practic anulat ; el există numai în măsura în care merge pe făgașul preconizat dictatorial. Adică atunci cînd se topește, se depersonalizează. Citim aici, dincolo de rînduri, expresia dramatică a unei sufocante iubiri care nu mai îngăduie în nici un chip alegerea. Arbitrariul celui care impune e mai presus de judecata individuală :

„Adevărul legilor mele este omul care se va naște din ele. [...] Refuz explicațiile, căci nimic nu poate fi demonstrat.“

Absolutismul, spuneam, are la bază grija pentru reușita construcției finale : desăvîrșirea omului. Dincolo însă de aceasta, îngrădirea libertății, fie că provine din dragoste, fie că provine din ură înseamnă același lucru.

Pe linia dezvoltată încă din primele cărți, una din cheile nemuririi din gîndirea exuperiană — *schimbul* — capătă în „Citadela“ importanță fundamentală :

„Și am aflat că esențial este să clădești înainte de toate corabia, și să-ți înzestrezi caravana, și să construiești templul care să dureze mai mult decît omul [...] Și astfel se nasc pictorii, sculptorii, gravorii, aurarii. Nu

Scanned with OKEN Scanner

aștepta nimic de la omul ce muncește pentru propria sa viață, și nu pentru veșnicia lui".

Prin schimb omul se re-creează : devine din perisabil etern. Marile construcții ale umanității, o cultură, o civilizație se sprijină tocmai pe ritualul *schimbului* :

„*În timpul lungilor mele plimbări am înțeles că civilizația imperiului meu nu crește pe calitatea hranei, ci pe cea a exigenței și a fervorii în muncă. Ea nu este făcută din posesii, ci din dăruire. Este civilizat în primul rînd artizanul despre care vorbesc și care se re-creează în obiectul său, nemaitemîndu-se, în schimb, niciodată de moarte.*"

Fiecare act are valoarea *schimbului* care s-a înfăptuit prin el, a sacrificiului ce l-a inspirat și a faptului că abolește moartea — idee ce apare încă din „Zbor de noapte". Revine însă aici, legat de sensul acțiunii, cu mai multă acuitate motivul comuniunii umane :

„*Obligă-i să clădească un turn împreună, și-i vei transforma în frați*". La fel gîndea și Rivière cînd își biciuia subalternii cu riturile rigide ale meseriei. Iar o concluzie ca aceasta : „*Căci o civilizație se clădește pe ceea ce li se cere oamenilor, nu pe ceea ce li se dă*", ar fi sunat firesc în gura lui. Înțelegem însă mai bine, în desfășurarea „Citadelei", în ce măsură riturile nu sînt decît mijloacele unui scop mai presus de ele. Acțiunea însăși — în ciuda contradicțiilor sesizabile privind atributele ei — se încadrează printre lucrurile ce fac transparentă o valoare superioară, de alt ordin. Atunci cînd Exupéry scrie : „*Este orb acela care nu percepe omul decît în actele sale, care crede că actul e singurul ce-l reprezintă*" introduce o nuanță care are în vedere cunoașterea integrală a sensului construcției. A ridica un turn împreună dă sens unei colectivități. La un nivel superior de înțelegere, actul însuși devine însă

Scanned with OKEN Scanner

derizoriu, neesențial, așa cum este acea „*coajă a lucrurilor*“, căci importantă rămîne doar fervoarea pe care a solicitat-o, măreția individuală trezită și pusă în mișcare :

„*Luminează-mă și arată-mi ce turn să-i fac să clădească, turn care să contopească în el aspirațiile lor diverse. Care va cere totul de la ei și-l va împlini pe fiecare, solicitîndu-l în întregime în măreția lui.*“

Omenirea în mersul ei îi apare lui Exupéry asemeni unui arbore, care nu poate fi înțeles doar prin perceperea unui stadiu izolat al său : rădăcină, trunchi, ramură, fruct, sămînță. Sensul existenței și adevărul condiției umane scapă așadar cunoașterii comune ; acesta e motivul esențial al rechizitoriului aspru deschis împotriva tuturor acelor categorii care falsifică, conform unui cod acceptat, cunoașterea : arhitecții (creatori de forme), logicienii, raționaliștii (care alcătuiesc judecăți univoce și pot demonstra orice), educatorii etc. Un loc special printre aceste categorii ocupă limbajul, sistematic incriminat în toată opera lui Exupéry :

„*Cuvintele falsifică pentru a cuprinde și simplifică pentru a explica și omoară pentru a înțelege.*“

Există însă un gen de focare esențiale, cîmpuri de convergență care leagă toate existențele și lucrurile între ele, care refac imaginea integrală a arborelui. Rețeaua infinită de relații care este lumea dezvoltă, în puncte cruciale, astfel de *noduri divine* a căror cunoaștere eliberează omul și îi oferă șansa adevărului condiției sale :

„*Căci hrana esențială nu-i vine din lucruri, ci din ceea ce leagă lucrurile între ele. Nu diamantul îl va hrăni, ci acea legătură care există între diamant și oameni. Nu nisipul îl va hrăni, ci legăturile dintre nisip și triburi. Nu cuvintele din cărți, ci acele legături dintre ele care sînt dragoste, poem și înțelepciune.*“

Scanned with OKEN Scanner

Nu au acces la nodul divin decît cei care se *schimbă*, iar schimbul, la rîndul lui, e înlesnit doar de acea *fervoare*, despre care Exupéry spunea în „Pilot de război" că e „*sentiment al întinderii*". Odată dobîndită fervoarea, are loc un proces revelatoriu în urma căruia aparențele lucrurilor cedează în favoarea esenței lor ascunse. Acest miracol al cunoașterii nu e dat însă decît de *experiența directă*, prin trăire, și orice speculație logică, raționalistă e ineficientă aici. Cunoașterii logico-raționale i se opune încă o dată valoarea revelatorie a credinței. Iar credință înseamnă, mai presus de orice, capacitatea de a dărui — condiție esențială pentru întemeierea citadelei. Preocupat de definirea clară a căii prin care își propune salvarea umanității, Exupéry reia, în unele pagini ale acestei ultime cărți, întreaga dialectică a *devenirii*, care pornește de la momentul de impas, trece prin fervoare și ajunge la punctul de incandescență unde calitatea libertății e dată de mulțimea constrîngerilor acceptate :

„M-am simțit cuprins de o oboseală nemaiîntîlnită. Și mi s-a părut mai simplu să-mi spun că eram părăsit de credință. *Căci mă simțeam fără rost și nimic nu-și mai avea răsunet în mine. Tăcuse vocea care-ți vorbește în momentele de liniște. Urcînd turnul cel mai înalt mă gîndeam : «La ce bun aceste stele ?» [...] Eram asemenea unei case nelocuite. Îmi lipsea rostul, căci nimic din mine nu mai putea fi de folos. [...] Bazilica cea mai impunătoare, dacă nu există nimeni care s-o privească în întregul ei, nici care să-și facă din ea semnificație a credinții sale, nu mai este decît adunătură de pietre. Același lucru se întîmpla cu înțelepciunea, percepțiile și amintirile mele. Eram adunătură de spice, fără a mai fi snop. Și astfel am cunoscut durerea de a-ți pierde credința. [...] «Ah ! de mi-aș recăpăta fervoarea», îmi spu-*

Scanned with OKEN Scanner

neam. Știind că fervoarea este fruct al nodului divin, care leagă lucrurile. Și că doar atunci corabia este condusă printre furtuni și valuri. Și doar atunci bazilica este privită în întregul ei. Dar ce mai poate exista, atunci cînd dincolo de materialele disparate nu poți să-i citești nici pe arhitect, nici pe sculptor ?

Atunci am înțeles că cel care recunoaște surîsul statuii, sau frumusețea priveliștii, sau liniștea templului, și-a aflat credința. Căci el trece dincolo de obiect — pentru a afla cheia, dincolo de cuvinte — pentru a auzi cîntul, dincolo de nopți și stele — pentru a simți veșnicia. [...]

Și am aflat că simți credința doar atunci cînd o pierzi. Căci ea este pentru marinar semnificație a mării. Și pentru soț — semnificație a iubirii. Dar sînt clipe în care marinarul se întreabă : «Pentru ce această mare ?». Iar soțul : «La ce bun această iubire ?» Nimic nu le lipsește, decît nodul divin ce leagă lucrurile. Și le lipsește totul. [...]

Și am descoperit că inteligența nu-ți va folosi aici la nimic. Poți, desigur, să faci speculații despre pietrele templului, dar nu vei atinge esențialul, care nu se află în pietre. Și poți face raționamente despre nasul, urechile sau buzele statuii, dar nu vei atinge esențialul, care nu se află în argilă. Este vorba aici de a pune stăpînire pe un zeu. Căci el se prinde în capcane ce nu țin de esența lui.

Atunci cînd eu, sculptor, am creat un chip, am creat o constrîngere. Orice structură împlinită este constrîngere. Atunci cînd am prins ceva în mînă, am strîns pumnul pentru a-l păstra. Nu-mi vorbi de libertatea cuvintelor unui poem. Le-am supus unul altuia, după o anumită ordine, care-mi aparține. [...]

Scanned with OKEN Scanner

Nu am înțeles deosebirea ce se face între constrîngere și libertate. Cu cît deschid mai multe drumuri, cu atît mai liber ești să alergi. Dar fiecare drum e o constrîngere, căci pe marginile lui am ridicat bariere. Dar ce numești libertate, dacă nu există drumuri între care să poți alege? Numești libertate dreptul de a rătăci în gol? Atunci cînd creezi constrîngerea unui drum, libertatea ta sporește."

Este vorba aici, desigur, doar de acea constrîngere care e exigență a credinței și fără de care viața nu ar avea sens. Celălalt gen de constrîngeri — supunerea la argumentele forței sau condiționarea materială — nu duc spre libertate, ci spre anulare :

„*Libertatea mea nu este decît consum al fructelor constrîngerilor mele, care sînt singurele ce au puterea de a crea ceva ce merită a fi eliberat. Pe cel pe care-l văd liber în supliciu, căci refuză să abjure și rezistă în sine însuși poruncilor tiranului și călăilor săi, pe acela îl numesc liber, și pe cel ce rezistă pasiunilor vulgare îl numesc, de asemenea liber, căci nu pot să spun că acela care se transformă în sclav e liber, chiar dacă ei numesc libertate — libertatea de a se înrobi.*"

Față cu un asemenea program de formare a omului, problema fericirii, în sensul comun, nici nu se mai pune. Marile figuri umane ale literaturii lui Exupéry nu sînt oameni *fericiți*, ci *autentici*. Gîndirea lui operează, încă o dată, importanta mutare de accent potrivit căreia omul își caută în primul rînd consistența, și nu acea fericire care înseamnă suficiență. Libertatea e înrobitoare cînd îl îndeamnă pe om spre mulțumirile mortificatoare ale unei vieți mediocre, condiționată exclusiv de bunăstarea materială. Libertatea e veritabilă cînd îl duce pe om spre acel cîmp al tensiunilor esențiale care îl împing la autodepășire, îi revelă un scop mai presus

Scanned with OKEN Scanner

de el, îi conferă neliniștea constructivă și formatoare. Revine, cu alte cuvinte, o temă îndrăgită de Exupéry — a căuta împlinirea nu în calitatea hranei și a băuturii, ci în aceea a foamei și setei spirituale :

„*Și deși experiența m-a învățat că oamenii fericiți se întîlnesc în mai mare proporție în deșerturi, mănăstiri și sacrificii decît între sedentarii oazelor fertile sau ai insulelor crezute a fi fericite, nu am conchis, ceea ce ar fi fost stupid, că hrana de bună calitate se opune calității fericirii, ci doar că acolo unde bunurile sînt în număr mai mare, sînt oferite oamenilor mai multe șanse de a se înșela asupra naturii bucuriilor lor, căci ele par, într-adevăr, a-și afla izvorul în obiecte, cînd, de fapt, ei nu le află decît în înțelesul pe care îl iau lucrurile într-un anume imperiu sau domeniu. Astfel, e posibil ca în prosperitate să se înșele mai ușor și să alerge după bogății zadarnice.*“

Se pune, așadar, acut problema de a discerne izvorul împlinirii, de a înțelege că, atunci cînd este vorba de exigențe spirituale, nimic nu poate veni din afară. *Salvez calitatea unei lumini* — scria Exupéry în „Pilot de război“. Urmărirea obstinată a satisfacției materiale are tocmai darul de a muta accentul de pe nevoia imperioasă a acestei lumini. Ea favorizează spiritele suficiente în lîncezeala lor, înlesnește confuzia între mijloace și scop. Or, țelurile materiale sînt, pentru Exupéry, insignifiante, derizorii în comparație cu sensul final al construcției umane. Nimic dobîndit nu poate avea alt sens decît fervoarea pe care a cerut-o și a eliberat-o în decursul aspirației. Obiectul în sine asupra căruia omul își poate revendica acum posesia nu mai înseamnă nimic. Importantă este pentru Exupéry menținerea acelei linii de forță pe care o constituie aspirația :

Scanned with OKEN Scanner

„Cît de nebun e acela care pretinde să caute fericirea oamenilor în satisfacerea dorințelor lor, crezînd, atunci cînd îi privește mergînd, că ceea ce contează în primul rînd pentru om este accesul la scopul propus. Ca și cum ar exista vreodată un scop.

Iată pentru ce îți spun că ceea ce contează în primul rînd pentru om este tensiunea liniilor de forță în care pătrunde, și propria sa densitate interioară ce decurge din aceasta, și răsunetul pașilor săi, și atracția fîntînilor, și asprimea versantului de munte ce trebuie urcat. Iar cel care a știut să-l urce, dacă a trecut prin forța pumnilor săi și zdrelindu-și genunchii dincolo de un ac de stîncă, nu vei putea spune că plăcerea sa este asemenea celei a sedentarului care, tîrîndu-și carnea flască într-o zi de odihnă, se tăvălește în iarbă pe vîrful neînsemnat al unei coline rotunde.

Dar tu ai demagnetizat totul, desfăcînd nodul divin ce leagă lucrurile. Căci văzînd oamenii forțînd înspre fîntîni, ai crezut că e vorba de fîntîni și le-ai forat puțuri. Căci văzînd că oamenii așteaptă odihna celei de-a șaptea zile, ai înmulțit zilele de odihnă. Căci văzînd dorința oamenilor pentru diamante, le-ai distribuit diamante în vrac. Căci văzînd că oamenii se tem de dușmani, le-ai suprimat dușmanii. Căci văzînd dorința oamenilor de iubire, le-ai clădit cartiere rezervate, mari, asemenea unor capitale, în care toate femeile se vînd. Și te-ai arătat astfel mai stupid decît acel jucător de popice de care ți-am vorbit, care căuta, fără a o găsi, voluptatea într-un lan întreg de popice pe care le doborau sclavii lui. [...]

Căci bogăția ta este de a face puțuri, de a avea o zi de odihnă, de a extrage diamantul și de a cîștiga iubirea.

Scanned with OKEN Scanner

Nu însă de a poseda fîntîni, zile de odihnă, diamante și libertatea în iubire. Și, de asemenea, nu de a le dori fără a lupta pentru ele."

Revine aici aceeași teorie a obstacolului necesar, nu în sine, ci ca un mijloc de a ajunge la *propria densitate interioară*, formulă pe care Exupéry o preferă adesea termenului contaminat de *fericire umană*. Înțelegem că ceea ce propune Exupéry nu e atît ascetismul fizic — căci prin acceptarea *schimbului* trupul devine din-tr-o dată derizoriu și iese din discuție — ci o asceză a spiritului, exersat în tensiunile dramatice ale *cîmpuri-lor de forță* ce conduc spre *nodul divin* :

„*Și astfel am făcut un pas în cunoașterea fericirii și am acceptat să o privesc ca pe o problemă. Căci ea îmi părea a fi fruct al unui ceremonial ce creează un suflet fericit, și nu dar steril de obiecte zadarnice. Căci nu e posibil să dai oamenilor fericirea ca pe o provizie. Acelor refugiați berberi tatăl meu nu putea să le dea nimic care i-ar fi putut face fericiți, în timp ce eu am văzut, în deșerturile cele mai aspre și în sărăcia cea mai cumplită, oameni a căror bucurie era strălucitoare.*

Dar să nu-ți închipui că eu am putut să cred, chiar și un singur moment, că fericirea ta se va naște din singurătate, din gol și din sărăcie. Căci ele pot, la fel de bine, să te ducă la disperare. Dar ți-l arăt, ca fiind impresionant, exemplul care deosebește atît de bine fe-ricirea oamenilor de calitatea proviziilor ce le sînt date și supune atît de perfect apariția fericirii calității cere-monialului."

Ceremonialul e orînduială a căii spre desăvîrșire : de la actele cotidiene mărunte, de la exigențele împlinite ale unei meserii și pînă la jertfa supremă, a eroismului autentic. Într-o formulare lapidară Exupéry spune : „*Un*

Scanned with OKEN Scanner

poem perfect, care și-ar avea esența în acte, cerîndu-ți totul, pînă și mușchii. Acesta e ceremonialul meu."

Accesul la nodul divin presupune însă o dublă condiție : asumarea ceremonialului, care este dăruire, și pregătirea ființei pentru ceea ce rezultă din această dăruire, pentru fervoarea întoarsă și întărită a fiecărui act, capabilă să stîrnească o nouă sete de împlinire. E, în fapt, aceasta condiționarea însăși a construcției cetadelei, acel altar al esențelor umanității care se clădește în inima fiecărui individ, și pentru care individul își pregătește întreaga ființă :

„*Nu îți este de ajuns să dăruiești. Trebuie să clădești pe cel care primește. Pentru plăcerea jocului de șah trebuie să clădești jucătorul. Pentru iubire trebuie să clădești setea de iubire. Pentru a-ți primi zeul trebuie să clădești întîi de toate altarul.*"

Prin sensul ceremonialului și dubla condiție a accesului la nodul divin, unul din adevărurile nemișcătoare ale gîndirii lui Exupéry — primatul și urgența acțiunii — apare într-o lumină nouă. Acțiunea, ca soluție de autentificare a omului, ca mijloc de luptă împotriva morții, are valoare numai în *perpetuitatea* ei. Încorporată unui ceremonial care lansează ființa spre eternitate, ea devine fermentul desăvîrșirii, căci fiecare act odată încheiat dezvoltă o sete mai mare de a acționa :

„*Am înțeles că sărbătoarea este clipa în care treci de la o stare la alta, cînd respectarea ceremonialului te-a pregătit pentru a lua naștere. Ți-am vorbit despre corabie. După ce, timp îndelungat s-a înălțat prin scînduri și cuie, devine, după ce ai uns-o cu smoală, pregătită a se uni cu marea. Și o unești. Aceasta este clipă de sărbătoare. Dar nu te vei instala, pentru a trăi din ea, de acum înainte, în clipa lansării corabiei.*

Scanned with OKEN Scanner

Ți-am vorbit despre copilul tău. Nașterea lui e sărbătoare. Dar nu-ți vei freca mîinile în fiecare zi de acum înainte, timp de cîțiva ani, de bucurie că s-a născut. Vei aștepta, pentru o altă sărbătoare, o transformare, asemeni celei în care fructul arborelui tău se va preschimba în izvor al unui arbore nou, perpetuîndu-și dinastia. Ți-am vorbit despre grînele strînse. Va veni ziua recoltei. Apoi cea a semănatului. Apoi sărbătoarea primăverii, care schimbă semințele tale în iarbă mătăsoasă ca o întindere de apă proaspătă. Și aștepți din nou, și din nou va veni sărbătoarea recoltei. Și așa mai departe, din sărbătoare în sărbătoare, pînă la moarte, căci nu există provizie. Și nu există nici o sărbătoare la care să nu ajungi venind de undeva și prin care să nu te îndrepți într-o altă direcție. Ai mers timp îndelungat. Poarta se deschide. Aceasta este clipa de sărbătoare. Dar nu vei trăi din ea mai mult decît dintr-o alta.“

Acțiunea în această perspectivă nu sfîrșește însă în sine ; ea e *transparență* și *legătură*. Dînd la o parte date intermediare ca : *„Doar acțiunea contează. Căci ea este cea ce dăinuie și nu scopul, care nu e decît iluzie a călătorului ce merge din creastă în creastă“*, gîndirea ultimului Exupéry relevă constant aspirația către unirea cu divinitatea. Dincolo de scopurile tangibile și false pe care omul le împlinește sau le abandonează pentru altele de același fel într-o întreagă existență, numai demersul spiritual desăvîrșește citadela :

„Piramida ta nu are sens dacă nu se desăvîrșește în divinitate.“

Am văzut în ce măsură gîndirea lui Saint-Exupéry se disociază, în întreaga operă, de calea creștină a mîntuirii și de imaginea Dumnezeului creștin. În „Citadela“, pentru el divinitatea are semnele esențiale ale idealului

Scanned with OKEN Scanner

uman, atributele valorilor tutelare ale Omului, scris cu majusculă, care se poate realiza — printr-un mister aproape euharistic — în fiecare individ : dragoste, libertate, comuniune. Iată accesul exemplar la nodul divin, într-una din cele mai dense pagini ale cărții :

„L-am cunoscut pe acela care voia să moară fiindcă auzise cîntîndu-se legenda unei țări din Nord și știa, vag, că acolo, într-o anumită noapte a anului, oamenii merg pe zăpada înghețată, sub stele, înspre casele de lemn ce-și aruncă lumina în jur. Iar dacă intri în lumina lor, după ce ai ostenit mergînd și-ți lipești obrazul de ferestre, descoperi că ea vine de la un arbore. Și ți se spune că aceasta este o noapte care are gustul jucăriilor de lemn vopsit și miros de ceară. Iar despre chipurile acestei nopți ți se spune că sînt extraordinare. Căci sînt în așteptarea unui miracol. Și pe toți bătrînii îi vezi ținîndu-și răsuflarea, și privind în ochii copiilor, și pregătindu-se pentru bătăile de inimă ce vor veni. Căci în acești ochi de copii va trece ceva insesizabil, neprețuit. Noaptea aceasta ai pregătit-o tot anul, prin așteptare, și prin promisiuni, și mai ales prin cîntecele auzite, și prin aluziile tale secrete, și prin imensitatea iubirii tale. Iar acum vei desprinde din pom un umil obiect de lemn vopsit și-l vei întinde copilului, așa cum vrea ceremonialul. Aceasta e clipa. Nimeni nu respiră. Iar copilul bate din pleoape, căci tocmai a fost trezit din somn. E acolo, pe genunchii tăi, cu acel miros de copil fraged, trezit din somn, și, în clipa în care te îmbrățișează, îți face în jurul gîtului ceva asemănător unei fîntîni pentru inimă (și marele necaz al copiilor este acela de a fi jefuiți de un izvor ce se află în ei, pe care nu-l cunosc și la care vin să bea toți cei ale căror inimi au îmbătrînit, pentru a întineri). Dar sărutările se opresc aici. Iar copilul privește arborele, și tu

Scanned with OKEN Scanner

privești copilul. Căci trebuie să culegi o surpriză ca în fața unei minuni, ca la o floare rară, ce-ar înflori o dată pe an, în zăpadă.

Și iată-te copleșit de o anumită culoare a ochilor care se întunecă. Căci copilul, într-o clipă, așa cum fac anemonele de mare, de îndată ce a atins darul, se apleacă asupra comorii lui, pentru ca ea să-l ilumineze. Și ar fugi, dacă l-ai lăsa să fugă. Și nu există speranță de a ajunge la el. Nu-i vorbi, nu te-aude.

Să nu-mi spui că această culoare, abia schimbată, mai ușoară decît un nor deasupra preeriei, nu are greutate. Căci, chiar dacă ea va fi singura răsplată a anului tău, și a sudorii muncii tale, și-a piciorului tău pierdut în război, și-a nopților tale de meditație, și-a insultelor și-a suferințelor îndurate, te-ar răsplăti îndeajuns. În acest schimb cîștigi.

Căci nu există raționament pentru a raționa asupra iubirii față de domeniu, asupra liniștii templului, ca și asupra acestei secunde incomparabile.

Deci soldatul meu voia să moară — el, care nu trăise decît în soare și nisip, el, care nu cunoscuse arborele de lumină, el, care abia știa încotro se află Nordul — fiindcă i se spusese că undeva sînt amenințate un anumit miros de ceară și o anumită culoare a ochilor, pe care poemele i le aduseseră odată, așa cum vîntul poartă aroma insulelor. Și nu cunosc motiv mai bun pentru a muri.

Căci ești hrănit doar de nodul divin care leagă lucrurile. Căruia nu-i pasă de mări și ziduri. Și iată că ești copleșit în deșertul tău de existența, undeva, într-o direcție pe care o ignori, la niște străini despre care nu știi nimic, într-o țară despre care nu-ți poți închipui nimic, a așteptării unei anumite imagini a unui obiect sărac, din lemn vopsit, care se adîncește în ochii

Scanned with OKEN Scanner

unui copil asemenea unei pietre într-o apă stătătoare.

Iar hrana pe care o primești, merită să mori pentru ea. Iar eu aș ridica armate, dacă aș dori, pentru a salva, undeva în lume, un miros de ceară.

Dar nu aș ridica armate pentru a apăra proviziile. Căci ele sînt deja strînse și nu ai nimic de așteptat de la ele, decît să te transforme în animal de grajd.

Iată pentru ce, dacă ți se sting zeii, nu vei mai accepta să mori. Dar nici nu vei mai trăi. Căci contrariile nu există. Chiar dacă viață și moarte sînt cuvinte ce se opun unul altuia, nu poți să trăiești decît prin ceea ce te-ar putea face să mori. Cine refuză moartea, refuză viața.

Căci, dacă nu există nimic mai presus de tine, nu mai ai nimic de primit. Decît de la tine însuți. Dar ce vei putea scoate dintr-o oglindă goală ?"

Contactul cu divinitatea se află, așadar, la hotarul unde toate noțiunile pervertite se purifică, contradicțiile statuate de logică se abolesc, iar plenitudinea apare ca stare *necesară*. Dumnezeul „Citadelei", așa cum îl descoperă prințul berber, nu are cunoscutele atribute ale demiurgului :

„Dar în vîrful muntelui nu am aflat decît un bloc impunător, de granit negru."

La toate solicitările, divinitatea rămîne mută și incoruptibilă. Nu răspunde întrebărilor, nu oferă recompense pentru *calea* străbătută cu atîta trudă. E un Dumnezeu inabordabil și de aici se extrage adevărul esenței lui. Simbolul acesta semnifică în fapt tensiunea autodepășirii ajunsă în punctul ei de incandescență. E idealul ființei umane, imaginea nostalgică a oricărei construcții. Și astfel, din desperarea de a găsi locul transcendenței gol, se naște împăcarea supremă, conștiința că, dincolo de accidentele existenței individuale, dar și de accepta-

Scanned with OKEN Scanner

rea dogmatică a divinității, există cu adevărat ceva perfect — aspirația spre perfecțiune ; și ceva cu adevărat nemuritor — aspirația eternității. Esența umană către care se tinde, pentru care se dăruiește fără să se aștepte răsplată, căci „răsplata“ — în măsura în care se poate vorbi despre ea — decurge tocmai din constrîngerea solicitată de aspirație, din tensiunea și energiile astfel dezlănțuite :

„Dar desperarea mea făcea loc unei împăcări neașteptate. Mă cufundam în noroiul drumului, îmi zdreleam pielea de stînci, luptam împotriva rafalelor biciuitoare și, totuși, sufletul mi se făcea mai limpede și mai senin. Căci nu știam nimic, dar nimic n-aș fi putut afla fără dezamăgire. Căci nu-l atinsesem pe Dumnezeu, dar un zeu care se lasă atins nu mai este un zeu. Și nici dacă dă ascultare rugii. Pentru prima oară, înțelegeam că măreția rugii vine, înainte de toate, din lipsa unui răspuns, căci în acest schimb nu-și are locul josnicia unui negoț. Și, de asemenea, că pentru a învăța să te rogi trebuie să faci ucenicia tăcerii. Că dragostea începe doar atunci cînd nu mai aștepți răsplată. Dragostea este învățătură a rugăciunii, iar rugăciunea învățătură a tăcerii.“

A te împărtăși din divinitate semnifică, finalmente, a ajunge la tăcere. Și nu la tăcerea dinaintea răspunsului, sau la aceea de după răspuns, ci la tăcerea perfectă, care înseamnă suprimarea întrebării :

„Nebun cel ce speră în răspunsul providenței. Ea te primește și te vindecă, înlăturîndu-ți întrebările ca pe o fierbințeală.“

Atîta vreme cît omul e martor, pasiv, sau urmărește exclusiv bunăstarea materială, șansa lui de a *participa* la măreția și adevărul esenței sale e compromisă ; nici întrebările, nici speculațiile nu-l duc nicăieri. Abia făcînd experiența vieții *dedicate*, a consacrării pentru te-

Scanned with OKEN Scanner

luri mai presus de el, își atinge adevărul, și anume află că întrebările lui erau false și că esențialul e să pună în mișcare trăiri autentice și credințe pentru care să-și *schimbe* ființa efemeră. Omul nu e un dat, ci o *cale* pe care o desăvîrșește divinitatea speciei lui, care, la rîndul ei, e virtualul receptacol al celor mai nobile valori umane, nu punct final, încremenit deasupra existențelor :

„Nu pot decît să-mi întind domeniul asupra ta. Și iată de ce cred în acte. Căci totdeauna mi s-au părut puerili sau orbi cei ce deosebesc gîndirea de acțiune. Se deosebesc doar ideile, care sînt gînduri transformate în obiecte de bazar.

Îți voi încredința, deci, o căruță, și boi, și poate un îmblăciu pentru grîne. Sau supravegherea fîntînarilor. Sau recolta de măsline. Sau oficierea căsătoriilor. Sau înmormîntarea morților. Sau orice ar putea să te facă să intri în invizibila construcție și să te supui liniilor sale de forță, iar aceste linii de forță vor face ca o anume mișcare să-ți fie la îndemînă, pe cînd o alta — nu.

Vei întîlni, deci, obligații și interdicții. [...] Iar tu devii ceea ce trebuie să devii în acest sat. Îmi vei spune după aceea cine e cel ce s-a născut în tine. Și numai dacă acela nu-ți place, vei putea să-mi renegi satul.

Căci nu există trecător leneș căruia să-i fie dat să vadă. Amestecul nu e nimic, însă e singurul lucru care se arată, și cum ai putea dintr-o dată să vezi divinitatea care-l guvernează, cînd aceasta nu este decît exercițiu al inimii tale ?

Numesc adevăr doar ceea ce te însuflețește. Căci nimic nu se poate demonstra, nici pentru, nici contra. [...]

Căci mi-a fost dat să înțeleg că orice progres al omului constă în a descoperi, una după alta, că întrebă-

Scanned with OKEN Scanner

rile lui n-au sens, căci am consultat savanții și nu am găsit răspuns la întrebările de anul trecut, dar astăzi surîd de strădania lor, căci adevărul le-a venit ca dispariția unei întrebări. [...]

Și, una cîte una, dintr-o contradicție învinsă în alta, mă îndrept spre tăcerea întrebărilor, și astfel, către fericire.“

Vocația sacră a lui Exupéry, așa cum ne-o restituie ultima sa carte, este, așadar, de esență profund umanistă. Dumnezeul „Citadelei“ este cîmpul de convergență impersonal care unește oamenii, conferă sens lucrurilor și instituie o ordine în care universul capătă semnificație. Citirea divinității oferă fiecărui individ, în care s-a aprins flacăra umanității, șansa măreției și a eternității :

„Desigur, există un instinct al vieții. Dar nu este decît un aspect al unui instinct mai puternic. Instinctul esențial este instinctul permanenței. Și cel care a fost clădit în plăcerea simțurilor își caută permanența în permanența cărnii sale. Iar cel care a fost clădit din dragostea pentru copil își caută permanența în salvarea copilului ! [...] Nu cauți ceea ce ignori, cauți să salvezi condțiile măreției tale, în măsura în care o simți. A iubirii tale, în măsura în care ești îndrăgostit. Și pot să-ți schimb viața pe ceva mai presus de ea, fără ca prin aceasta să-ți răpesc ceva.“

Sinteză așezată generos sub semnul dăinuirii.

Scanned with OKEN Scanner

Aventura conștiinței

Sînt momente în istorie cînd scriitorii se simt chemați să formeze avangarda omenirii. Acestei avangarde, care înțelege, cu o clipă mai devreme, în ce măsură este amenințată umanitatea și își confundă soarta cu destinul ei, în planul existenței, al conștiinței și al creației, îi aparține fără îndoială Antoine de Saint-Exupéry, scriitorul, prin hazardul lucrurilor pilot și nu plugar, așa cum îi plăcea adesea să se considere, cel care, după cum reiese în urma unei anchete întreprinse de Robert Escarpit, în 1970, însemna pentru publicul cel mai larg din Franța romancierul „modern" prin excelență, în vreme ce o bună parte din lectorii mai avizați îl consideră un autor de „raftul al doilea", vetust, bun poate, prin virtuțile moralizatoare ale operei sale, pentru tinerii în formare.

Dacă îl plasăm pe Exupéry în acea nobilă categorie a artiștilor ce formează — peste mode și timp — avangarda omenirii, nu o facem spre a capta bunăvoința cititorului față de literatura unui „amator", incapabilă să se susțină prin propriile ei argumente și necesitînd, în consecință, sprijinul amabil al criticului. S-a spus prea adesea, în perioada de mare succes a literaturii sale, că opera lui Saint-Exupéry se află dincolo de noțiunea de „a scrie bine", că adevărul ei se certifică mai presus de

Scanned with OKEN Scanner

cuvinte. Iată o primă neînțelegere : omul acesta și-a ales totuși ca mod de exprimare scrisul și e drept, deci, ca înainte de a-i afirma grandoarea în afara literei scrise să încercăm a-i examina cuvintele. Că mesajul se ridică deasupra lor e cum nu se poate mai adevărat, dar, pînă acolo, literatura se face cu cuvinte, iar pentru un scriitor e, în consecință, mai de preț să i se stabilească valoarea în relație directă cu textul și nu cu realități de oricare alt ordin. Pentru a înțelege însă impasul acestui demers în cazul lui Saint-Exupéry ar trebui poate să cercetăm situația literară a scriitorului la mai bine de 30 de ani după moartea sa.

Nimic nu e mai periculos pentru posteritatea operei unui scriitor decît transformarea cazului său literar într-un mit. Atunci se întîmplă acea ciudată identificare a vieții cu opera, se pierd contururile și reliefurile, cele două realități se lichefiază, trec, în mod abuziv, una în cealaltă și rezultă, din toată această operație — mai rapidă sau mai lentă — un edificiu fragil, chiar dacă frumos, expus demolării de către prima „intemperie“ mai serioasă provocată de recrudescența spiritului critic față de cazul în speță. Or, Saint-Exupéry a fost un subiect ideal din acest punct de vedere.

Pilot, într-o vreme cînd aviația oferea încă marea aventură, inovator a numeroase soluții tehnice, deschizător de noi rute aeriene, protagonist al mai multor naufragii, precum prietenii și eroii săi literari Guillaumet sau Mermoz, apoi pilot de război și martir al Franței, mort în condiții încă neelucidate, în timpul unei misiunii de recunoaștere...

Pentru cei care își asezonează programatic deliciile lecturii literare cu amănuntele biografice ale autorului, iată o pradă cum nu se poate mai ușoară ! Mitul Saint-Exupéry a însemnat, de aceea, transformarea Scriitorului

Scanned with OKEN Scanner

în personaj al operei : a exaltat în scris eroismul și a dus o viață eroică ; literatura lui a fost judecată, în consecință, ca un memorial al vieții. Și-a autentificat prin scris existența... și scrisul prin întreaga existență. Între adevărul operei și cel al vieții, s-a pus semnul egal. Viața scriitorului a devenit valoare în sine, eclipsînd opera care nu mai funcționează în acest caz decît ca un gen de lectură autobiografică. Viața — cu sfîrșitul ei tragic — devine opera supremă a lui Saint-Exupéry și, în această circumstanță, pentru o mare parte din publicul și critica literară franceză valoarea estetică a operei e asumată de la sine.

Scriitorul-pilot cunoaște astfel gloria, dar poate fi vorba oare aici de triumful unei literaturi ? Opera, desigur, n-are nici o „vină“ pentru că i se aplică criterii false și se vede în ea ceea ce de fapt nu este. În cazul lui Saint-Exupéry nici n-a fost vreme pentru ca litera scrisă să fie judecată în adevărul ei literar ; opera a fost urcată repede pe un piedestal de seducătoare strălucire, unde nu avea să reziste prea multă vreme. Succesul culminează (cum observă Bruno Vercier, „Les critiques de notre temps et Saint-Exupéry“, Garnier, 1970) cu publicarea, în 1947, sub direcția lui René Tavernier, a unui număr dublu special al revistei „Confluences“ consacrat scriitorului mort cu trei ani în urmă. Critici literari, scriitori, prieteni sau cunoscuți mărturiseau, într-o, am spune, suspectă unanimitate, despre măreția celui dispărut (Fargue, Cendrars, Léon Werth, Pierre de Lanux, Jules Roy, R. Caillois, G. Mounin ș.a.). Subiectele predilecte ale articolelor publicate atunci priveau modernitatea umanismului exuperian și mai ales acordul perfect dintre viață și operă. Dimensiunea eroismului îndeosebi era exaltată de toți exegeții, pe linia inaugurată de André Gide în prefața sa din 1931 la „Zbor de noapte“. Din

Scanned with OKEN Scanner

parcurgerea tuturor acestor mărturii, rare sînt momentele cînd opera e privită în integritatea ei literară. Mai merită să spunem că era poate mai bine ca Exupéry să fi dus o altă existență, indiferentă sau chiar opusă valorilor afirmate de opera scrisă ? Am intra în domeniul speculațiilor sterile...

Fapt este că, la numai un an după apariția amintitului număr din „Confluences", în 1948, cînd se tipărește pentru prima dată „Citadela", edificiul gloriei lui Saint-Exupéry începe să se clatine. Această operă stufoasă, trenantă, adesea confuză și prea ambițioasă, joacă acum rolul de „călcîi al lui Ahile". Și, cum triumful privise un mit, demolarea vine pe aceeași linie : atacurile lovesc atît aviatorul — căruia tot ce i se concedase în eroism i se reproșează acum ca imprudență, spirit aventurier, lipsă de precauție — cît și gînditorul și scriitorul, cărora li se pune eticheta naivității, superficialității, rigidității. I se contestă acum lui Saint-Exupéry pînă și vocația literară, iar stilul operei e asimilat literaturii vetuste, dinainte de 1930.

Această nouă orientare îl face pe René Tavernier să publice, în 1967, un „Saint-Exupéry en procès" în aceeași revistă „Confluences", care prezidase triumful postum al scriitorului. Douăzeci de ani reprezintă, practic, cariera „problemei" Saint-Exupéry și o bibliografie recentă asupra lucrărilor dedicate scriitorului francez, din 1967 încoace, ilustrează elocvent scăderea interesului pentru acest subiect (abia cîteva monografii sau studii critice și, e drept, destul de multe lucrări de licență, care însă nu contează, evident, pentru publicul larg, nefiind tipărite).

Ne simțim datori să spunem, încă o dată, că cele două momente, 1947 și 1967, marcate de revista „Confluences" reprezintă luări de poziție cu un pronunțat spi-

rit partizan : o dată pentru edificarea mitului, apoi pentru demolarea lui. Dincolo de frazele frumoase sau dinamitarde, ele au lăsat însă deoparte consistența literară a operei, cercetarea aplicată a ei, afirmînd apodictic valoarea sau nonvaloarea, dar neîncercînd să *analizeze* opera *ca literatură*. În puținele cazuri cînd totuși s-a făcut acest lucru, operei i s-au aplicat fie criterii învechite, proprii literaturii de dinainte de 1930, fie i s-au reclamat exigențe prea mari. Această situație provine însă și din poziția particulară a lui Saint-Exupéry, aflat, așa cum observă Jean-Louis Major („Saint-Exupéry, l'Ecriture et la Pansée, Ed. de l'Université d'Otawa, 1968) „între două generații literare".

Dacă prin teza fundamentală a operei sale — ființa care se definește prin acțiune — Saint-Exupéry ar aparține literaturii de după război, totuși, pus alături de Sartre, Camus sau Simone de Beauvoir, scrisul său pare să țină mai mult de anii '30. Însă față de operele acestui interval, scrierile sale apar „în mod clar aparținînd perioadei ulterioare." Aceasta pentru că în opera lui Exupéry trebuie văzute două aspecte fundamentale : apartenența la tradiția literară a epocii sale, pe de o parte, și ruptura categorică cu această tradiție, pe de altă parte. De aici, dificultatea amintită în aplicarea unui criteriu unitar de judecată și o întreagă suită de neînțelegeri. S-ar putea spune, din acest punct de vedere, că Saint-Exupéry a venit, deopotrivă, prea devreme și prea tîrziu în literatură ; iar unei atît de incomode — pentru operă — situații de tranzit i s-a mai adăugat și nesansa mistificării !

Cei 20 de ani (1928 — „Curier de Sud" — 1948 „Citadela") care acoperă publicarea operelor lui Saint-Exupéry coincid cu trecerea de la o generație literară

Scanned with OKEN Scanner

la alta. Dacă în jurul anilor '30—'40 fascinația literaturii exuperiene o formează exotismul, exaltarea abuzivă a eroismului ilustrat de ea, anii '50 trăiesc deja sub impresia dominantă a literaturii existențialiste, cu care publicul și critica nu mai pot fi dispuși a-i găsi lui Exupéry prea multe contingențe. Ele există, totuși, într-o măsură mai mare decît s-ar crede la prima vedere. În spiritul acestei afirmații ne simțim obligați să facem apel la un succint tablou literar pe care îl trasează cu pertinență Pierre-Henri Simon („L'homme en procès", Payot, 1967).

Primii 30 de ani ai secolului nostru sînt dominați în Franța de marii scriitori umaniști. Ceea ce caracterizează experiența literară a tuturor acestor scriitori este accepția dată de ei umanismului, și anume dubla afirmație esențială : *existența unei naturi umane* și *caracterizarea ei prin viața spiritului*. Mai explicit, e vorba de a recunoaște că, dincolo de accidentele vieții individuale sau colective, există un tip uman ideal, prefigurat, și de care omul concret se apropie, mai mult sau mai puțin, într-o întreagă existență. Acest tip uman ideal, mai presus de toate existențele individuale, este așadar transcendent. Or cea de-a doua afirmație esențială a umanismului spune că această transcendență a umanului ține de spirit. Deci, pentru a-și evalua și ierarhiza actele, omul are nevoie de prerogativele spiritului care îi modelează pornirile primare și le îndreaptă pe un făgaș ce duce spre armonie, cultură și civilizație. În tot acest proces, omul nu e un *dat* primordial, ci se construiește, se modelează în aspirația lui către idealitate.

Între aceste limite au evoluat scriitorii generației umaniste, cu mici variațiuni rezultate din orientarea particulară a fiecăruia : religioasă, pozitivistă, raționalistă, marxistă etc. Dincolo de nuanțe, umanismul lor

Scanned with OKEN Scanner

comportă întotdeauna un accent idealist, de vreme ce are în vedere realizarea unei idei de *om* preconcepute, și, de asemenea, o undă de optimism, căci implică credința într-un absolut care domină contingențele istoriei și care, numai el, dă sens vieții. Tocmai din această concepție rezultă armonia oarecum factice, împăcarea care caracterizează finalurile romanului umanist, unde omul găsește întotdeauna o bază estetică sau morală spre a se reconcilia cu destinul său. Această armonie, în avatarurile ei literare, exclude aproape sensul tragicului, disperarea — chiar dacă ea poate fi situație inițială — paradoxul și incertitudinea.

Scriitorii „generației umaniste" numiți de Pierre-Henri Simon sînt: Gide, Valéry, Claudel, R. Rolland — înaintea primului război mondial — și Duhamel, Giradoux, Mauriac, Jules Romain, Roger-Martin du Gard, Bernanos — după război.

Conștiințe care au reacționat în fața opresiunii și dezorientării cu un protest vehement, păstrîndu-și însă intact — și acționînd în numele lui — idealul de umanitate, cu toate că vedeau călcate în picioare drepturile și demnitatea umană. Actul de revoltă și l-au însoțit cu speranța în reînvierea ierarhiei de valori căzute în ruină.

O poziție de alt ordin, mai violentă și nonconcesivă, era necesară și ea n-a întîrziat să-și facă apariția.

Din jurul anului 1930, și cu deosebire la începutul celui de-al doilea război mondial, apar o serie de scriitori francezi — în majoritate tineri — care reacționează împotriva circumstanțelor într-un sens non-umanist. E o reacție tipică — remarcă Pierre-Henri Simon — o atitudine, cu antecedente în istorie, față de dezordinea, haosul ideilor și evenimentelor la un moment dat. Am adăuga că este vorba de o poziție a cărei *formă* de expresie a depins în mod fundamental de momentul is-

Scanned with OKEN Scanner

torico-literar propriu-zis, adică de existența generației umaniste anterioare și de răspunsul ei la presiunile contextului.

Scriitorii existențialiști, căci despre ei vorbim, folosesc întreaga experiență a romanului condiției umane, dar o utilizează *prin refuz*. Aruncați într-un univers incoerent, supus dezordinii, arbitrarului, în care triumfă forța brutală și instinctul, unde destinului individual i se opune hazardul istoriei care îl zdrobește, ei nu mai vor să creadă în idealul uman, în triumful exigențelor spirituale, în finalitatea transcendentă a omului, în dreptate și fericire. Afirmă — în afară și mai presus de orice — *omul concret*, cu slăbiciunile și scăderile lui, fără nici un alt bun mai de preț decît dorința sa de viață, în care află și bucuria și puterea. Speranței, care acompania demersul generației umaniste, i se opune aici fatalitatea : lumea și istoria sînt iremediabil absurde, sortite contingenței imediate, hazardului. De aici dimensiunea tragică a acestei literaturi, sentimentul tulburător al rezistenței obscure de care se lovesc aspirațiile către libertate și rațiune ale omului (aspirații concepute pe plan individual, firește, odată exclusă orice categorie generală din discuție).

Punctul de plecare e pesimismul fundamental, angoasa conștiinței umane angrenată într-o aventură colectivă fără semnificație și finalitate. Ce-i rămîne, deci, omului, cînd valorile civilizației sînt în ruină, credința în Dumnezeu o poveste uitată și universul concentraționar îl apasă, vrînd să-l zdrobească ? Sentimentul existenței individuale, a eului concret. Și aceasta, cu teama permanentă de a se ști fragil, lipsit de transcendență, muritor.

Credem însă a putea discerne totuși aici liniile generale ale unui *umanism invers*, practicat prin *refuz*, și

Scanned with OKEN Scanner

aceasta prin funcţia catarctică a unei astfel de orientări care, exaltînd omul în impas, îl reduce la minim, prin respingerea oricăreia dintre valorile ierarhiei perimate. În acest fel renaşte, în subsidiar, nevoia unei noi aspiraţii care-şi caută obiectul etern umanist. Orientarea existenţialistă a însemnat, între altele, un bun corectiv pentru romanele „generaţiei umaniste", ameninţate de boala speranţei şi a optimismului factice.

Să urmărim însă implicaţiile consecutive acestei radicale schimbări de direcţie. Pierre-Henri Simon le consideră în două planuri : unul ţinînd de comunicare sau stil, celălalt de evaluare sau responsabilitate. Scriitorul umanist fusese confruntat şi el cu aceste probleme, dar ele se puneau atunci în linia unei întregi tradiţii : gîndind în noţiunile comune, cu un bun simţ pe care îl socoteşte bun al tuturor, el acceptă să se adreseze într-un limbaj (elaborat în prealabil), să se conformeze — cu rare licenţe — gustului prestabilit, regulilor şi convenienţelor. Utilizează, în acest scop, un instrumentar precis, bine cunoscut. Problema stilului nu e pentru el, prin urmare, una de creaţie propriu-zisă ; nu inventă nimic, ci încearcă să fie original, să evite locul comun în cadrele stricte al unui limbaj care este al tuturor.

Pe de altă parte, el se referă, cum am arătat, la o ierarhie de valori care dau sens vieţii. Oricum şi-ar concepe tensiunile, finalitatea e aceeaşi : sînt ilustrate, fie şi într-o manieră personală, binele şi răul, dar domeniile nu se amestecă niciodată. Scriitorul, ţine astfel în mînă nu numai un lexic, ci chiar şi un cod. Ceea ce îl expune inevitabil lipsei tragicului. Refuzat de această dimensiune, nici sublimul nu îi poate apărea altfel, decît doar ca armonie, acord perfect.

Cu totul alta este situaţia scriitorului existenţialist. El scrie despre o realitate care înseamnă confuzie, in-

Scanned with OKEN Scanner

coerență, contingență pură. Pleacă de la experiența singulară, ireductibilă la vreo generalitate. Valoarea literară supremă devenind autenticitatea, scrisul său refuză orice compromis ; se încadrează în acest refuz nu numai convențiile bunului gust, ale compunerii frumoase, ci orice retorică învățată și chiar topica, în măsura în care ea poate reprezenta o formă abstractă și generală, incapabilă să exprime trăirea individuală. Stilul evoluează, așadar, spre realismul „total" : e personal, localizat, datat. Nu refuză argoul ; brutalizează, dacă e necesar, pentru a spulbera iluziile în vreo convenientă superioară individului și exigențelor vieții lui strict personale. Să observăm însă că, în această fugă de retorică — sistematică, deliberată — se ajunge, prin forța lucrurilor, la o altă retorică, o *retorică a refuzului de retorică* : adică, protestul împotriva unui sistem formalizat devine, la rîndul său, formalizabil. Reținem de aici ca importantă sugestia existenței pure, a autenticului convertit în operă, a stilului „creator" sau care se creează în permanență, ca un efort de adecvare neîncetată.

Referitor la cea de-a doua problemă enunțată, aceea a evaluării sau responsabilității, se pune întrebarea dacă omul existențialismului, cufundat în contingența istoriei și în haosul lumii, poate să scape de conștiința singularității sale ; dacă are resurse să-și depășească circumstanțele personale și să ajungă la morală. Răspunsul nu e simplu. Să observăm, totuși, că marile dezbateri ale literaturii existențialiste se poartă în planul tensiunilor morale. Și, dacă valorile morale sacralizate în coduri de o întreagă tradiție sînt respinse, rămîne totuși — rareori explicită — *aspirația*. Pentru exegetul citat mai sus, „a urca de la planul existenței la cel al libertății, de la

sentimentul contigenței la cel al datoriei" înseamnă tendința fundamentală a literaturii existențialiste. Dar atunci, putem vorbi, dincolo de prejudecățile comune, de o „morală existențialistă", sau mai bine spus de un sistem deschis al valorilor individuale care tind, dincolo de experiența singulară, să se codifice. Și, în acest caz, gîndirea existențialistă ar întîlni într-un punct virtual, de incandescență, marile linii perene ale umanismului. Iar dacă literatura generației umaniste ajunsese la un exces, intrase în impas prin exaltarea ordinii și armoniei într-o lume prea pregnant bîntuită de dezordine și contradicții, prin neputința ajungerii la tragic — într-un context dominat de tragism —, într-un cuvînt, prin închiderea vieții într-un sistem prea strîmt, literatura existențialistă sancționează acest fixism, dar tot printr-un exces. Morala acestui demers este revizuirea conceptului de *umanism*, lărgirea cadrelor sale încît cu adevărat nimic din ceea ce este omenesc să nu-i fie străin.

Nu vrem să susținem că opera lui Saint-Exupéry ar putea constitui acea virtuală linie de unire, de reconciliere a umaniștilor cu existențialiștii. Oricum, ea împarte multe trăsături cu ambele orientări. În mod incontestabil, Exupéry pleacă foarte aproape de existențialiști. Caută adevărul prin analiză și exaltă virtuțile datului imediat care îl conduc spre *acțiune*. E conștient că intelectualizarea — mintea omenească cu categoriile ei artificiale — e cea care complică lucrurile.

În „Citadela", de pildă, intelectualii și moraliștii sînt singurii care amenință serios edificiul, vrînd să elimine răul și contradicția. A le elimina înseamnă însă a prejudicia serios integritatea vieții. Și aici se apropie de una din problemele esențiale în „L'Être et le Néant".

Scanned with OKEN Scanner

Ceea ce pe planul gîndirii înseamnă contradicție, în planul vieții e pur și simplu realitate. Viața se face cu *acte* și nu cu idei — iată o teză fundamentală a operei lui Exupéry. În „Zbor de noapte", în ciuda dispariției lui Fabien, Rivière refuză să anuleze zborurile de noapte și romanul se încheie prin trimiterea unui alt pilot în văzduh. Ceea ce în gîndire ar însemna o flagrantă contradicție, reprezintă de fapt puterea de a opta pentru un act care „rezolvă toate problemele". Nici un principiu, nici o lege nu poate institui valorile pe care fiecare act le dezvoltă și care încetează odată cu epuizarea lui. Fraternitatea, de pildă, departe de a fi pentru Exupéry o valoare preconcepută, izvorăște din acțiune și dispare odată cu încetarea acesteia. Opunerea sistematică a *actului* în fața oricăror prerogative, fie ele ale intelectului sau sentimentului, îl apropie foarte mult de existențialism. Iar atunci cînd Saint-Exupéry se compară cu un țăran, nu trebuie să vedem în aceasta numai o metaforă : pentru el existența e determinată, ca și aceea a țăranului, de imperativele acțiunilor imediate. Acțiunea nu apare, așadar, ca exigență a unui principiu ; dimpotrivă, ea creează și dezvoltă principiul. Asta nu înseamnă însă refuzul ideilor ; dar tot așa cum un om reprezintă suma actelor sale, o idee nu se justifică decît ca suma sacrificiilor pe care le inspiră. Lumea nu se cunoaște prin idei generale, ci prin acțiuni revelatoare. Universul se reînnoiește, astfel, prin fiecare acțiune care îi descoperă un sens nou. Și viața capătă temei numai în acest efort.

Gîndirea lui Saint-Exupéry mai atinge existențialismul — observă Everett W. Knight („Literature considered as philosophie, the French exemple", London, 1957) — într-unul din punctele lui fundamentale : acela al gratuității actului. Dacă existența semnifică identifi-

carea cu acțiunea, înseamnă că ceea ce faci nu poate niciodată să aibă ca scop abolirea necesității de a acționa. Orice acțiune e atunci gratuită, pentru că nu rezolvă nimic în mod definitiv. Măreția și tragicul, astfel, coincid. Cum l-am putea altminteri înțelege pe Rivière, care știe cît e de derizorie în sine misiunea ce o îndeplinește prin sacrificiul vieților, care își dă seama că e ilogic să faci — avînd în vedere progresul tehnic rapid — linii aeriene între Anzi și Atlanticul de sud, cu prețul muncii de zi și noapte, cu aparate de zbor ce în curînd vor fi depășite. Dar el află, în tot acest efort, că scopul lui nu e realizarea zborurilor de noapte, sau progresul liniilor poștale aeriene, ci *crearea ființei umane.* Depășirea imediatului prin acțiune: *„Poate că scopul să nu justifice nimic, dar acțiunea eliberează de moarte“.*

Și, în acest sens, putem spune că pentru Exupéry gratuitatea actului înseamnă șansa *autodepășirii.* O șansă perpetuă de a da rost vieții. Iar acest prilej nu e oferit dinainte, el capătă contur odată cu actul eliberator. Libertatea eroilor săi este aceea de a se supune acțiunii, de a depăși, prin alegerea acțiunii, contingența imediată. Actul suprem al libertății se sintetizează, așa cum am mai spus, în acceptarea conștientă a constrîngerii.

Înainte de a explica viața, pentru Exupéry e important a ști ce este ea în mod concret. Omul lui are o intuiție primară, fundamentală a fragilității sale, sentimentul de a fi perisabil, muritor. De la acest sentiment tragic, din această disperare inițială se naște voința de a *acționa,* de a impune timpului, duratei, opere care să dăinuie, să supraviețuiască individului. În această accepție trebuie înțeleasă afirmația lui Rivière, că acțiunea salvează de la moarte. Și, iată cum, din coincidența fragilității cu forța, se naște ideea pasionată a supraviețuirii. Plecat, după cum s-a văzut, atît de aproape de

Scanned with OKEN Scanner

existențialiști, Saint-Exupéry ajunge, prin filosofia operei sale, mai ales cea posterioară anului 1940, la o poziție de sinteză. Pierre-Henri Simon o definește în funcție de trei noțiuni fundamentale : *participare, relație* și *prezență*. Înțelegerea dialecticii acestor trei noțiuni ni se pare esențială pentru o lectură avizată a operei exuperiene.

Participarea pornește de la constatarea că omul e în mod esențial agent, și nu un martor contemplativ. El își definește cunoașterea prin acțiune, prin experiență directă, nu prin contemplarea detașată și afirmarea categoriilor generale. În acest efort de cunoaștere intervine necesitatea unei *căi* de apropiere — care este *meseria* — și a unui *instrument* — *avionul* — care să confrunte individul cu lumea (în „Pământ al oamenilor“ tema aceasta e foarte explicită). Cea dintîi noțiune cunoscută prin participare o formează raporturile care îl leagă pe om de lume și de semenii săi. De aici derivă importanța noțiunii de *relație*. Viața se îmbogățește prin multiplicarea infinită a relațiilor, în fapt tot atîtea ocazii de fraternizare, de comunicare umană. Comunicarea aceasta îl salvează pe individ de sentimentul tragic și apăsător al singularității sale și degajă acea valoare superioară, acea fervoare care se numește dragoste : *„Legați de frații noștri printr-un scop comun și care se situează în afara noastră, numai atunci respirăm și experiența ne arată că a iubi nu înseamnă a ne privi unul pe celălalt, ci a privi împreună în aceeași direcție“*. Întreaga condiție umană se arată astfel a fi un *nod* de relații (noțiune frecventă îndeosebi în „Citadela“). Dar a concepe totul ca raport presupune situarea esențialului în interiorul subiectului care gîndește, interpretează sau descoperă aceste raporturi. De aici decurge un subiectivism fundamental, al individului care judecă lucrurile și le asociază.

Scanned with OKEN Scanner

Relația reclamă astfel noțiunea de *prezență*, adică de actualizare din infinitatea lumii, din rețeaua de raporturi între lucruri, a unei singure realități : una anume, aceea și nu alta. Trecerea de la relație la prezență se face așadar printr-o *alegere*. Iar această alegere o dictează o noțiune-cheie pentru gîndirea lui Saint-Exupéry, dezvoltată în experiența acțiunii : fervoarea, dragostea care animă, însuflețește, cu alte cuvinte creează sensuri. Prin această explicită afirmare a subiectivității (dusă la extremă în unele pasaje ale „Citadelei") gîndirea lui Saint-Exupéry ia una din căile preferate ale cunoașterii existențialiste. De aici decurge consecvența sa în vederea *imediată* a lumii, cu întregul patetism, dramatism ce conferă individului singularitate. În dialectica cunoașterii subiective, fiecare conștiință se constituie ca un punct de vedere particular asupra lumii.

Trebuie să adăugăm că această bază de pornire nu îl duce însă pe Exupéry spre anarhie — „fiecare cu adevărul său" — deși calea pare pregătită. Pentru că relativismul tulburător e amendat, în punctul său cel mai înalt, de valoarea omului ca transcendență. Dar cîtă deosebire între substanța acesteia și idealul „generației umaniste" ! Preconcepția lipsește din acest demers ; valoarea se afirmă prin act, și nu înainte sau în afara lui. Gîndirea exuperiană e antinomică și, în cele mai bune momente, păstrează antinomia explicit, fără să o rezolve, și fără să distrugă, prin aceasta, funcția gîndirii. Pe de o parte viața ca forță, ca singurul bun al omului, ca receptacol de energii, ca dat imediat în care individul își autentifică propriul adevăr. Pe de altă parte, credința fervență că *acțiunea* dezvoltă un spirit ordonator, eliberator care este esențial. Acest spirit nu se opune decît aparent elanului vital : el *informează*, conduce singularitățile către marea construcție care trebuie să fie

Scanned with OKEN Scanner

omul. Gîndirea lui Saint-Exupéry e în bună măsură dialectica acestui spirit : acel ceva care, pornind de la viața omului, o depășește și îi dă valoare, și pentru care luptă Rivière ; acel ceva care suflă asupra humei și o însuflețește, în „Pămînt al oamenilor" ; sau acel ceva care face dintr-o grămadă de pietre mai mult decît simpla lor sumă : o catedrală.

Valoare dedusă prin experiență și nu indusă. E o poziție de sinteză, cu multe implicații, orchestrînd aceleași mari teme : una dintre ele duce spre nitzscheanismul, uneori prea acuzat, al lui Rivière ; alta spre revelarea omului ca potențialitate (Mozart care doarme în fiecare individ) ; alta spre conceperea ființei ca o perpetuă *cale* de realizare. Umanismul lui e fără margini, pentru că recunoaște posibilitatea de autentificare a omului în *toți* indivizii, fără deosebire. Critica literară a făcut, în genere, prea mult caz de „aristocrația" umanismului exuperian, mai ales pornind de la figura prințului berber și a regescului său tată din „Citadela". Dacă există o „aristocrație" în gîndirea lui Saint-Exupéry, aceasta stă pe fruntea speciei umane, și nu pe aceea a unui individ sau altul.

Pentru a evita posibilele neînțelegeri, ne simțim datori să precizăm, totuși, că filosofia operei lui Saint-Exupéry nu este un edificiu unitar, perfect armonic și lipsit de disonanțe, așa cum poate el să apară din argumentațiile și analize separate întreprinse asupra unui aspect sau altul al gîndirii sale. Oscilațiile de poziție nu provin însă la el din plăcerea exercițiului intelectual de a afirma contrarii, ci reflectă etapele unei căutări fervente. De aceea, a socoti, dincolo de contrarietăți, că formula umanismului său se bazează pe valoarea *omului din individ* ni se pare cel mai aproape de adevăr.

Scanned with OKEN Scanner

Din aceste cîteva considerări ale gîndirii lui Saint-Exupéry, așa cum reiese ea din operă, se poate observa în ce măsură el prefigura orientarea existențialistă. Dar, în același timp, se impune observația că literatura sa ține și de valorile umanismului tradițional. Această apartenență la romanul „moral" al generației umaniste a fost însă, credem, supralicitată la un moment dat. Faptul că dezbaterile sale gravitează în jurul unor concepte-cheie precum Omul, Spiritul, Fraternitatea, Comuniunea umană, uneori chiar scrise cu majuscule, a constituit obiectul unei interpretări greșite a literaturii sale, a judecării prin prisma semnificației tradiționale a acestor concepte. Am arătat însă că specificul lor e legat în mod esențial de primatul *acțiunii,* al experienței, ceea ce elimină total din discuție preconcepția. Că Exupéry nu ajunge la negativismul și disoluția valorilor din romanul existențialist, este iarăși adevărat, dar anunță prin literatura sa o orientare nouă. Împotriva atitudinii aproape exclusiv morale a eroului generațiilor precedente, omul său abordează în primul rînd întrebările fundamentale asupra sensului existenței și acțiunii sale, recucerindu-și ființa prin *angajare.* Acest lucru îl lămurește Sartre („Situations" II, Gallimard, 1948) cînd, descriind epoca dintre cele două războaie, se lovește de impasul prin care a trecut literatura franceză : *„decalajul tot mai acut dintre mitul literar și realitatea istorică".* Decalaj pe care încerca, în fond, să-l rezolve o întreagă literatură „de avangardă". *„Către această epocă* — e vorba de anii '30 — spune Sartre, *cea mai mare parte a francezilor și-au descoperit cu stupoare istoricitatea".* Dealtfel, acesta este momentul de criză care distinge cele două amintite generații literare. Vorbind despre acest context, Sartre îl încadrează pe Exupéry, alături de Malraux, printre promotorii literaturii noi, motivînd, pentru

Scanned with OKEN Scanner

Exupéry, că „*împotriva subiectivismului și chietismului predecesorilor noștri, a știut să schițeze liniile mari ale unei literaturi a muncii și uneltei*". Și îl numește în continuare „*precursorul unei literaturi de construcție, care tinde să înlocuiască literatura de consum*". El apreciază aici meseria ca opțiune și avionul ca organ de percepție a universului, pe linia sugerată de „Pământ al oamenilor".

Dar Sartre mai găsește apropieri și în plan tematic : vorbind despre tema *umanității* pe care nu o conferă natura imuabilă a lucrurilor, categoriile generale ci *opțiunea* și *actul* omului singular, Sartre citează, alături de alte exemple, pe acela al pilotului de război care are revelația umanității sale în timpul zborului de recunoaștere spre Arras. Acestei literaturi a situațiilor extreme, revelatoare, îi aparțin și „Pământ al oamenilor" sau „Zbor de noapte". În sfîrșit, am putea spune că recunoașterea contingenței lui Exupéry cu existențialiștii culminează prin propunerea, de către Merleau-Ponty („Sens et non-sens", Nagel, 1948), a „Pilotului de război", ca situație-tip a eroului contemporan.

După toate aceste mărturii, cum se face totuși că literatura lui Exupéry n-a făcut carieră pe lîngă existențialiști, ba, dimpotrivă, critica franceză a ținut întotdeauna să-l disocieze de aceștia și să-l apropie mai degrabă de literatura dinainte de anii '30 ?

Pe de o parte, persistă în toată opera lui Exupéry o puternică tendință moralizatoare, care îl leagă de generația dinaintea sa. Apoi el e preocupat de scrisul „îngrijit", de fraza amplă, cu rezonanțe și, uneori, calofilii. Dar dincolo de aceste trăsături oarecum colaterale, e vorba de acel punct incandescent în care Exupéry exaltă valoarea transcendenței umane. Această concepție îl apropie formal de tradiție, dar faptul că ajunge la ea

Scanned with OKEN Scanner

prin experiență și *analiză*, deducînd-o, îl îndepărtează, cum am mai spus de romanul umanist. Or, eclectismul demersului său nu putea să fie pe placul adepților unui Sartre sau Camus, care au văzut în el cel mult un gînditor cu idei interesante, dar inconsecvent și nesistematic. Incapabil, cu alte cuvinte, de exces. Pe de altă parte, cum remarcă un exeget, publicul intimidat de nesfîrșitele complicații ale literaturii existențialiste recurge la Exupéry ca la un refugiu și, fugind de necunoscut, vrea să regăsească în el protecția sigură a valorilor tradiționale. Sartre vedea chiar, în 1947, publicul lui Exupéry printre acei burghezi dezorientați care cer literaturii un suport de existență, o rețetă de viață, o formulă acceptabilă pentru a continua existența. Iată un alt context defavorabil, care mistifică valorile operei printr-o interpretare abuzivă și generalizatoare, pornind de la conceptele perimate, improprii pentru cazul în speță, ale umanismului tradițional.

Această opunere, în gustul public, a operei lui Saint-Exupéry literaturii existențialiste s-a făcut pe linia moralismului său liric și didacticismului, trăsături care îl apropie pe scriitor de generația dinaintea sa și îi permit să mențină, în aparență, un acord cu epoca. Trecute prin experiența literară, toate conceptele umanitarismului tradițional sînt însă supuse unui proces aspru și riguros. Prin structura esențială a demersului său, Exupéry încearcă așadar, în contradicție cu predecesorii, să cuprindă *dinlăuntru* condiția umană în totalitatea ei. Tradiționalist și novator, deopotrivă, aflat la cumpăna generațiilor literare, Saint-Exupéry prefigurează cu claritate multe din dezbaterile esențiale ale literaturii de mai tîrziu.

Dacă așa stau lucrurile pe planul „evaluării" sau „responsabilității", să vedem care este poziția operei lui

Scanned with OKEN Scanner

Exupéry din punctul de vedere al „comunicării“ sau „stilului“. Şi aici înregistrăm o situaţie singulară, de tranziţie între cele două mari orientări. O primă observaţie ar privi diversitatea evidentă a modurilor de abordare literară la Saint-Exupéry, aceasta în virtutea unei cerinţe de superioară *adecvare* a discursului literar, similară în intenţii literaturii existenţialiste. „Curier de sud“ e un roman în accepţia clasică a termenului, conceput însă într-o tehnică particulară : naratorul situat în timpul şi spaţiul romanului accentuează impresia de *experienţă directă*. Apoi eroul romanului, Jacques Bernis, apare ca protagonist în două timpuri diferite : unul anterior nărării — cel al aventurii cu Geneviève — şi altul — zborul şi moartea lui — care se derulează pe măsură ce naratorul îşi deapănă amintirea. „Zbor de noapte“ prezintă un narator obiectiv, dar economia deosebită a mijloacelor textului, scriitura strînsă, învederează încă o dată acea exigenţă a *adecvării*. „Pămînt al oamenilor“ capătă contururile unui reportaj în care sînt aglutinate o serie de episoade independente. „Pilot de război“ relatează la persoana întîi o experienţă subiectivă (se înrudeşte, observă Jean-Louis Major, cu romanele-experienţă din jurul anului 1940 : „Greaţa“ lui Sartre şi „Străinul“ lui Camus). „Scrisoare către un ostatec“ exaltă valorile civilizaţiei în totala lor absenţă dureroasă şi alege pentru aceasta comunicarea intimă, personală a corespondenţei. „Micul Prinţ“ afirmă primatul purităţii şi al comuniunii sub forma basmului. În sfîrşit, „Citadela“ e o proză poetică moralistă, amalgam de parabole şi, în consecinţă, compoziţia e dominată de tonul biblic.

Ce denotă această luare în posesiune frenetică a formelor ? Dorinţa constantă a unei superioare consonanţe. Opera lui Exupéry parcurge mereu drumul de la experienţa pozitivă la cea estetică şi în acest demers forma

Scanned with OKEN Scanner

literară este permanent chemată să răspundă prin adecvare. Această exigență dezvoltă, la nivelul compoziției, o *poetică* particulară. Nu mai este nevoie, credem, să insistăm asupra importanței poeticului în opera lui Saint-Exupéry. Întreaga viziune a lumii pe care el o propune nu poate fi înțeleasă în afara imagismului tulburător al operei sale. Această viziune își capătă coerența și amploarea numai datorită virtuților imaginii, care plasticizează programatic anecdoticul și conferă *literaturitate* (statut literar) enunțului teoretic.

Carlo François (în „L'Esthétique de Saint-Exupéry, Neuchâtel, 1957) consideră că, în 1931, Saint-Exupéry avea deja formulată o veritabilă teorie a imaginii poetice. Citează, în acest sens, o scrisoare către Benjamin Crémieux, în care Exupéry observă că orice om, chiar cel mai rudimentar, cînd acțiunea îl împiedică să-și aleagă cuvintele, nu mai gîndește în vocabularul prestabilit, ci în afara lui, în *simboluri*. Asta nu înseamnă, bineînțeles, că ajunge la literatură. Odată epuizată situația, el își uită reflecția spontană, neformulată în cod, și care i-ar fi venit ca prin vis, ca o *alteritate*. Încercînd să formuleze acum o astfel de imagine, simbolismul nu mai rezidă decît în *cuvînt;* imaginea va putea fi, astfel, comunicată, dar nu va mai avea acea valoare *totală*, dictatorială a simbolului spontan. E vorba aici de originea irațională a imaginii, în măsura în care și acțiunea și visul exclud *rațiunea* din operația imaginativă. E de înțeles, deci, profuziunea excepțională a imaginarului în opera lui Saint-Exupéry — unde zeci de imagini diferite plasticizează adesea o singură temă, situație enunțată — prin aspirația de a ajunge la *trăirea totală*, la simbolul integrator.

Atunci cînd se referă, în scrisoarea citată, la automatismul psihic al imaginii, el utilizează, în același timp,

Scanned with OKEN Scanner

un concept care exclude ideea de gratuitate (pornind de la aceeași realitate a sursei iraționale a imaginii, André Breton, în manifestele suprarealismului, ajunge la gratuitatea acesteia). Exupéry vorbește însă de *simbol*, entitate care, dintr-o dată, schimbă datele problemei, căci tinde să confere imaginii o *semnificație*. Simbolul nu e de conceput în afara unei anumite *relații*, a unei corespondențe între două realități diferite, posibil de identificat la nivelul semnificației.

Dialectica imaginii la Saint-Exupéry e, după Carlo François, următoarea : pornește, ca și suprarealiștii, de la despotismul irațional al imaginii, dar îi dă imediat un sens, o semnificație. O *destinează*, cu alte cuvinte prin simbol. Înlănțuirea, succesiunea simbolurilor dă *coerența* operei, într-un neîncetat proces de *acomodare* și de întregire a sensurilor. În „Citadela" se poate observa acest proces exprimat aproape teoretic : *„imaginea frumoasă și puternică"* de aici e o *„captură"* în care poetul, pe de o parte, își surprinde trăirile cele mai intime ale ființei, pe de altă parte, le transmite lectorului. Adevărata imagine *„devine"*, are un conținut simbolic care se constituie în valoare de *schimb* (un termen îndrăgit de Exupéry) pentru întreaga comunitate umană, în vederea accesului la civilizația ideală propovăduită în „Citadela". În mod similar, imaginea *„slabă"* înseamnă neputința de a semnifica, de a supune și conduce. O imagine se naște, trăiește și moare cînd puterea ei se uzează, cînd nu mai are ecou, și atunci devine fermentul unei imagini noi. Ea constituie astfel, prin forța de simbolizare și întregul ei destin, marca esențială a *devenirii*. Exupéry ajunge aproape la o mistică a imaginii atunci cînd scrie : *„Imaginea mare nu se face remarcată ca imagine. Ea este. Sau mai exact, te regăsești în ea. Și cum ai putea să lupți împotriva ei ?"* Iar în alt loc : *„Ți-o spun,*

Scanned with OKEN Scanner

orice imagine puternică devine". Se poate considera că prințul „Citadelei" e, la urma urmelor, un creator de simboluri ce se revelă prin imagini. Întreaga țesătură a liniilor de forță pe care el le dezvoltă n-ar însemna nimic sau n-ar găsi ecou în lipsa acestei *expresii totale* care este imaginea. El verifică astfel calea teoretică parcursă de imagine în gîndirea lui Exupéry : pornind ca dat al inconștientului, îndată ce trece în scris imaginea e supusă controlului rațional al autorului, care operează asupra ei prin criterii de gust și eficacitate ; în final, ea îmbracă o semnificație convențională care se transformă într-un simbol ce poate fi, ulterior, reutilizat și în alte situații concrete. Întregul flux epic al operei lui Saint-Exupéry e organizat în jurul cîtorva imagini esențiale, directoare, ordonatoare. În această dialectică, centrele imaginilor sînt cele care polarizează limbajul.

Semnificațiile universului lui Saint-Exupéry transpar mai cu seamă la nivelul poeziei textului. Și acest lucru, pentru un prozator, implică o structură particulară a scriiturii și compoziției. După Jean-Louis Major, opera lui dezvoltă o formulă caracterizată esențial de „juxtapunerea refractantă". Ideea și imaginea, la nivelul poeticului, se substituie într-o metaforă totalizatoare. Compoziția s-ar afla aproape întotdeauna la jumătatea drumului între structurile proprii imaginarului și cele ale gîndirii discursive. Se enunță în mod abstract un concept, dar el e apoi pus imediat în raport cu ceva de ordin imaginar și concret. Acest raport nu oferă o substituție perfectă, o egalizare, căci nu există concordanță exactă între conținutul obiectiv al conceptelor enunțate și elementul sau exemplul subiectiv care le este juxtapus sub forma experienței directe sau a imaginii poetice plasticizante. În cele mai multe cazuri, proporția structurii este de un element abstract (afirmație, enunț teo-

Scanned with OKEN Scanner

retic) pentru cel puțin două concrete (anecdotic, trăire subiectivă sau imagine plasticizantă).

Nu este vorba aici de o *exemplificare*, de vreme ce ordinul concret în opera lui Saint-Exupéry se situează — parțial, sau uneori chiar în întregime — în afara categoriei delimitate de concept. Pe de altă parte, neexistînd o corespondență strictă între enunțul conceptelor (abstract, general, previzibil) și semnificația imaginilor (dinamice, concrete, subiective), se poate afirma că are loc o refracție a conceptului prin imagine, iar apropierea celor două elemente, distincte în ordinea compoziției, produce o divergență la nivelul semnificațiilor. Imaginea orientează semnificația într-un sens concret, îi dă o turnură pe care conceptul n-ar fi avut cum să i-o confere. În mod analog, concluziile generale pe care Exupéry le juxtapune adesea descrierilor concrete nu decurg, în expresia lor abstractă, din semnificația celor dintîi. În unele cazuri, concluziile universale par chiar să contrazică sau să fie indiferente față de faptele concrete ce le precedă. Ca un corectiv, sînt introduse atunci alte imagini, care, la rîndul lor, „apropie", prin juxtapunere, aceste generalizări.

Pentru a clarifica modalitatea acestui tip de compoziție, să luăm, de pildă, capitolul VIII din „Pămînt al oamenilor", care culminează cu metafora rațelor sălbatice. Exupéry avansează aici mai multe probleme: aceea a contradicțiilor inerente naturii umane, aceea a adevărului subiectiv, aceea a necesității de plenitudine ca valoare tutelară, aceea a apartenenței la umanitate ș.a. Să vedem cum se ierarhizează ele în succesiunea concept-anecdotic-imagine.

Debutul e marcat de o afirmație abstractă: *„Am trecut încă o dată pe lîngă un adevăr pe care nu l-am înțeles. M-am crezut pierdut, am crezut că am atins cul-*

Scanned with OKEN Scanner

mile disperării, dar, odată împăcat cu renunțarea, am putut cunoaște pacea.“ Urmează o altă afirmație : „*La om, se știe, totul e paradoxal*“. Acest „se știe“ ar elimina, aparent, orice necesitate de explicitare. Dar intervine încă o afirmație : „*Esențialul nu ni-i dat să-l prevedem*“ și apoi două întrebări esențiale : „*Ce știm noi decît că există niște împrejurări care ne fac să rodim ? Unde sălășluie adevărul din om ?*“, întrebări ce se constituie chiar ele ca o divergență la nivelul semnificației. Și iată o primă „refracție“, produsă de afirmația tranșantă „*Adevărul nu e deloc ceea ce se demonstrează*“, căci urmează o imagine : „*Dacă în acest tărîm și nu în altul portocalii își desfașă rădăcinile trainice și se încarcă de fructe, locul de aici e pentru portocali adevărul.*“ Și din nou o aserțiune teoretică : „*Logica ? Să se descurce singură pentru a da socoteală de viață*“.

E juxtapus apoi un episod de pe frontul Madridului, unde, un sergent e sortit să intre a doua zi în luptă. Trezit din somnul său liniștit, știind că avea să plece într-o misiune care îl putea costa viața, el zîmbește și întreabă : „*Gata sîntem ?*“ Comentariul care urmează adună și acomodează între ele adevărurile — teoretice și concrete — exprimate pînă acum : „*Aici reapare omul. Aici scapă el de prevederile logicii : sergentul zîmbea ! Ce e prin urmare ispita aceasta ?*“ Urmează încă un episod anecdotic, menit de data aceasta să plasticizeze episodul de pe frontul din Madrid : „*Îmi amintesc de o noapte la Paris, cînd Mermoz și cu mine, sărbătorind alături de alți cîțiva amici nu știu ce aniversare, ne-am pomenit la revărsatul zorilor în pragul unui bar, dezgustați de atîta vorbă, de atîta băutură, de atîta oboseală zadarnică. Dar, cum cerul începuse să se albească, Mermoz mă strînse deodată de braț, cu o putere care m-a făcut să-i simt unghiile. «Vezi tu, asta e ora cînd*

Scanned with OKEN Scanner

la Dakar...» Era ora la care mecanicii se freacă la ochi și scot pînzele elicelor, la care pilotul se duce să cerceteze buletinul meteorologic, la care pămîntul nu e populat decît cu prieteni. Cerul începuse să se coloreze, se pregătea serbarea, însă pentru alții, se întindea fața de masă a unui festin căruia noi nu aveam să-i fim oaspeți. Alții se expuneau riscului...

«Ce murdărie-i aici...», sfîrși Mermoz.

Și tu, sergentule, erai oaspetele cărui banchet care să merite să mori?“

Fragmentul citat concentrează strict atenția asupra imprevizibilului reacțiilor ființei umane, supusă permanent nevoii de *plenitudine*. Această marcă și nu alta este deci selectată din mulțimea premiselor teoretice aruncate în discuție. Și ea polarizează elementele compoziției în episoadele anecdotice, care se întrepătrund la nivelul semnificațiilor, justificînd formularea teoretică exprimată anterior, dar așteptînd, în același timp, împlinirea sensului prin imagine. Aceasta este aproape programatic introdusă, ca o necesară sinteză ce depășește posibilitățile anecdoticului sau afirmației :

„Mi-au venit în minte cîteva imagini pentru a-mi explica adevărul acesta pe care n-ai știut să-l traduci în cuvinte, dar a cărui evidență te-a stăpînit.

Cînd trec, în epoca migrațiilor, rațele sălbatice, ele provoacă pe deasupra tărîmurilor peste care zboară unele ciudate fluxuri și refluxuri. Rațele domestice, chemate parcă la marele zbor triunghiular, încearcă zvîcniri neîndemînatice. Chemările sălbatice au deșteptat în ele cine știe ce vestigii sălbatice. Și iată cum, pentru o clipă, rațele de curte se schimbă în păsări migratoare. Iată cum prin acest căpșor tare ca piatra, prin care circulau doar niște umile imagini de baltă, de viermi, de coteț, se desfășoară întinderile continentale, gustul vînturilor

Scanned with OKEN Scanner

din larg și geografia mărilor. Orătania nu știa că mintea îi era destul de cuprinzătoare pentru a îmbrățișa atîtea minunății, dar uite-o că bate din aripi, calcă în picioare grăunțele și vrea să devină rață sălbatică."

Succesiunea strictă a celor trei elemente : concept-anecdotic-imagine nu se poate încadra într-o schemă rigidă. Important este însă de reținut că, în acest tip de compoziție, conceptele explicate rămîn oarecum fixe, în vreme ce imaginile progresează permanent. E limpede de ce : limbajul conceptual se constituie ca un *dat* față de individ, în vreme ce imaginea este terenul deschis al *experienței personale*. Există deci, la Saint-Exupéry, o aproximare progresivă la nivelul imaginii față de o relativă stabilitate, o fixare aproape definitivă la nivelul enunțului conceptual. Aceasta corespunde celor două mari tendințe relevate de scrisul său : pe de o parte exprimarea în termenii noțiunilor tradiționale, univoce, cu valoare generală de referință, pe de alta, construcția imaginară care afirmă o deschidere, nuanțează și marchează aspectul unic al gîndirii. Ceea ce este comun la nivelul conceptului, necesită singuralitate în planul imaginii. Juxtapunerea sistematică formează specificul expresiei literare exuperiene, unde afirmația tranșantă e permanent supusă unui proces venit din partea imaginii care revelă sensuri multiple, difuze. Această dialectică a opuselor (precis-imprecis ; exact-difuz) se verifică și în planul mijloacelor literare propriu-zise.

Jean Ricardou remarca („Une poésie et ses implications" în „Saint-Exupéry en procès", Belfond, 1967) că în opera lui Saint-Exupéry metafora subminează permanent descrierea. Definind descrierea și metafora ca forme fundamentale ale exprimării literare, el observă că descrierea e progresivă, procedează prin sinteză și reconstituie specificul obiectului prin evocarea unor cali-

Scanned with OKEN Scanner

tăţi cunoscute : formă, dimensiuni, culoare, poziţie etc. Metafora (acceptată aici în sens mai larg : metonimie, comparaţie, sens figurat) e dimpotrivă, instantanee, directă. Se bazează pe o apropiere globală a obiectelor sau a unei anumite trăsături. Ea conţine, după cum se ştie, o comparaţie subînţeleasă. În vreme ce descrierea *recompune* obiectul printr-o aplicare strictă, desfăşurată în timp, dezvoltînd fiecare trăsătură specifică, metafora îl evocă instantaneu. Metafora se opune aşadar descrierii, în măsura în care nesocoteşte exigenţele acesteia prin urgenţa revelaţiei. Într-o metaforă interesează, de aceea, mai puţin specificitatea obiectului şi mai mult relaţia stabilită, semnificaţia revelată (prin comparaţia subînţeleasă), sensul imediat care decurge din ea.

Descrierea şi metafora au roluri inverse în economia unui text. Descrierea trimite la un *obiect precis* şi la un *sens difuz,* cîtă vreme metafora manifestă un *obiect difuz* şi un *sens precis.* Pentru a ilustra situaţia scrisului lui Saint-Exupéry, Ricardou propune prima frază din „Zbor de noapte" : *„Sub avion, dealurile îşi depănau dîrele de umbră în aurul serii".* E un peisaj vag, abstract, lăsat parcă la bunul plac al fanteziei imaginative. Ceea ce se revelă însă cu precizie este un *sens.* Prima metaforă pune în complicitate colinele cu noaptea ; cea de a doua exprimă lumina ca bogăţie, strălucire, plenitudine şi o marchează pozitiv. Din această opoziţie, colinele şi noaptea capătă o trăsătură negativă, sugerează un pericol. Cele două metafore compun mai puţin un *peisaj* şi exprimă mai mult o neliniştе care se naşte.

Aşadar, metafora nu este în opera lui Saint-Exupéry un simplu ornament al discursului, care să coloreze stilul, să înviorеze lectura, ci o *atitudine,* opţiunea pentru un sens. Aşa se explică preponderenţa metaforelor în proza sa, faţă de descrieri, căci întregul demers literar

Scanned with OKEN Scanner

e consacrat în primul rînd semnificațiilor, relațiilor și abia apoi obiectelor.

A scris ca un om angrenat într-o meserie — aviația — prin care a încercat să cunoască lumea. Avionul nu l-a apropiat de cer, îndepărtîndu-l de oameni, așa cum s-ar putea crede. Dimpotrivă : nimic mai mult decît izolarea pilotului n-a dezlănțuit în el dorința pasionată de comunicare cu umanitatea. Această comunicare începe întotdeauna cu izolarea, ca într-un ritual din care individul — prin experiență nemijlocită — iese triumfător, cu conștiința apartenenței sale la umanitate și civilizație.

Plecînd de la constatarea fragilității omului, a unui rău inițial, moștenit prin ereditatea speciei, Exupéry acordă, ca nimeni altul, încrederea sa tuturor indivizilor, propunîndu-și să găsească o cale de salvare. Această cale nu are nimic comun cu *mîntuirea,* așa cum e propovăduită de religia creștină, de vreme ce pentru Exupéry viața își depășește propria transcendență. Iar în răul pe care îl constată nu există nici măcar strălucirea înșelătoare a ispitei, care să justifice seducția. Între lipsa lui Dumnezeu și lipsa lui Satan, răul e un *dat* primar, o mediocritate comodă care distruge lent. De aici, nevoia de a-l depăși prin *acțiune,* de a acționa, întîi de toate, chiar cu riscul de a nu întrevedea încă finalitatea. Și dacă această depășire de sine privește în prima fază individul izolat, ea duce ulterior la comuniune : acea orientare a mai multor singularități către același țel.

Specia umană, în concepția sa, nu se poate înțelege în afara ideii de *comuniune,* acord ce se realizează prin acțiune. Dacă există o mistică în opera lui Exupéry, aceasta privește necesitatea de a acționa și, decurgînd

Scanned with OKEN Scanner

de aici, sensul solidarității umane. Libertatea se convertește astfel în acceptarea deliberată a depășirii de sine. În opera lui, liberi sînt toți cei care *fac* ceva, adică cei care *devin*. Individul se *schimbă* în acest proces pentru ceva mai presus de el, trezește în ființă valoarea de *om*, pe care o împarte virtual cu toți semenii săi. Nefiind un gînditor sistematic, folosind adesea concepte contradictorii sau aparținînd unor zone diferite ale limbajului, Exupéry exaltă însă întotdeauna această valoare, fie că o numește Spirit, Umanitate, Dumnezeu ș.a. Termenii în sine trebuie priviți, deci, cu oarecare rezervă.

Exupéry gîndește întotdeauna *în relație*, de aici decurgînd un proces al ideilor preconcepute. Sensul însuși al obiectelor se află mereu într-o difuziune din care subiectul gînditor selectează, actualizează o accepție anume. Consecutivă acestui proces este marea toleranță față de adevărul individual, față de experiența personală, revelatoare. Didacticismul lui se construiește pe aceea că, odată verificat un adevăr, el devine termen de inducție imaginativă și revine apoi, cu putere de simbol, în multe alte situații. Întregul drum al operei sale e o înlănțuire a momentelor cu valoare de cunoaștere — o cunoaștere prin experiență — unde fiecare etapă se justifică în funcție de elevația pe care o produce în interioritatea ființei. În „Citadela" această elevație e condusă prea strict și aici didacticismul și moralismul ajung la apogeu. Trecînd din tărîmul experienței în cel al impunerii autoritare, adevărurile nu se mai exprimă *problematic*, ci ca mijloace de constrîngere. Asumării individuale a adevărurilor, a experienței, ultimul Saint-Exupéry, cel al „Citadelei", vrea să-i contrapună o „biblie" : de aici eșecul global al construcției. „Citadela", scriere neterminată, e, din acest punct de vedere, o mare excepție în toată opera sa.

Scanned with OKEN Scanner

Dacă a fost posibilă mistificarea lui Saint-Exupéry, asta s-a datorat și faptului că, dorind să scrie întotdeauna în *cunoștință de cauză*, el a inserat în literatură marile probleme pe care i le-a imprimat meseria. A făcut și din viață și din scris o mărturie generoasă a eroismului și încrederii în speța umană. El oferă, în această accepție, exemplul unui creator a cărui existență și operă sînt expresia aceluiași tip de elan vital. Concordanța vine de undeva, din străfunduri, dar cele două realități, la nivelul expresiei lor specifice, trebuie judecate, fiecare, cu criterii diferite. El însuși sugera parcă această idee scriind : *„Dacă judeci opera mea, aș vrea să-mi vorbești despre ea fără a mă include în judecata ta. Căci dacă sculptez un chip, mă transpun în el și îl slujesc. Și nu el mă slujește pe mine“.*

A slujit acest chip *în teritoriul literaturii,* domeniu în care era destul de bine orientat. Creatorul era dublat de o conștiință critică severă și — dacă amănuntul are vreo importanță — e de crezut că nu scria ușor. *„Nu uita că fraza ta e un act“* afirmă el în „Citadela“. Simptomatic, din acest punct de vedere, e întreg procesul pe care opera îl intentează limbajului, eternă sursă de neînțelegeri din pricina vicierii cuvintelor. Acest sentiment ajunge uneori la o acuitate extremă, atunci cînd cuvîntul nu poate acoperi prea-plinul sufletesc : *„Nu pe calea limbajului voi transmite ceea ce este în mine. Pentru ceea ce este în mine nu sînt cuvinte“.*

Își dă seama că omul timpului său e pus în fața unui limbaj impropriu, rămas în urmă, cu accepții pervertite. Om de acțiune, eludează în aparență problema scrisului frumos în favoarea intuiției ascuțite. Iată ce afirmă, într-o scrisoare din 1923, către Renée de Saussine : *„Nu trebuie să înveți să scrii, ci să vezi. A scrie e o consecință. Trebuie să-ți spui : «Cum voi reda*

Scanned with OKEN Scanner

această impresie ?» Și atunci obiectele se nasc din reacția lor în tine și sînt descrise profund. Numai că asta nu mai este un joc !"

În aceeași scrisoare insistă asupra primatului impresiei, cu tot ceea ce aceasta dezvoltă ca valoare particulară. În autenticitatea impresiei vede el coerența internă a operei, trecerea de la întîmplător la necesitate : *„Pleacă întotdeauna de la o impresie. E imposibil să fie banală. Va avea o legătură profundă, intimă în textul tău. /.../ Observă cum monologurile cele mai incoerente ale lui Dostoievski dau o impresie de necesitate, de logică, se susțin. Legătura e internă. /.../ Un tip viu nu se creează atașîndu-i calități și defecte și deducînd de aici romanul, ci exprimînd în el impresii simțite. Chiar o emoție simplă, ca bucuria, e prea complexă pentru a fi inventată, dacă nu cumva vrei să te mulțumești spunînd despre eroul tău «era vesel», ceea ce nu exprimă nimic, ceea ce nu e individual. Și tocmai această deosebire, trăirea proprie a bucuriei, trebuie să o exprimi."*

Ideea responsabilității scriitorului revine adesea în operă și corespondență. Literatura are pentru Exupéry sensul actului necesar, inevitabil și de aceea el privește cu mare severitate invenția gratuită și jocul. Refuză înțelegerea lor și, în „Carnete", îi judecă aspru pe suprarealiști : *„Breton confundă* secretul *cu jocurile de rebus aparente. Dacă am un secret, îl ascund. Dacă însă vreau să uimesc, dacă sînt vanitos, dacă, din lipsă de viață interioară și din orgoliu, mă judec după efectul pe care îl produc, atunci născocesc un mic și complicat joc de rebus și îl arăt în lume."*

Spirit constructiv, preocupat de devenirea omului, respinge nihilismul suprarealiștilor, deși afirmă și el necesitatea revizuirii vechilor valori : *„«Nu pentru, ci contra» au spus odată suprarealiștii, bizuindu-se pe un*

Scanned with OKEN Scanner

țel încă vag. Or, ceea ce gîndesc eu e tocmai invers. Trebuie să creezi (mai întîi) *adevărul și, pe lîngă această sinteză, lucrurile vechi devin false* (de la sine). *Și oamenii vechi, însămînțați cu noile concepte, devin* legătură".

Plasîndu-și exigența supremă în *autenticitate*, îl critică pe André Gide pentru că *„judecă fără să fi probat"*. Paradoxal, această observație îi e adusă tocmai lui Gide care, în 1931, prefațîndu-i „Zbor de noapte", scria *„Întotdeauna cînd povestește ceva, Saint-Exupéry o face în cunoștință de cauză !"*

Cu toată toleranța sa pentru adevărul fiecăruia, nu poate înțelege anarhia. Iată subiectul pe care își întemeiază reproșurile ce i le aduce lui Malraux : *„Căci știu bine, ceea ce caută Malraux este patetismul. Și-și uită demersurile inițiale din tinerețe, pentru a nu lua în considerație decît sentimentul măreției, acel climat care îi pare singurul respirabil. Luptă împotriva imposturii. Luptă împotriva egoismului burghez. Luptă împotriva poncifelor. Indignare generoasă față de mizerie. Tot ceea ce a îngrămădit în el creștinismul catacombelor care, pierzîndu-și cheia de boltă în Dumnezeu, are greutăți în a se defini. Căci, fără îndoială, această contradicție era mai ușor de salvat prin biserică sau prin profeții Bibliei decît printr-o mișcare anarhistă care, dizolvînd societatea, pregătește efecte contradictorii cu scopurile ce și le-a propus."*

Nu știm în ce măsură avea lecturi literare sistematice. Fapt este că, din diverse documente, precum „Carnetele", „Scrisorile către mama", „Sensul unei vieți" sau „Scrisori din tinerețe" aflăm cîte ceva despre ideile sale literare. Vom da un singur exemplu, ce ilustrează convingător seriozitatea cu care Exupéry privea actul literar, înaltele sale exigențe și refuzul constant al gratui-

Scanned with OKEN Scanner

tății. În 1925, comentîndu-l pe Pirandello — subiect de constantă indignare pentru el — Exupéry îi pune eticheta „métaphysique de consierge" și adaugă : „*Nu pot să concep că ideile sînt niște mingi de tenis sau o monedă de schimb mondenă. N-am nici o calitate mondenă. Nu te poți juca* de-a a gîndi". Compară apoi cu mare intuiție pe Ibsen cu Pirandello, găsind la primul atașamentul pentru problemele cele mai adînci ale ființei. „*În sfîrșit*, consideră el, *Ibsen, dacă a reușit sau nu, a încercat să ne ofere nu un nou joc de loto, ci o hrană*". Cît despre Pirandello, i se pare că s-a născut doar pentru a distra oamenii și a-i face, în mod frivol, să se poată juca în voie cu metafizica, așa cum o fac deja cu politica, ideile generale sau dramele pasionale. Și conchide : „*Lucrurile și ideile trebuie iubite pentru ele însele și nu pentru joc*".

Antoine de Saint-Exupéry nu a fost un literat, în sensul cel mai propriu al cuvîntului, și nici un filosof sistematic. A scris în schimb și a gîndit cu o fervoare al cărei ecou îl putem lesne desluși în întreaga operă. Cuvintele nu l-au trădat decît arareori, și aceasta pentru că Exupéry s-a investit fără rezerve în experiența scrisului. Cu puțină vreme înainte de a muri se întreba într-o scrisoare : „*Oare ce trebuie să le spui oamenilor ?*". Se temea, pe semne, că nu le spusese destul. Sau își făcea griji pentru acuratețea mesajului său generos. În jurul lui totul arsese, se prăbușise sub atrocitățile războiului. El însuși avea să cadă, nu multe zile mai tîrziu, victimă acestui flagel. Apelurile constante ale operei sale păreau că nu-și află răspuns. Astăzi, însă, putem aprecia măsura exactă în care ele reverberează în conștiința cititorului contemporan. Opera lui Exupéry, citită cu luciditate, pierde în timp ceea ce are inerent de pierdut, dar păstrează intacte liniile viguroase ale unei

Scanned with OKEN Scanner

viziuni originale asupra omului și poziției lui în univers. Ceea ce nu e puțin. Lectura scrierilor lui seduce cititorii de toate vîrstele — mai ales pe cei tineri — iar anii nu vor putea să știrbească esențialul: afirmarea patetică și inspirată a unui *mod de a fi* demn și responsabil, conceput cu toate greutățile ce le incumbă, dar și cu aura de măreție a *individului* în care se naște *Omul*.

Astăzi sau poate mîine, mai mult ca oricînd, generozitate unui astfel de umanism fără limite este și va fi un bun de preț, o insulă de stabilitate peste contrarietățile de tot felul care macină existența umană.

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINS

De ce Saint-Exupéry ? . . . 5
Reperele existenței 11
În căutarea identității . . . 23
Tragicul Rivière 43
Pămîntul și oamenii . . . 72
Despre germinație 101
„Marele teritoriu“ 130
Ultimul Exupéry 144
Aventura conștiinței . . . 167

Scanned with OKEN Scanner

CONTEMPORANUL NOSTRU

Au apărut :

Gabriela Negreanu
PAUL VALÉRY
și modelul Leonardo

Aurel Sasu
LIVIU REBREANU
sărbătoarea operei

Ion Vartic
RADU STANCA
poezie și teatru

Mihai Rădulescu
SHAKESPEARE
un psiholog modern

EDITURA ALBATROS

Scanned with OKEN Scanner

CONTEMPORANUL NOSTRU

Au apărut :

George Lăzărescu

PETRARCA

prozatorul

Al. Călinescu

CARAGIALE

sau vîrsta modernă a literaturii

Maria Luiza Cristescu

HORTENSIA PAPADAT-BENGESCU

portret de romancier

Petre Solomon

MARK TWAIN

la izvoarele fluviului

EDITURA ALBATROS

Scanned with OKEN Scanner

CONTEMPORANUL NOSTRU

Vor apărea :

Ovidiu Drimba
FEDERICO GARCIA LORCA
rapsodul

Galina Maievski
MAXIM GORKI
spre adevăruri umane

Mircea Ghițulescu
ALECSANDRI
fascinația teatrului

Lucian Valea
COȘBUC
în căutarea universului liric

EDITURA ALBATROS

Scanned with OKEN Scanner

Lector: LUCIAN HANU
Tehnoredactor: GABRIELA ILIOPOLOS

Bun de tipar. 27. III. 1980. Apărut. 1980
Comanda nr. 1569. Coli de tipar. 13.

Tiparul executat sub comanda
nr. 650 la
Întreprinderea poligrafică
„13 Decembrie 1918",
str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97
București,
Republica Socialistă România

Scanned with OKEN Scanner

contemporanul nostru

20 lei

Exupéry a făcut și din viață și din scris o mărturie generoasă a eroismului și a încrederii în speța umană. El oferă, sub acest aspect, exemplul unui creator a cărui existență și operă sînt expresia aceluiași tip de elan vital. Astăzi, sau poate mîine mai mult ca oricînd, generozitatea unui astfel de umanism fără limite este și va fi un bun de preț, o insulă de stabilitate printre contrarietățile de tot felul care macină existența umană.

DUMITRU RADU POPA

Lei 4,75

Scanned with OKEN Scanner